

М Е Т А.

Въ свой хаті — своя правда,
И сила, и воля! —

Шевченко.

№ 3.

За місяць Листопадъ, 1863.

I.

ЗЪ КОЛИШНЕГО

У синіхъ жупанахъ, у шапкахъ високихъ,
И силою й видомъ могуче,
На баськихъ бахматахъ, спрлжними рядами,
Въ одежі и збруі блискучій
Стає передъ окомъ вельможне лицарство,
Стає — и все кіньми басує,
Побрякує въ шаблі, покручує вуси,
Все зъ-висока — наче-бъ гордує.
Широкою волю, блискучую славу
Вони колись добували;
За волю, за славу, за милу родину
Вони буйні голови клали;
И волю безбрежню, и славу безъ краю
Вони добули головами...
И марне пустили кривавий добутокъ —
Не хтіли ділитця зъ братами,
И згнула, счезла лицарська родина,
Пішла ворогамъ на поталу,
И горде лицарство своїми-жъ руками
Собі-жъ таки яму придбало.
И зъ гомономъ ради й зъ піснею бенкета,
Ворожою кровью політі,
И въ сварці зъ собою, и зъ брязкотомъ битви,
И димомъ гарматнімъ обвиті —
Пішли у могилу, заснули на-віки,

Все горді та пишні, якъ перше,
 Та братамъ, та волі, лицарській родині
 Зовсімъ ще відъ того не дегше —
 Ой хто-жъ ви, лицарі, — ой хто-жъ ви, вельможні, —
 Хто ви, молодецьке юнацтво ?
 Ой знаю васъ, знаю, сребрянки-дуки :
 — Ви славне та горде козацтво !

*

Встають вовки-сіроманці,
 Залізи люде старини,
 Твої остатні, Україно,
 Та пайвірнійши сини !

Въ свитинахъ дранихъ, безъ шапокъ,
 Голодні, бідні, почорнілі,
 Кров'ю изъ ранъ своїхъ політі,
 Димомъ пожежі обгорілі.

Огонь и кудя, списъ и паля
 По їхъ грудяхъ мабуть гуляли,
 И, не зломивши сильну волю,
 Въ могилу рядомъ їхъ уклали.

На вашімъ тілі — вашой кров'ю
 Пани, уряди записали
 За лиху долю люту кару,
 Та съ тимъ и спати васъ поклали.

И память вашу прокляли,
 Прокляття у книжки вписали ;
 Про серце, долю, про житя
 Вони у васъ и не спитали.

Остатні голови поклали
 Вони за кривду свого люду,
 Щобъ правду боронить та волю ;
 Страшного не злякались суду.

И темні, бідні и прокляті,
 Пішли замучені въ могилу ;
 Пішли безъ суду, понесли
 Зъ собою правду лишъ та силу.

Ой хто-жъ ви, прокляті людьми,
 Безъ дому и сембі бурлаки?
 Хто ви такі, батьки-сердеги?
 — Я знаю васъ: — ви гайдамаки!

В. Маринчукъ.

ПАНАМЪ.

Слабодухи! людомори!
 Тяжко вамъ трівати,
 Коли зъ громомъ упадають
 Вже ваші палати,
 И голосять вольну волю
 Степи, гори, море,
 И розказують могили!...
 Правда кривду боре,
 И підноситця идея;
 Встають Апостоли
 И голосять: миръ вамъ, діти!
 Всімъ народамъ воля!

А поки-що народъ стогне,
 Вороги лютують;
 На великій розвалині
 Пани бенкетують....

А зъ лона руїни кличуть наші Брути:
 Не на гараздъ прийдуть шалені бенкети,
 И панство минетця, и воля зновъ встане,
 И кликнуть, сміючись, гробові скелети:
 „А де-жъ ти дінеся, ти пане надутий,
 Ти въ баграхъ повитий, зледачальй пане?“

* * *

*

Не повернетця вікъ Адама,
 Та не вернетця старина!
 Якъ би вернулася вона,
 Якъ-би вернувся вікъ Адама,
 И воскресля-бъ любовъ свята,

Якъ-би широкі світа краї
Зробились наче рідна хата, —
То зъ лона роду вставъ би Каїнь,
И вінъ піднісь би мечъ на брата!

Каїни, Каїни!

Де вашъ край-родина?

Се ваша палата!

Ваше слово — тюрма, кнуть!

А якъ люду синъ за людь

Вамъ розкрив світъ любви,

Въ золотавихъ вашихъ снахъ

Видите вже море крови,

И свячений ніжъ різні,

И неначе пекла мари

Пересунутця у-сні

Блідні тіні пролетара ...

Сонъ вашъ — це марна химера!

Не бійтеся брата!

Ми не сини Робеспєра,

Не діти Марата!

Въ крові ми не глядаємъ долі;

Ми Апостоли тишини, —

Ми хочемъ сего, що вони:

Для люду хочемо ми волі,

Для люду, ви що заковали

Въ окови горя, въ тьми кайдани.

Каїни! Каїни!

Обману сини!

Якъ люду не стане,

Такъ що зъ васъ, пани?

Га! ви задавили

Сердешний сей людь,

А люду святі

Зъ кладовищъ гудуть:

Горе на васъ, горе,

Клятні сини!

Ви не відцурались

Дідництва вини,

То й спадокъ вашъ — кара —
Звалитця на васъ,
Бо умерлихъ воля
Живимъ досталась!

* * *

*

И за наше правди слово,
Слово правди для загалу,
Ви брехнею одвічали,
Помішали те и ове:
Що ми злющі демагоги,
Що ми чорні комунисти,
Желізняки, гайдамаки,
Кляті вічнимъ судомъ Бога, —
Та й ще де-чого ніть-вісти,
Будь-то все воно однаке...

А ми кажемъ: що колись ще,
Якъ сповнитця чара,
Зъ гробівъ вийде на васъ кара,
Предківъ вашихъ кара;
Зновъ розвалитця палата,
А надъ звалищами
Людь заграє свою драму —
Народню драму! ...

ДВІ СЛЕЗИ.

М. А. и С. Л.

Заходить сонце. Левадами
Иде дівчина синёока,
А гай аж ходить співанками,
Ажъ яръ колишетця глубокий.
Вона иде веселимъ браємъ,
Співа; слеза зросила лица,
И сонце въ небо плачъ приймає,
А ангель каже: ангелиця!

Ба сходить місяць. Чорнобрива
Заводить думку полемъ, яромъ,

Та й те-жъ слеза — слеза тужлива,
 Заплила зъ серця въ око каре.
 Слеза до неба — просить наче —
 Зъ-підъ брівъ такъ сумно виглядала,
 Ажъ місяць зблідъ, — а ангель плаче:
 Ти була ангель, — ти упала!

Володко Ст.

ВЕСНА.

I.

Розсунулись густі хмари, що намъ світъ вкривали,
 Що намъ сонця, що намъ правди зріти це давали;
 Розбіглися, розвіялись, роздуті вітрами,
 И ми знову небо синє видимъ по-надъ нами.
 Ми бачимо и чуємо сонце благодійне,
 Якъ по синімъ граде небі — яснє, тепле, вільнє.
 Одні тільки лицеміри твої суєслові
 Дивуютьця весні красній, золотому днєві:
 Відки сонце, що, де пїтьма, — на-разъ ясно нині?
 А ми радуємся й кажемъ: »Сходить на Україні!»

II.

Вже утихли чорні круки, хрипливі ворони:
 Покракали, — відлетіли десь въ інші сторони;
 Теперъ рідні жаворонки въ повітря намъ грають,
 Теперъ рідні соловії въ дубровахъ співають.
 Та співають такъ до серця пташки польні й лісні,
 Наче-бъ вони на Вкраїні вчились тої пісні.
 Ми оремо свою ниву, — сказано, веснуємъ;
 Щоби рано засіяти — у полі ночуємъ,
 Й не вкучитця намъ робота й до скінчої днини,
 Бо кріпить насъ пісня-пісней: геній України.

III.

Часомъ, бува, й середъ весни снігъ принесуть хмари,
 Й заморозять на скілченню насіннєчко яре.

А мудрагель, непкуючи, „школа праці!“ скаже,
 — Ні-бо! — шкода тобі хліба, дармоїде, враже!
 Въ насъ парубки — якъ ті дуби, дівчата — якъ квіти,
 Кріпкі сили, серця чисті, й єсть куди їхъ діти:
 Давъ Богъ и намъ свою землю, свою Україну —
 Дастъ и бурянь вицистити въ щасливу годину,
 Тоді чисте, рідне зерно на рідному полі
 Засіємо, а дівчата ласку-божу вмолять.

Цвітня 1. дня, 1863 р.

ВЪ МАНЯВІ

Сонце вже окомъ старця на землю глядає,
 И вітеръ по тополяхъ старихъ грає сумно,
 Лишь гора надъ потокомъ ще держитця думно,
 Хоча вже зеленої краси те-жъ не має.

Такъ тихо въ горахъ стало, наче за світами,
 Лишь въ моїй груді бідній серце сильно бьєтця:
 И біжу, то зновъ стаю, — може долинами
 Весельший який голосъ въ гори занесетця.

Дарма, — не чутись гласу зъ далекій країни!
 Підношу въ-гору очи и бачу — руїни
 Самотні, що остались зъ иншихъ часівъ Русі.

И стоять, німуючи, въ гробовімъ спокою...
 Тамъ дальше видко цвинтарь, — въ краї мертвихъ стою...
 Ні! чую — клекіть терлиць, и — гєгають гусі.

Листопадъ, 1862.

Омельникъ Гороцький.

НЕСКАЯННИМЪ.

Прошо-жъ то Господь Богъ святий
 У звїзди небо та засіявъ,
 Людямъ давъ ранокъ золотий
 И передвїцьку тьму розвіявъ?

Глядя, вони не бачуть — ні,
 Всевишній! — твоего закону;

Будімъ сповиті въ вічнімъ сні,
Вміняють правдою — мамону.

И занімівъ святий пророкъ, —
Глухе передь нимъ громада;
Въ брехні зростаючий отрокъ
Зъ брехнею въ безвісті пропадає.

И живъ — не живъ, не скаже вінъ,
Яке имя ёму та й діло;
Зъ сліпихъ сліпий, въ рабський поклінъ
Зігне и душу вінъ и тіло.

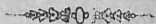
И самъ собі копатиме
Глибоку та сиру могилу,
И самъ вінъ, самъ терятиме
Души своєї вроду й силу.

О самобійцю, стямся, стямъ!
Покаєся на страшнімъ суді,
Та нічого вже каять тамъ,
Бо ти вмеръ тутъ въ грісі и блуді.

Споглянь горі на те святе,
На сонце, на небі що ссяє,
На тее цвітте, що цвіте,
Твій край якъ рай воно вквічає.

Спізнай, що не въ чужімъ глядять
Тобі краси, и долі, й блага: —
Воно тамъ буде процвітать,
Де питома е сила — снага.

Е. Згарський.

II.

МОЖЕБИЦЯ.

Е. Гребінки.

(Кінець.)

IV.

Кілька слівъ про Ганну Іванівну.

Я люблю скромну, пахущу фіялку, коли вона цвіте собі на родимімъ лузі або въ рідному гаю. Якъ приємний її цвітъ и запахъ межи дикими травами въ сусідстві простенькихъ анемонівъ та ранункулівъ! Но мині жаль, коли прибажняя рука чоловіча винесе її зъ родимого гаю, та посадить въ пишну фарфорову вазу и поставить на багато-драпироване, шовкомъ та золотомъ, вікно.

Крий-боже, якъ грусно видіти въ блискучихъ аристократичнихъ по-кояхъ такъ званихъ вихованокъ. Я завше дивлюся на таку бідну дівчину, якъ на офіру людського прибагу. Взята відъ біднихъ батька-матері, майже зъ хатчини, привикає бідолашня до роскоші; її ніжки привикають до мягенькихъ коверцівъ та до ховзького паркета; її природні чуття звикають за всімъ красощавимъ, що такъ упиваючо ласкає жизнь чоловіка; вона окружена всіми вигодами, всіми гладощами роскоші и багатства; вона въ италіянській опері зъ Іі Снятельствомъ, вона слухає Листа и Блаза, вона говорить зъ людьми, що вийшли по-надъ повсюдде, зъ людьми, що відзначають незвичайними гадками або чувствомъ, и пишуться, що по-нимає їхъ; на шумному гулянню мчить її орляча четвірня на блискучій віденській колясі міжъ рядами скромнихъ пішаківъ, хочъ може не передъ

однимъ изъ сихъ її батько шанобно шапку здіймивъ би... Її жизнь, наче сновидіння чудне; та якъ же-жъ гірко пробудитися після такого сна!.. Лучче-бъ таки ніколи не засинати.

Живе собі чоловікъ сліпий зъ-роду. Не бачивъ вінъ ніколи ні бо-жого сонця, ні ясно-зеленого поля, ні синього неба; и щасливий собі чо-ловікъ, тому-що не бачивъ, и веселий буде. Ажъ прийшовъ докторъ-до-бровичинець и захотівъ зробити добро своєму ближньому; вінъ здіймивъ грубу кору зъ очей сліпця; вінъ показавъ єму новий світъ. И тихо, мовчки, приклонивъ коліна прозрівший; въ душі єго розвився восторгъ радості, єго груди наповнило святе чувство, доступне поетамъ у хвили натхнення, вінъ погушавъ небесної радості; за-надто силне було отсе чувство для прозрівшого, слези потекли зъ єго очей — и знову осліпъ вінъ. Господи! якъ гірка стала жизнь сего чоловіка. Пропала спершня добряча, безжурна усмішка; вінъ пізнавъ добро и втративъ єго; — понурі думи отінили чоло осліплого, вінъ банувавъ и туживъ за далекою недоступною синевою, що такъ привітно нахлилася надъ нимъ, обняла єго та й счезла неповернуща....

Ваше Сиятельство! якъ-би ви иноді побачили далеко на провінції дів-чину, гарну дитину, то не беріть її до себе на виховання, не вводіть її въ ваші золочені палати, не заставляйте її дихати вашимъ столичнимъ воз-духомъ. Ви живете собі въ иншому світі, світлячому, блискучому, раду-жому! Горе, коли бідна дитина привикне до єго!...

Ганна Іванівна була (якъ якийсь казавъ) дочка біднихъ, але бла-городнихъ родичівъ; батько її служивъ ледве не помагачемъ архиварія въ динамонівській губерській управі, а навпослі управлявъ невеличкимъ помістямъ одної дуже багатой графині. Графиня була собі дуже добряча жінка, взяла до себе маленьку Галя и повезла її въ Петербургъ. Літъ черезъ десять Галя виросла, похорошила, та й зробилася Ганна Іванівна зъ неї; не разъ зъ-задиву лорнетували франти її стрійний станъ, коли вона зъ графинею прогулювалася по Невському; не одна театральна трубка, замість на сцену, зверталася на ложу бель-етажа, де сиділа Ганна Іванівна; багато корнетівъ и прапорчиківъ зітхали до неї, покручуючи свої масюненкі вусики, багато штабъ-офіцерівъ звідувалися про її віно; навіть стихотворець одинъ написавъ, и десь надруковавъ, дуже привязне послання „До неї,“ де порівнювавъ її зъ сонцемъ, а себе зъ сонішникомъ, а знакомий єму урядникъ, прочитавши послання, такъ бувъ порушений, що ажъ вирізавъ собі на печатці квіточку зъ підписомъ tournesol, а въ кутику маленьке сонечко.

Ганна Іванівна співала, пустувала, ні обь чімъ не думала, — ажъ якъ-разъ здорово задумалася: її добродійка-графиня вмерла, несподівано,

нежданно, відъ-разу, відъ апоплектичнёго вдару. Було й объ чімъ подумать Ганні Іванівній! — Вона осталась собі сама, зовсімъ сама, въ шумному городі, безъ грошей, безъ опіки.

На-щастє, батько її, зібравши остатню копійчину, приїхавъ у Петербурхъ и завізь дочку въ цинамонівський городъ.

Цинамонівські франти загорячились, дивлячися на петербурську паню; деякі зъ нихъ, добрі, баць, люде, готові були дати їй свої серця й руки, разомъ изъ маленькими своїми достатками. Для скромного архиварського помагача здавались такі люде ласкою божою, а дочка ёму одвічала: Змилуйтесь, батечку! Що отсе за люде? Дві слові сказати не вміють, та якъ такі міні жити зъ ними, та що я стану робити на селі? Хиба я на те й вихована!...

— Роби, якъ знавшъ, зітхаючи одвічавъ батько — и відправлявъ женихівъ.

Не моя се річъ, мішатьця въ чужі діла; хто знає, може й Гапнина правда була.

Въ цинамонівській губернії живъ собі одинъ старий безженецъ, мучений шістьдесятью роками неконче стримезливої житні и подагрою. Не знаю чому, заблаглось ёму на старість женитися, и — не вважаючи на ёго тисячу-душъ — всі, якъ то кажуть, тепліці відданиці, відмовляли ёму. Ажъ якось у церкві побачивъ вінъ ганну Іванівну, а довідавшись, що вона дівчина бідна, завзявся відомстити цинамонівськимъ пишнѣхамъ и наподавъ Ганні свою руку. На дивовижу всімъ, що знали перебірчиву Ганну, на диво навіть самому батькові своєму, вона пристала. Вийшла замужъ за старого подагрика, водила нимъ, якъ дівкомъ, а въ півъ-року після женитьби и поховала ёго, гірко оплакуючи свою втрату.

Дідокъ записавъ Ганні Іванівній весь свій маєтокъ; Ганна стала багатою вдовою. Далекі кривняки покійника завели зъ нею процесъ, хотіли відобрати въ неї все. Ждучи, поки все не відберуть, Ганна Іванівна хіснувала зъ теперішнёго: мала собі блискучий екипажъ, петербурські строї та й на баяхъ завертала голови цинамонівськимъ жителямъ, а міжъ тими и приїзжому важному чоловікові, Гутентагові.

V.

Гутентагові гарадзь, ажъ любо.

Та й отъ заворушились, забалакали, задзвонили цинамонівські язики; новина, свіжа, живісенька, ровесна, переходила зъ губи до губи, наче горяща тріска зъ руки до руки, коли, якъ знаєте, дубка грають.

— Чи чували, Павле Марковичъ ?

— Охъ, чувавъ, Хведоре Ивановичъ ; лучше — бѣ и не чувати ; я вамъ говоривъ завше, що Ганна Иванівна, чортъ її зна, має въ себе якесь приверни-зілле, чи що ; зовсімъ опутала важного чоловіка !... Я тільки дивуюся Ёго Превосходительству, на кого отсе вінъ задивився ?... Я думаю, чоловікові въ такихъ одличчяхъ, — та тамъ у Петербурсі по нічому й не такі відданиці ! Ань ні ; тутъ гріхъ закортівъ !...

— А справа-жъ Ганни Иванівної ?...

— Отсе-жъ то й злостить ! Ви й не ввірите, якъ Ёго Превосходительство все переробивъ по-своєму ! Неначе простий урядникъ, читає вамъ усі папери відъ першого рядка до посліднього ; и тутъ, каже, збрехано, и ось підскубано, и тутъ запутано. Бідні наслідники !... справа їхъ майже справедлива, хо же нне коло справи було зъ їхъ сторони саме-запопадне, саме-оглядуше, а — чи дасьте віру ? — програють !.. Противъ води не попливешъ !...

— Кепсько, кепсько ! Я розумію : тутъ в інтересъ, и то самого Ёго Превосходительства !...

— То-жъ бо то й єсть !

— Признаюсь, приємне воно дістати въ свою власть и отаку жінку, сказать-би, чепуруху, и тисячу душъ.

— По-моєму, нехай би вона й була собі нюнька, але-жъ бо причинокъ таки людський !...

— Ой такъ, такъ ! Павле Марковичъ !

— Такъ Хведоре Ивановичъ : не згірша була въ рукахъ справа, а виховзулась, якъ живий мнюхъ.

— Ой такъ, ненечко, Олено Пилипівна ; тота заізва, тота петербурська, робить свої діла ; подумаєшъ, яке то дівчинище було, чи-давно ? а якъ приїхала зо столиці, то нікого й звати не хоче ; черевики зъ запятками, а що вже горда !... Найшовся-жъ одинъ старій дурень, дарма що юнкеръ одставний, та зробивъ її багачкою, а теперъ бере її отъ хто !...

— Ой такъ, Векло Кузьмина : а теперъ стане генераловою ... У мого чоловіка, въ Левка, все бувало стоїть її батько у передовій !...

— И карету, кажуть, справить Гутентагъ до весілля !...

— И шматте мадамъ Павель шие, все голяндське, тонке ; я знарошно іздила обізнати, зъ дочкою Варваркою ; вже й позначковане червоною заплоччю, а кругомъ віночки та стрілки. Варварка, ажъ зачервонілась, якъ побачила.

— Важного чоловіка опутала.

— Та що-жъ бо й вінъ? тільки що важний чоловікъ, а самъ наче страхопудъ гороховий: моя Варварка не багата, а я-бъ її за него не віддала; и старе, и мале, и кривоноге...

— Та що-жъ бо й вона? тільки що висока, довга, якъ мотовило! Куди! ваша Варварка зодото противъ неї!

— Еге, пані-матко, Гутентагъ має свій розумъ, не-бійся; не сунувся до насъ, бо знає, що відбіхавъ би зъ носомъ, то-жъ вінъ и підбивсь до такої шарлатанки, прости Господи...

— Такъ, такъ. А на вісіллю чей будете?

— Надійсь, хоча й не хочетця; бачите, се такъ говоритця зъ вами по приязному, а то ми все ще собі добрі зъ Ганною Іванівною.

— Вістимо діло: служба службою, а дружба дружною.

— Разомъ два удари! Любовъ моя погоржена, честь оскорблена, а головне: хто заплатить довги мої на ремонтерство? Діло йшло добре, а отся архивна компатурка все попсувала!... О жіноцтво!... Злиднющий роде!...

Ремонтеръ взявъ якийсь чуйливий романъ, и, кинувшись на диванъ, зачавъ голосно читати: „Пані, казавъ ротмистеръ Лидинъ Греминой, любовъ зрадлива, якъ маввій вітрець; вітрець грає на озері, зачеркаючи легкі качалця на плинкому кришталю непостоящої вологи и летить дальше на шумне море, широке якъ вічність, безкрає якъ розпука, холодне, мовъ ласки зрадливої діви! Гу! якимъ ураганомъ шумить вінъ, здуває волохасті фалі, чеше по сивихъ гребіняхъ піни, и бризкає въ небо гіркою водою — слізами розпуки!.. Се душа моя. *Ecoutez madame!* Гигантські змагання дурниця для характерівъ могучихъ, а я могучь!... Невидержимі удари молота, великого молота, не розтріскають твердого булата, но кують зъ ёго благородне оружжє; — великі втрати, позбавлення, облагороднюють духъ чоловіка!“

— Велика правда! сказавъ ремонтеръ, протягаючись на дивані... Ванька!

— Що прикажете, ваше благородіє?

— Якъ ревнує! якъ зъ бочки.... Пашоль вонъ, дуракъ!

— Слушаю-сь.

Денщикъ вийшовъ.

— Ванька!

— Што....

— Малчать!... падай трубку.

Ванька подавъ люльку.

— Зачимъ стоїшь, болване?!... Яка чудасія!

Ванька вийшовъ.

— Ванька!...

Ванька вернувся

— Ну, чого ти мовчишь?... двоохъ словъ сказати не умієшь!...

— Да я, ваше....

— Малчать!... кара божа зо скотомъ! И где раділась етакая абразіна?!...

— Въ Кастромской губернії, ваше благородіє.

— О люде! й отсе чоловік?!... яка різниця межи образованимъ чоловікомъ, понимаючимъ своє достоїнство, а такимъ!... Слушай: піди сейчасъ туди... и принеси... да, принеси... Ну, чого стоїшь!

Ванька помахавъ зъ усіхъ нігъ.

— Ванька! Ванька! куди ти?... куди ти біжишь?

— Не магу знати, ваше благородіє.

— Куди ти бігъ?

— Куду паслалі-сь.

— Куди-жъ тебе послали?

— Вінавать, ваше благородіє, въ-торопяхъ позабиль-сь.

— Пашоль дуракъ, принеси мої pistols.

— Слушаю-сь.

— Такъ; я покажу їй, що значить силна любовъ чоловіка образованого; нехай подивитця на мій трупъ — и розбиваєтця, невдячниця!

Слуга принієсь pistols. Ремонтеръ пообзиравъ їхъ, продувъ, посилавъ пороху на пілку, та й задумався... Потому прошептавъ: А може Федя поможе мнї въ сему ділі: вінъ чоловікъ багатий, позичить грошей, а далі... отже піде!... Потімъ положивъ pistols на стілъ, мовлячи: Таки такъ; я живий буду їй лучшимъ укоромъ; нехай глядить на мене живого и мучитця!... Ванька!...

— Што прикажете?

— Дуракъ! якіє ти мнє принієсь pistols? какъ ані вицішени? Отъ я тебе! возьми їхъ заразъ и вицисти.

Ванька вийшовъ, но заразъ упать вернувся.

— Хто тебе кликавъ? Пашоль...

— Письмо до васъ.

— А ти не можешъ сказати, що письмо? Подай ёго сюди.

Ремонтеръ прочитавъ письмо, усміхнувся, ще разъ прочитавъ и зареготавшись промовивъ: Ёй, що за пані!... що за молодець!... суцый чортъ въ гарненкій оправі! Ванька!

— Що прикажете?

- Давно прислали отсе письмо?
 — Сей часъ, ваше благородіє . . . .
 — А ти ёго не мігъ принести сю-жъ минуто? Болванъ! забирайся!

Въ чаровнімъ недосвітку булоара, на мягкому дивані майже лежала Ганна Іванівна. Гутентагъ сидівъ біля дивана на низенькімъ табуреті.

— Такъ завтра певне? спитала Ганна Іванівна.

— Завтра въ полудень вамъ заявлять резолюцію, и ви стаєтеся повною владітелькою всего вашого маєтку, якъ и були завше владітелькою всіхъ сердець . . .

— Я не знаю, чимъ дякувати вамъ . . .

— Ви добре знаєте, прелестна истото! . . Не вже-жъ ви забули мої просьби, мої ридання?! . . .

— Помню, помню. Хай буде по-вашому; я цію вашу постійність . . . .

— Договоріть! . . .

— Завтра о шестій годині ми вінчаємось.

Гутентагъ упавъ на коліна, жаждно цілувавъ білі ручки Ганни Іванівної; Ганна Іванівна трошки зачервонілась.

VI.

(Кінець.)

Въ мундирі, въ білій краваті, урочисто вивівъ изъ церкви маленький Гутентагъ свою смуклу дружину, красавицю Ганну Іванівну. Лакей въ багатій ливреї відчинивъ дверці химерної карети, — Ганна Іванівна шмигнула въ неї. Вже Гутентагъ занісъ було на підніжокъ и свою маленьку ногу, ажъ тутъ лакей досить некречно відтрусивъ ёго, затраснувъ дверцями, и карета помчалась. Коли карета стала передъ домомъ Ганни Іванівної, ремонтёръ не допустивъ лакея одчиняти дверці, але самъ повівъ пишну паню за-підъ руку по сходахъ. Се бачили багато Цинамонівцівъ.

Коли карета зникла, Гутентагъ стоявъ, наче поражений громомъ, а потімъ сівъ на дорожку, яка попалась, та й поїхавъ до дому своєї дружини.

— Не можъ, сказавъ досить грубо годований лакей Гутентагові, коли той хотівъ відчинити двері.

— Чому?

— Не смію приймати: пані нездужає.

— Я бо вашъ панъ.

— Гмъ! сказавъ лакей, глинувши насмішливо на Гутентага, спрятався въ передову та й засунувъ замокъ изъ середини.

Дарма Гутентагъ кричавъ, гримавъ и термосивъ дверьми — ніякого одвіта.

За чверть години вибігла зъ-підъ брами якась боснога дівчина и подала Гутентагові письмо. Я не знаю гряді сѣго письма, но воно, здається, було дуже неприємне, бо Гутентагъ, прочитавши ёго, страшно усміхнувся и пішовъ до-дому, похиливши голову.

На-завтра всі Цинамонівці довідалися, що совітниця Ганна Иванівна Гутентагъ поїхала нічю въ Петербурхъ.

Державній совітникъ Гутентагъ остався въ городі Цинамонові, приказавъ оббити свої комнати чорнимъ сукномъ, обвісивъ вікна чорними занавісами, убрався ввесь въ чорне одіне, сидівъ въ темноті и навіть нічого не їв, окрімъ — чорного хліба, чорнихъ хвасоль и чорної редьки; въ ёго дому була гробова тишина.

Такъ минуло зъ тиждень. Ніхто не бачивъ Гутентага, ніхто не чувъ про Гутентага, — наче вмеръ Гутентагъ! . . .

Ажъ одного вечера якъ-разъ одчинилося вікно въ кімнаті Гутентага, и понеслися зъ ёго печальні голоси скрипки. На улиці йшла собі проста баба, зупинилася коло вікна та й заплакала.

— Чого ви плачете, бабусю? спитала її молода дівчина.

— Послухай, серце, якъ воно хватає за серце, наче-бъ свого молодого сінка ховаю; чи чуєшъ, якъ плаче, якъ прощаетця?

— Слушайте, бабусю, се наче мій милий Ивасъ въ некрути йде та й прощаетця зо мною . . . їй Богу такъ відказувавъ. И дівчина залилась слёзами.

Не було-жъ іншихъ послухачівъ гранню Гутентага, окрїчъ сихъ двохъ бабъ, а Гутентагъ гравъ на вдивовижу! Вінъ гравъ не які-бъ то композиції звістнихъ артистівъ, не які-бъ то високі твори генївъ музики, що неразъ бувають партолені людьми, не пїймаючими їхъ глибокого змислу; ні, вінъ гравъ, самъ не знаючи, що таке: ёго душа, перевершена горестю, виливалася чудними звуками; на скрипці гравъ не Гутентагъ, совітникъ державній, а таки маленький чоловічокъ Гутентагъ съ кривими ніжками; се гравъ внутрішній невидимий чоловікъ; се грала душа, частина божа, замкнена въ чоловіці, тужила о своїй земній недолі, плакала, заводила недовідомими голосами, якими говорять не тутъ, а які ми інстинктивно пїймаємъ . . . Звуки робились все тихішъ, тихішъ, ажъ змінилися въ голосні ридання.

— Страшне щось дітця зь отсимъ паномъ, сказали баби, перехрестились и пішли своєю дорогою.

На другий день, на-диво всімъ Цинамонівцямъ, вийшовъ Гутентагъ, блідий, марний, пішовъ прямо до найважнішого чоловіка и — подавъ про одставку.

— Розумно робить, казали цинамонівські урядники: якъ ёму тутъ жити після такого афронта!

Та й отъ знову Гутентагъ у Петербурсі, живе собі на рідному Василевському Острові зь дітьми своїми въ скромнісенькій квартирі, въ 317-й лінії, прохочаєтця неразъ по Великому Проспекті и до сёго часу любить акомпанювати на скрипці молоденькимъ дамамъ; при сему-жъ завше однимъ окомъ дивитця въ поти, сліди за кучерявими бемолями и дизами, а другимъ зь-під круглихъ черепаховихъ окулярівъ дуже лукаво позирає на білі рученьки літаючі по клявишахъ, або на що вже тамъ прийдецца.

Така натура въ чоловіка!

Ви часто можете стрінутися зь Гутентагомъ тутечки въ Петербурсі: вінъ ходить завсіді пішки въ цинамоновімъ перехоженімъ сурдугі, въ неприглаженому капелюсі, зь добрячою фізіономією.

На одній изъ найлюднішихъ улицъ петербурськихъ є великий кам'яний дімъ зь залізнимъ балкономъ, зь зеркальними вікнами, зь гладкимъ брукомъ у заїзда, де неразъ зупиняєтця, якъ не коляска, то карета. На бель-етажі живе хозяйка. Тамъ стоять у вікнахъ индійські квіти, стіни навішані дорогими малёваннями; вечерами пишне освітлення кладетця по улиці довгими ясними полосами и приманює дармовиту увагу не одного зівача. На воротахъ прибита дощечка зь написомъ: „Домъ статской совѣтницы Гутентагъ. Свободенъ отъ постоя.“

1844 р.

ШКОЛЯРЬ НА ВАНДРІВЦІ.

Казка зь життя.

Бувавъ я всюдісенько: по намахъ, по ксєндзахъ та й по хахлахъ та чувавъ різнісеньке: и мудре и глупе, а де-що зь того задержалося въ мойй голові, та хіба-бъ розказати. Отъ, може який-такий читаючи задрімає тимъ-скорше, — та й усне! —

Придибавъ я бувъ въ однімъ дворі мандатора, дуже цікавого и брехливого, якъ звичайно мандатори бували. Той, бувало, мандаторъ розповідавъ, — коли хто знайшовся, що хотівъ его слухати, — всілякі не-

билиці, а все то ніби єму самому притрафилось. Було там де-не-що й цікавого вь єго оповіданняхъ, та тимъ цікавішого, що говоривъ гладко и складно.

Разъ начавъ свою річъ такъ правити : Гей-гей! добре то намъ теперъ коло коминка грітися та й печені каштани вигортувати та їсти; а якъ нагадаю собі долю мою за літъ молодецькихъ, то неразь и голодно и холодно бувало. Передъ 20-ти роками, отъ власне вь таку пору, блукався я по пустахъ та лісахъ угорськихъ, та не тільки біди, але й страху наївся чоловікъ, а неразь приходило вже й зъ життемъ попрашатисъ!

Я, та й ще кількоро иншихъ насъ: Такъ розкажіть намъ, просимо, пане Микито, що то вамъ такого на Уграхъ притрафлялося, та за чимъ ви туди ходили?

Мандаторъ: Та за чимъ? — нужда мене туди прогнала. — Отъ було то вь році 18 . . ., коли студентамъ вь Перемишлю захотілось біди та якісь-тамъ политичні списки вкновали. Та й я, бачите, надежавъ не такъ до списку, — бо бігме не знаю до нині, о що ходило, — якъ уже до тихъ згромаджений, де пьємо бувало пиво, куримо та співаємо. Вони собі политикували, а я пильненько заглядавъ до фляшки та й до люльки, бо тамъ можъ було за дармо и напнитисъ и накуритисъ до-волі, а я, якъ той казавъ, зъ дому не конче бувъ грішний. Ажъ тутъ, ні сіло — ні пало, спадає ревизія: якъ не зачнуть школярівъ вязати, ковати, замикати; кажуть, бачу, що й туди заглядали, куди не треба, — страхъ! А я тогди зібравъ манатте, та й якъ давъ драпака, то й не зупинився, ажъ на Уграхъ.

Пробідувавъ я тамъ не мало черезъ два роки, гірко та невесело укінчивъ філософію, а коли вже у насъ, вь Галичині, утихомирилося, постановивъ я назадъ до отчини вернутисъ. На саму гадку о своїмъ краю, о родині закрутилися слези вь очахъ . . . Не довго я нагадувавъся; зібравъся та й иду. Иду, иду, иду — цілісенький день, ажъ пітъ изъ чола ллєся, ажъ підшови відъ нігъ відлітають. Радъ би я бувъ таки птахомъ до своїхъ прилетіти!

По-надъ вечеръ питаюся на розстайній дорозі: Куди тутъ ближе до границі? — Підсадовата коршмарка, до которої звернувъ я сю річъ, відповіла зъ-мадярська по словацьки: Идіть просто сюди; далі буде стежечка на ліво крізь поле; вона васъ заведе вь лісъ, а потому зновъ вибіжить на поле. Держітєся єї, а ще нині, спішнимъ ходомъ, можете стати вь коршімъ пограничній. — Богъ-да-прости, хозяйка, — сказавъ я, а самъ якъ чмихну на-передъ, ажъ болото відъ пятъ горі мене підлітало

Є и стежечка, є и поле, є и лісь. Але лісь що-разь густійший, а мрака вечірна що-разь невиднійша; — пропала. Ходжу, блуджу, світа не бачу; блудь мене очепився: — лячно мені стало. Ану-жъ вовкъ або медвѣдь вийде на мене? — ану-жъ розбійники, — а бувало їх на У-грахъ чимало, — придибають мене та вб'ють, якъ собаку, або що?! — У страха великі очи! А тутъ ані фузії, ані пістолета, ані ножа нема. Ціла моя зброя — бувъ суковатий букъ зъ доброю гулею на-верхи. Ей, Богъ ласкавий, подумавъ я собі; не зъ одноі біди спасъ мене, та чей и теперъ не дасть марно загинати.

Сівъ я собі підъ густимъ дубомъ, оперъ голову о пень, а букъ держу въ руці та й думаю: не спи, Микито, аби тебе яка біда не за-скочила. Сівъ, та й сиджу, та й незначно напала мене дрімота. Крізь галуззе доходять мене грубі голоси чимъ-разь ближше; и сп'ю, и чую, — а не можу пробудитися. Ажъ тутъ хтось ніби погладивъ мене по хребті, а потому якъ не вдарить у потилицю — ажъ свічки мінї засвітились. Ей, Боже, якъ не зірвуся, не махну букомъ по-передъ себе, — ажъ щось затріщало та й йойкнуло. Протераю очи и виджу — а місяченько прозрівся черезъ гущу —: передо мною стоять чотири хлопи: високі, плечисті, вусаті, бородаті, а імъ блискає відъ місяця зброя черезъ плече и відъ пояса, та й одному зъ нихъ тече кровъ зъ-підъ лівого ока.

Буде біда, погадавъ я собі, побачивши, що то я голову проваливъ. Та не дали довго думати, взяли мене въ свої сильні долоні, звязали руки назадъ и погнали по-передъ себе, ніби скотину на зарізъ, поворкуючи по мадярськи незрозумілі мені слова. — Идемо черезъ гущу, черезъ хащи, ажъ виджу, черезъ галуззе пробиваєся поломінъ: идемо туди.

На долиниці, по-міжъ деревами, розложили собі опришки вогонь та й обсіли его таборомъ. Мене ведуть обічъ до пня, на котрімъ сидівъ чоловікъ молодий: літъ ему зъ 24, чорне волоссе, чорний вусъ, чорна борода обрастали голову и лице смагляве, румяне; зъ-підъ високого чола позирало двоє великихъ, чорнихъ, якъ теренъ, очей смутно и задумчиво на-въ-передъ себе. Не бачивъ мене зъ-разу, та ажъ мої товариші зъ задуми его розбудили.

Поглянувъ на мене зъ-пишна и спитавъ щось по-мадярськи; но я відповівъ ему: *nem tudom magyarul*. Тогди зачавъ по-латинськи — плавною латиною, — и спитавъ, що я за одинь и відки? — Я розказавъ ему, що я бідний школяръ, та блукаюся по світі безъ фортуни. — Вінъ зітхнувъ глибоко та й каже: и я бувъ школяръ, и я біди зазнавъ! Смутно махнувъ рукою, казавъ мені пута зъ рукъ здоймити та побічъ себе й сісти. — Не треба вамъ казати, що то бувъ самъ ватага опришківъ.

Тепер же я роздививсь до-окола. Опришки, лежачи коло вогня, пекли великого веоря на дерев'янім ріжні. Обертали єго поводи надъ гра-нею, сало капало и скверчало, а премила вона залігала до мого, довгою нуждою до посту привычаєного цеса. Коли вже веперь спієся, и на куслі єго розкраяли — Господи! яке рожеве мясо, яка шкіра помаранчева, прозорчиста, яка трясущася солонника! Мимовільно зачавъ я слинку пролігати.

Ватага, видко, поміркувавъ, що въ мині діялося, щось моркнувъ, и мині заразъ наднесли красний пай поприросталого солониною мяса та й добрий шмать білого, якъ булка, хліба. Я почавъ їсти на всю губу, ажъ за ухами тріщало. Печеня мовъ розпливалася въ роті, а така сочи-ста, що ажъ по бороді и пальцяхъ текло. Господи! якъ собі згадаю: ще піколи нічого такъ смачного не ївъ!

Попоївши, забувъ чоловікъ, що межи опришками, щезла боязнь, ще зла задума, — натомість засіяла шлолярська веселість цілою силою въ моімъ серцю. Обтерши губи та й протягнувшись, мимо-волі виголосивъ я: Гей-гей! коби-то теперъ чарочку винця!

Ватага давъ знакъ: несуть опришки винце въ боклагу, поставили на пнякъ, відбили чіпъ та й ну-жъ точити вино до спорої чаші. А вино пінится, кипить, шумить, искрами стріляє; а я думаю, що то для мене, та й въ мисли вже пью и смакую. Вточили, подали. Гляну-жъ бо я на чашу, що взявъ єі та й таки обіручъ держу: а то — впадоньку мій! — чаша зъ голови людської, а тамъ, де мої оба пальці великі мовъ приліпилися, пізнаю ямки, де були очі. Морозъ пішовъ по мині! Але вино шумить та кипить въ чаші та запахомъ у нієъ бухає. Гадаю собі: та то чаша не нинішна, давно вже вона виномъ перейшла! Зажмурюєся, — якъ цмокну: ей! чаша за двома лигами стала порожня. Обтерєся та й кажу: Чаша бридка, але вино красне; дайте ще одну!

Дали, випивъ та й радъ зъ себе протяєся на мураві, и смотрю въ торбі люльки, щоби трошки покурити. А мавъ я люльку прекрасну та й дорогоцінну, — дарунокъ відъ графа Каролі. Була вамъ отъ такъ за-въ-більшки на півъ пяди, — зъ чистої морської пінки, а які фігури по ній різані? прекрасні! Не згадую вже, що була грубо срібломъ окована, — чудесної роботи. Бувъ то мій цілісенький скарбъ. — Виймаю єю люльку и набиваю тютюномъ, а мій ватага, цапъ! мене за руку, та й за люльку. Я поміркувавъся, де я, та й хочу руку цофнути. То моє ціле богатство, кажу, та й дорога памятка, котру я не віддавъ би, Богъ знає за що.

Ватага: Погоди, братчику! покажи но, — и витиснувъ мині люльку зъ рукъ, а обзираючи каже: Памятка стоїть памятки; я беру єю люльку

відъ тебе на памятку, а тобі даю мою на памятку. И кладе мені свою черепанку просту, чорну а довгу — аби не збрехати — на пів ліктя.

Я посоловівъ, посмутнівъ, — но що-жъ робити? Беру ватагову люльку та й курю; вінъ зъ мові курить та зъ усмішкою призираєся їй, а я мовчу, — трохи не плачу. Вогонь пригаєть; опришки покотомъ полягали коло пожарища, хрпають. Місяць взієся високо на небі, освітивъ сю сцену, а я, зъ ватаговою люлькою въ зубахъ, здрівався та й уснувъ смачно въ таборі опришківъ.

Денись зъ-надъ Серета до мандатора: Простіть, що вамъ перериваю; чи маєте ще сю люльку, що вамъ давъ ватагъ на памятку?

Мандаторъ: Маю.

Денись: Чи не були-бъ ласкаві намъ показати?

Мандаторъ: То — тее — я відвізъ люльку до брата, до Сви́нки. Якъ тамъ буду, то привезу та й покажу.

Но якось, видите, до того не прийшло.

Не знаю, — продовжавъ дальше мандаторъ, — якъ довго спавъ я, або якъ довго бувъ би ще спавъ, коли-жъ бо збудивъ мене, сильно сіпаючи, вусатий опришокъ та й вказує на ватагу, мене ожидаючого. — На небі що-лишь зачало свитати; опришки повставали и загодилися до походу; ватага стоявъ на боці, спертий на топіръ.

Ватага: Що-жъ гадаєшь дальше зъ собою робити, Микито?

Я: Піду до свого краю.

Ватага: Не пристаєь би ти до насъ, Микито? Видишь, маємо що їсти и пити та й не бануємъ; а ти бідний бідолоха голоду млієшь та зубами дзвонишь відъ студені: ні тобі хати, ні притулку. Зістань зъ нами, бурлаками, якъ птахи свободними. Не намъ клятися товстимъ панамъ, — не намъ нагинати каркъ підъ ярмо законівъ, що лишъ на бідного мають батоги та кайдани — чи завинивъ, чи ні! Зістань зъ нами, а підемо въ вашу Галичину погуляти, та дамося въ-знаки тимъ комисарамъ та ревизорамъ, що-то біднихъ школярівъ вяжуть та мучать. — Ей, брате Микито, — ти нашъ; ти мовъ би на ватагу вродився. Бери стрільбу та топіръ, та ходімъ — погуляємо!

Я (сє трепетомъ въ душі, но таки зъ резигнацією): Ні, не піду зъ вами. Таки робіть, що хочете: хоть міні заразъ голову зъ плечей здойміть. Я знаю — хто ви, та й не маю до вашого ремесла охоти. Таки вамъ кажу, що я відъ васъ втечу, якъ мене не пустите; а якъ не хочете, то убийте мене відъ-разу, — я таки до васъ не пристану.

Ватага: Коли вже конче така твоя постанова, то йди зъ Богомъ, куди гадаєшь, — та бувай здоровъ!

Я: Бувайте здорові, пане ватаго! та лишь ще вась прошу: вкажіть мині, куди маю ити до границі. бо я, бачите, въ лісі незнакомий.

Ватаго відставивъ опришка, щоби мині показавъ дорогу, — та й я собі пішовъ. —

Иду стежечкою черезъ гуши, легонький, якъ птахъ, що вже я освободився відъ опришківъ. Лісь ріднівъ; небо почервоніло на сході и заповідало зъявни сонця; пташки чвіркотіли, и легкий вітрець шелестівъ въ листю. Я иду, иду — и не зупиняюся, якъ би мене мара яка гнала. Ажъ тутъ на-разъ кричитьъ хтось: halt! Стаю и виджу: на-противъ мене пять руръ и пять багнетівъ виміренихъ. Виступає капраль и питає: Хто ти?

Я: Школяръ.

Ка праль: Якъ имя?

Я: Микита Ковбановський.

Ка праль: Відки и куди?

Я: Ходивъ въ Кошицяхъ до школи, укінчивъ тамъ философию, а теперъ вертаюся до родини, до галицької землі. Отъ мої папери. — И ніби шукаю за паперами, — а тутъ я въ страху, що не маю пашпорта; бо, бачите, я втікъ безъ всего передъ комісією, що моїхъ колежанъ замикала. — Тимчасомъ придивляюся капралеви пильно, и здавалося мині, що змякъ и повеселівъ на лицю, коли вчувъ, що я родомъ зъ галицької землі. Зъ лица пізнавъ я, що мусить бути такожъ Русинъ та й недавний школяръ.

Ка праль бере відъ мене свідоцтва шкільні та й каже: А відки родомъ?

Я: Зъ Ковбасівки — зъ Самбірського.

Ка праль: Витай, крайне! Та й я зъ Самбірського, близько відъ Ковбасівки, — зъ Капустинець. — И подавъ мині руку. Постискалися сердечно, якъ крайне, а вінъ каже: Чи давно відъ родини?

Я: Два роки.

Ка праль: А що въ лісахъ порабляєшъ?

Я: Вертаю домівъ, та заблуdivъ, сарака.

Ка праль: А не чувавъ тамъ за опришківъ?

Я: Ні, не чувавъ, славити Бога, кажу. — Збрехавъ я, видите, самъ не знаю, чому: якась мині сила такъ підшепнула.

Ка праль віддавъ мині папери, не читавши їхъ, и сказавъ: Бувай здоровъ, крайне; може коли въ отчині побачимося. Я зъ моїми идемо на штрафунокъ, бо тутъ, бачу, въ тімъ лісі опришки криються.

По мині чогось ажъ морозъ пішовъ. Я радъ бувъ, що мігъ піти своєю дорогою. — Вже минаю лісь, — коли неконче далеко, чую: пу-

канне зо стрільбь. Ага! вже їх мають! погадавъ я собі, та й ще скорше на-передъ помикаю.

Безъ духа зъ перестрашу и утомлення допавъ я до граничної коршми, що стояла на горбочку, и заправивъ въ арендаря-жида напитуку и хліба. Ледве я сівъ та зъ-двнчї укусивъ дару божого, — ажъ тутъ розтвираються двері, и входить до коршми — ватага опришківъ: голова завязана, закровавлена.

Вінъ, узрівши мене, каже: Щастє твоє, що ти нічого не сказавъ жовнірамъ. —

До нині дивно мині, відки вінъ о тімъ мігъ знати?

Ватага пішовъ зъ жидомъ въ комору, — видко, вже добрі знакомі були, и чогось нараджувалися; а я вже й не доідавъ хліба, но, спрятавши єго въ карманъ, заплативъ та й не зупинився, ажъ на галицькій землі. — Слава-жъ тобі, Господи!

Денись зъ-надъ Серета.

Такъ иноді люде женятця.

Е. Гребінки.

I.

Йї було літъ вісімнадцять; дуже гарна була; я бачивъ краснішихъ дівчатъ, а приємнішої, далєбі, не бачивъ.

Въ неї були бистрі карі очи, чорні, довгі рясниці, свіже веселеньке личко, рожеві губки, білі, рівнісенькі зуби, усмішка — прелєсть! для неї нема прилагательника.

Роззираючися въ пишному зільнику сєго мира — въ красавичому роді, ви найдете такої красоти, але не въ такій досконалости, не въ такій чаровній гармоні; се певно.

Вона була похожа на пупіночокъ рожи, що блищитця свіжою ранішнєю росю.

Вісімнадцять роківъ — то чудний вікъ. Якъ-що вамъ 18 літъ — то благословіть долю; якъ же-жъ більше — то згадайте минуше та й зітхніть. Одній тільки молодости дано се завидне право: глядіти на світъ крізь чарівницький калєйдоскопъ будущого, сліпо вірпiti въ щастє, идеалізувати земське по небесному. Відъ-того-жъ вона така собі безпечна, така весела!

Коли-бъ можна осушити всі думки молодости, одягнути їхъ въ барви и звуки, понятні физичнімъ чувствамъ, то ми-бъ осліпли відъ їхъ блиску. Живописецъ съ погордою кинувъ би блідні краски, Паганіні розбивъ би скрипку, и могучий стихъ завмеръ би на устахъ поета! . . . Відъ-того-жъ то обличчя молодости такі собі ясні, такі небесно-гарні.

Йй було 18 літъ. Вона любила всяку красоту : задивлялася на місяця, солодко тужила підъ перелиvistу пісню соловейка и плакала надъ віршами Пушкіна и Жуковського. Щасливі отсі поети! . . .

Неразъ її бачили въ хаті бідної семѣ, зъ ласкою и потіхою на устахъ, готову помогти відъ нещастя ; неразъ її бачили въ саду біля любухъ кущиківъ рожи зъ коновочкою въ рукахъ. И бідна семѣя завше благословила прихидъ її, и рожи відживали відъ її навіту. . . . Вона була добра — дуже добра.

Я бачивъ її тільки одинъ разъ на своїмъ віку, и ніколи не забуду. Се було весною, коли-то така чаровита природа южноі Русі. Я, наче теперъ, бачу тихий ранокъ ; тінистий садъ, облитий білимъ цвітомъ ; въ низу шумить Ингуль. На тімъ маленькімъ горбочку, въ густій тині черешень, вона молилася. Станъ її обвивала проста біла сукня, на груді колхався синій василѣкъ. Зложивши руки на-охрестъ, підоймивши очи до неба, стояла вона навколішки, а міжъ-тимъ перші проміні сонця, прощпаявши вітте, якъ-разъ освітили рожевимъ блискомъ її лица, а на нихъ, наче два дияменти, дві зернисті слѣзи, — чудесна хвиля ! Молитва дівчини и ранокъ ! Скільки чистоти разомъ и принади ! Ні, я ніколи сѣго не забуду !

А головне я було-бъ и забуду би : її звали Ганна Василівна.

II.

Вінъ бувъ чоловікъ роківъ сорокъ-пяти ; завше носивъ невеличкі холявисті чоботи, непокритий кожухъ и зелений капелюхъ. Підъ кожушину завше надягавъ чорну плюшеву камизольку, а въ кешені сеі камизольки лежало завше щось кругле, наче земський глобусъ. Кажуть що отсе бувъ срібний зигарокъ. Чоботи єго що-ранку намазувані гусячимъ смалцемъ. Голова въ єго була коротко обстрижена, по бокахъ її сторчала пара ушей, надъ носомъ темнілися щетинисті брови, підъ которими світилися зеленковаті очи, а підъ носомъ бувъ собі звичайний ротъ, тільки що долішня губа сѣго рота такъ була притулена до зубівъ, що, здавалося, наче-бъ її влaститель хоче свиснути въ ключъ. Василь Петровичъ, коли кого небудь хваливъ, то зъ особливимъ неподражняющимъ виразомъ говоривъ : гарнесенький и любесенький, а тоді підносивъ въ-гору и брови и плечі.

Вінъ завше куривъ зъ довгого калинового цибуха, въ котрий було заправлене качаче пірце, читавъ старі газети, величавсь великимъ хозіномъ и любивъ, щоби все робилося въ назначену пору. Ёго звали Василемъ Петровичемъ; се Ганни Василівної батько.

III.

Василь Петровичъ бувъ собі дідичъ Херсонської губернії, въ одному зъ тихъ повітівъ, по котрихъ річка Ингуль, наче сполохана дика лошиця, прибжно кривуляє свій бистрий хідъ. Кілька десятківъ хатъ и ціле море степу складали маєтокъ Василя Петровича. Візля панського двора, що й бувъ тільки по-просту велика хата, рісь прекрасний садъ. Въ дому Василя Петровича царювала патрярхальна простота: зъ великихъ сіней на-ліво вхідъ до пекарні, на-право до світлиці, що була вже и ідальня и гостильня и саяя разомъ. Стіни сеі кімнати чисто вибілені, земля твердо набита глиною. Біля дверей стоїть голуба скриня, пописана червоними квітами; дальше підъ стіною два стільці; за ними дубовий стіль; тамъ ще два стільці, столикъ зъ шахівницею, и ще зъ-кілька стільцівъ всіякого кшталту и величини. На стіні, міжъ невеличкими вікнами, висить зеркало въ золоченихъ, подіянихъ рамкахъ, и образокъ, на которому виведено: напудрований пастушокъ, що завязує пастушці тясомку на черевичку; табакерка и флета лежить ёму коло нігъ; надъ пастушкою кружляє голубчикъ; за гаємъ заходить сонце, а въ гаю пасутця вівця и собака. Коло дверей, зъ правого боку, прибитий олений рігъ, щоби на ёму вішати шапки, а зъ лівого рушниця, сіть, дві дудочки до ваблення перепелиць и червона скрипка. Білше нічого ви не найдете въ отсій кімнаті, хочби крізь двоїсту лорнетку по ній роззиралися, — хіба коли на одному зъ тихъ старосвіцькихъ стільцівъ сидить самъ хозіинъ, або степовий чміль, не туди залетівши, куди ёму хотілось, гуде и розбиваетця по шибахъ.

Описанне остатніхъ двохъ кімнатъ, се-бъ то спальні Василя Петровича и спальні ёго дочки, принадлежить потомству, тому-що ровесникамъ гараздъ лекше було проникнути у внутро Африки, ніжъ въ отсі кімнати.

Василь Петровичъ колись-то оженивъ-було зъ образованою, але бідною дівчиною, вихованкою Смільного Манастиря. Вона обдаруваа ёго дочкою, виховала її, и — вмерла, кажуть, на сухоти. Василь Петровичъ зажуривъ-було дуже, та ажъ розпадався, що отсе лучилось у самі жнива Та на скілька днівъ відняло людей відъ роботи.

По смерті матері дочка його стала сумувати, плакати. Вона ще більш полюбила тінистий садъ, місячні ночі, коли полові хмарки, звиваючись та розвиваючись по волі вітра, несуться кудись далеко, далеко... Вона нашептувала їм вістей до своєї матіноньки, повіряла їм горячі бажання, поцілуі . . . и їй робилося легше.

Василь Петровичъ по-тихоньки ворчавъ: „сумує дівка; пора-бъ її видати за мужъ. Чому-жъ би й не видати? але за кого?“ Після такого питання слідувала довга-довга павза, а Василь Петровичъ, потягнувши зъ качачото пірця тютюнового диму, випускавъ його зъ рота тонесенькою струйкою. „Багато єсть людей, а чоловіка найти годі,“ приговорювавъ Василь Петровичъ; „всі мої сусіди, нечистий їх знає, які вони дивні: ані одинъ не подумає, коли и що йому треба робити на світі. Отъ, баронъ Шмальць роківъ зъ-двадцять варивъ у Петербурсі патоку; здаєця, чоловікъ би вчений, акуратний, то-що, а люльку заразъ по обіді курить, між-тимъ коли її треба курити лишъ зъ-ранку и на-нічъ. Воно-бъ то, здаєця, нічого, а все таки вада, милостиві панове! Вже й не казати про тихъ пустоголовіцхъ, що літомъ носять суконні фраки и тровлять заяцівъ та лисиць; а то й нашъ предводитель: и въ чинахъ, и въ почесті — а п'є чай, коли спати пора, вечеряє, коли досвіткові когути піють! Такъ жити — значить гнівити Бога. А вже-жъ не буває вечера зо сходомъ сонця, ані гарбузи около водохрешівъ не пристигають! Багато людей, а чоловіка не найдеш!..“ Після такого розумовання наступало довге зітхненне, а після зітхнення Василь Петровичъ здіймавъ зо стіни скрипку, ставивъ ліву ногу на долішню варцабину у вікна, вперъ оданъ кінець скрипки въ ліве коліно, а другий въ підбородокъ, и зачавъ її строїти, такъ дивно потягаючи смичкомъ, що бачучи въ перший разъ отсей процесъ, можна було думати, що шановний хазяїнъ хоче тупою пилочкою перерізати всі струни. Настроївши скрипку, Василь Петровичъ спускавъ ногу на землю, напросто-вувавсь и, глядя крізь вікно, зачинавъ бувало грати журавля, приспівуючи тихимъ теноромъ слова сеї мудрої пісні. Такъ минало зъ-година, иноді дві и більше.

Якъ-що ви Русинь, то мабуть знаєте сю українську пісню:

Ой бувъ собі журавель,
Та й його самця, и т. д.

IV.

Осінь приближалася до Херсонської губернії. Степи відцвіли и сподвіли. Тільки ясенозелені поля, засіяні озимимъ житомъ, та на лугахъ ря-

білі червоні осінні квіточки, наче передсмертній румянець помалу вмираючої красавиці — літа. Ранішній воздухъ робився холодніший и чистіший; залопотіли ціпи на гумнахъ, заставленихъ золотими стиртами; птахи въ темень-край відлетіли; гакаючи погнались по степу охотники за бистримъ зайцемъ; въ уїздний городъ *** прийшовъ Киргизький піхотний полкъ.

Обличчє города змінилося; по улицахъ стали ходити люде въ фуражкахъ; кожного вечера передъ квартирою полкового коменданта греміли співаки:

Ми тебе любімъ сердечна,
Будь нашімъ начальнікомъ вечна. *)

Полковий адъютантъ їздивъ на кучоному коні; дочки городничого набрали собі въ склепахъ перкалю на нові сукні; въ трактирні стукали бильярові кулі, обцаси и шклянки; куртьєръ махнувъ за картами ажъ у Херсонь. Городъ оживився, зацвіла промишленность . . .

Та й отъ зъ веселого города, якъ відъ центра, на всі боки побрели збідовані вояки на зимові квартири. Въ селі Василя Петровича назначили ротний двірр для капітана Здрава.

Нагадайте собі добре: ви певне бачили сєго капітана. Въ єго кругляве, повне лице, коротке кучеряве волосєє золотавої барви и ноги якъ двоє колієь. Славний зъ єго на весь полкъ бувъ картограф, їздець, танцюра и майстеръ відкорковувати бутильки; вінъ не конче вподобавъ бесїду зъ дамами, а дуже любивъ пуншъ зъ лимономъ. Въ полку й теперъ ще багато розказують анекдотъ про капітана Здрава. „Послухайте,“ говоривъ мнї не давно одиєь шановний офіцеръ, сіпаючи мене за гудзикъ: „послухайте, я вамъ роскажу дивовижню историю. Разъ, підчасъ стоянки нашого полка въ Гродненській губернії, капітанъ Здравъ програвся на ні-нащо; за одну нічъ все пустивъ! але то все, навіть клеветчикъ відъ рушниці . . . Гїрко прийшлоєь доброму молодцеві! Що ви діяли-бъ на єго мїєю? А вінъ нічого; давъ роті приказъ: зібратися підъ вечіръ на ротному дворі въ повній муніції, набивши ранци (танїстри) сіномъ. Рота прийшла, капітанъ пообзиравъ її, подякувавъ за справність и приказавъ, щобъ людямъ лекше було вертатися, повикидати сіно на ротному подвіррю . . . Вечеромъ капітанъ поставивъ въ банкъ сіна на десять карбованцївъ; ми пристали, завязалась игра, и Здравъ до ранку відогравъ все своє та й ще въ одного нашого прапорчика вигравъ вели-

*) Де-які зъ ш. читателїв може нагадають, що отєі московські стихи були въ одній граматиці небїжчика Левицького приточені межі прикладами руської прозодії.

кий пісеньникъ, лягаву собаку и сіру кобилу. Ось!“ Тутъ офицеръ бистро обернувся и пішовъ міряними кроками по кімнаті, щобъ дати міні часъ обдумати всю вдалость отсеї штуки.

Капитанъ Здравъ зайшовъ щасливо на зимову квартиру въ село Василя Петровича, звідався заразъ, чи є въ лідича дочка, чи гарна, чи багата и т. д., — звичайні питання кочуючихъ женихівъ, та й въ три дні після приїзду, випивши съ побратимами по три склянки лимонового пунша, пішовъ знакомитися зъ поміщикомъ, не дїждавшись відъ него запросинь.

Скучного осіннього дня Василь Петровичъ, подоглядавши роботи, читавъ собі старі „Московскія Вѣдомости;“ погода була мрачна, на дворі вечеріло, и вінъ ледве змігъ дочитати статтю о продажній „въ Николы на Куричьихъ Ножкахъ“ двосідальній кареті; взявъ потімъ скрипку, станувъ собі лицемъ до вікна та й загравъ журавля. Перше колінце вінъ тільки переспівавъ, але якъ прийшлося до другого, то на ёго зайшовъ музикальний восторгъ: лівою рукою Василь Петровичъ ставъ виробляти піччікато, а правою витраскувавъ до такту смичкомъ цю скрипчаній дощці. Въ сю пору отворилися двері, и вийшовъ капитанъ Здравъ. На ёму бувъ сурдуть, велика кравата, а въ рукахъ фуражка.

Капитанъ кречно зашкробавъ ногами. Василь Петровичъ дивитця въ вікно; грімке піччікато розлягалося по кімнаті, смичокъ завзятущо клювавъ скрипку на всякихъ місцяхъ, наче пробуючи, де вона смачнішъ. Капитанъ завісивъ фуражку на оленёму розі, взявся за-підъ-боки, та ну-жъ виплясувати журавля, покрикуючи: „разъ, два, три, чотире! разъ, два, три, чотире!“ Василь Петровичъ обернувся, подивився мило на танцюючого и загравъ ще жвавіще. — Капитанъ танцювавъ. — Василь Петровичъ перемінивъ журавля на камаринську: рухи капитана зробились бистрішъ; вінъ літавъ зъ кута въ кутъ, якъ надутий міхуръ.

Нарешті Василь Петровичъ майже кинувъ скрипкою на стіль, а самъ кинувся обіймати капитана. „Відъ сєго часу ви, милостивий пане, для мене наймиліший чоловікъ на світі. Першого чоловіка бачу, що робить те, що треба. Я граю — ви танцюєте. Я переставъ, и ви перестали. — Такъ и слідує! Слава Богу, я найшовъ чоловіка! Сідайте, будьте ласкаві.“ Капитанъ шкробнувъ ногою, поправивъ гальштукъ и важко зітхаючи сівъ на кріслі.

„А я разъ-у-разъ читаю ті новини,“ зачавъ говорити хозяйнъ: „въ друкарні Василя Логинова написали нову книжку, Робъ-Рой. Ви не читали її?“ — Ні. — „И добре зробили, бо вона дуже дорого стоїть.“ От такі розмови тягнулися черезъ цілий вечіръ.

Капітанъ зачарувавъ Василя Петровича. Коли подали чай — Здравъ пивъ чай; принесли французьку горілку — вінъ зачавъ пити пуншъ; подали вечерю — вінъ ставъ їсти; а коли Василь Петровичъ сказавъ: „я думаю, намъ пора спати,“ вінъ взявъ фуражку, клапнувъ обцасами и щезъ.

„Милостивий добродію!“ закричавъ разъ хозяйнъ до входящого капітана, — капітанъ явився, наче сівка-бурка у московськихъ казкахъ. — „Я маю вамъ щось важного сказати,“ каже Василь Петровичъ; „зробіть ласку, сідайте. Отъ извольте бачити, въ мене є багато и грошей и степу и вслякого скота, тільки не стає зятя; ви чоловікъ поважний; якъ хочете, то женітця зъ моєю дочкою!“ — Зъ найбільшимъ довольствомъ, одвічавъ капітанъ. „Ну, такъ давайте руку! Галю, ходи-но сюди; годі сумувати та плакати; отъ тобі й женихъ.“ Румянець зникнувъ зъ лица дівчини; вона шевельнулася та й оперлася рукою о столикъ. „Не церемоньтесь бо, капітане,“ продовжавъ Василь Петровичъ: „що ви, якъ когутъ гребете ногами землю? Поцілуйте вашу молоду.“ Бідна дівчина й не стямилась, коли Здравъ поцілувавъ її голосно, такъ голосно, якъ сільський староста свою жінку въ день великодній.

Черезъ неділю два молоді прапорчики спалили цілу чвертку Жуковського тютюну, толкуючи про те: яку знакомиту жінку захвативъ собі Здравъ. А въ повітовімъ суді сказавъ секретарь засідателеві: „я думаю, що зъ зятя Василя Петровича бувъ би лихий исправникъ.“ Того дня и прапорчики, и секретарь, и засідатель повернули зъ капітанового весілля

V.

Въ півтора року після сего весілля лучилось міні проїзжати Херсонську губернію. Я квапився на нічъ до Василя Петровича. Сонце сіло, а тихий вітрець, прохоложаючи воздухъ, заносивъ зо степу голосне кликанне перепела, коли я уздрівъ село Василя Петровича. Коні, змучені деннімъ жаромъ, зачали хворкати и різвішати, чуючи близький відпочинокъ, а я думавъ побачити милу Ганну Василівну, учути журавля и новини зъ мивувшого року ... Отъ ми вже й коло ворітъ. Чи Василь Петровичъ при своїмъ розумі? подумавъ я: въ ёго на подвір'ю такий гармідеръ. Звучний теноръ вигойкує якусь уривисту обозову пісню; вдалий хоръ підхапує її та й вторить съ приплескуваннемъ и присвистомъ — справжня оргія! На ганку стоить кривоногий чоловікъ, въ сурдуті зъ червонимъ ковніромъ, вложивши руки въ кишені своїхъ плюшевихъ шарварбъ, заломивши капелюхъ на-задъ. Передъ ганкомъ на маленькімъ сто-

лику кипить самоваръ ; дужа, червононога дівка, живцемъ взята зъ ма-
люнківъ Теньєра, лагодить пуншъ ; на-около зъ-два десятки мужиківъ и
парубківъ ревуть гуляшу пісню.

„Дуже радъ гостямъ,“ закричавъ до мене кривоногий чоловікъ ;
„зробіть ласку, просимо !“

— Я не маю приємности знати васъ . . . Чи дома Василь Петровичъ ?

„ Я зять Василя Петровича, одставний капітанъ Здравъ. Прийміть
въ свою ласку.

— Дуже радъ. А де-жъ Василь Петровичъ ?

„На Василя Петровича, серце, вже більше, якъ рікъ, побирають
харчъ на тімъ-світі.“

-- Такъ вінъ умеръ ?

„Давно, братчику ; черезъ дві неділі по моєму весіллю. Гей, Леська,
пуншу ! Прошу за упокой батюшки !“

А ваша-жъ дружина ?

„Одкомендирована . . . Еге, та ви не п'єте пуншу ? Будьте ласкаві,
церемонії на-бікъ ; ми люде воєнні. — Хомку ! що ти ? вспувъ ? — Яро-
славської !“

И хоръ рикнувъ :

Ись надъ дуба, ись надъ вяза,
Ись надъ вязова кореня,
Бежить зайка-горностайка,
Несєть въ рукахъ вязеніцу,
Пра душу красну дівіцу !

„А що брате ?“ кричавъ Здравъ : „бачъ, оце все хахли ! Та отъ,
якъ я їхъ повернувъ по своєму. Хочби въ який полкъ співаки ! . . .“

Я ледве мігъ одговоритися відъ пісень и пуншу, сказавши, що въ
мене болить голова, та й пішовъ спати съ твердимъ заміромъ, прожити
въ сему омуті хочъ дві доби, та дождатися Ганни Василівної. Призна-
юся, — грішний чоловікъ, — мене кортіло видіти, якъ воно зносить по-
добні штуки. Не вже-жъ ся люба истота могла привикнути до тону сво-
го мужа ? а якъ-би ні, то я хотівъ побачити, якъ вона поводитця при
сторонськихъ людяхъ, и т. д. ; словомъ я хотівъ розв'язати якесь психо-
логічне заданнє, которе й самъ не второпавъ добре. Отсе ми часто ро-
бимо, тільки рідко признаємось . . .

До середопівночи не давали міні спати ликування мого хозяїна ;
потімъ взялися комарі зъ своїми плаксивими елегіями, а тамъ — чи довга
літня пічъ ! — зачало світати. Східне небо загорілося тонкимъ румянцемъ,
въ воздуху стало ясно, підъ самимъ вікномъ моєї кімнати заспівала мали-
нівка. Хто переспить сходуни сонця, той переспить найкращі часи жизни.

Дивлячись на сей пишний образъ, я въ душі прощаю заблудження Ге-
брівъ . . .

Я одягнувся и вийшовъ у садъ. Ранокъ бувъ тихий; роса зерна-
тими каплями пердувалася на рослинахъ; пташки весело чиликали, отря-
саючи крильця, скачучи зъ вітки на вітку. На Ингузі перекликались ку-
лики.

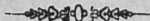
Два роки, якъ я бувъ тутъ въ сю саму пору, въ такий самъ ра-
нокъ, — а якъ съ тієї пори перемінився сей садъ! Доріжки позарастали
травною, багацько деревъ зрубано, зільникъ кропивою зарієсь, а навіть
любі рожані кущики Ганни Василівної скошені, разомъ съ травною, певне
на годівлю конямъ. Я мимовіль підійшовъ до знакомого тінника; куче-
ряві черешні цвіли по-давньому, и — придумайте мое здивованне — вона
въ їхъ тіні упять молилась! . . . Придивляюся — въ полумраці білієтця її
сукня; я підкрадаюся и бережно розхилию руками гілде. Въ сю хвилию
перші проміні сонця розігнали тьму и ясно освітили передо мною — бі-
лий деревяний хрестъ: облитий рожевимъ світломъ, здавалося, що вінъ
поломенівъ якимось нетутешнімъ огнемъ; на ёму було написано великими
чорними буквами:

„Здѣсь поконтея тѣло рабы Божіей Янны, вквкшей сспрѣги
капитана Здрака . . .“

Більше я й не змігъ читати . . . За півъ години я вже їхавъ дальше
зъ села Здрава.

„Да, ласкавий добродію,“ говоривъ до мене майоръ Киргизького
полка, коли я розказавъ ёму свою стрічу съ капитаномъ: „да, згубила
женильба лихого чоловіка! Не женившись — Здравъ бувъ би теперъ ма-
йоромъ! Охъ, ці жінки! . . .“

1839 р.

III.

РУСЬКЕ ПИТАННЄ.

Довелось нам дожити не аби-якого часу в діяннях людського роду. Нинішня пора має собі таке великанське значення, що простому розумові людському ледве й зміркувати можна його всемирну величину, а не-то-що облічити все добро, яке з сього для одиноких народів, и все лихо, яке для теперішнього політичного ладу вирости може. Все-ж таки потребуємо розвідати, чи нинішніє пори не вийде що-небудь доброго для народу руського.

Нинішня пора — то пора, в котрій начало народности, що з самого нащад людської життя було завше першим варунком, першою основою всякого товариського завязку, всякого громадського складу, яко певник историчній и яко вплив загально-людської освіти, робитця головною и найсильнішою побудкою до установки нового політичного порядку, на місце того, що установивсь було на началі законности — началі, не признаючому народам ніякого права до народної самостайности.

Начало народне проломало собі дорогу аж за французької революції, 1789. року; проломало воно собі дорогу з запада, хоча вже в XVII. століттю найшовсь було в восточній Європі одинь народ, котрий за те начало боровся в довголітніх кривавих війнах, и по словам Куліша, зумів поставити право народне вище права політичного. Симь народом єсть нашь народ руський (не московський). Як Чехи були предитечами борби за релігійну реформацію, так Русини були предитечами борби за народне право. Та ба! вже то так на світі буває, що не все той жне, хто посіє.

Наполеонъ І. порушивъ до самихъ підвалинь старий порядокъ європейський, спочиваючий на системі рівновісної сили. Якъ легко про те було зъ упадкомъ Наполеона І. 1815. року, коли въ рукахъ владітелівъ спочивали судьби народівъ, покинутись давнєго начала, а взявши на розумъ прямованне часу и историчне значенне начала народнєго, которе власне зъ наполеонськими борбами, розбудившими всюди почутте народнє, найшло собі вхідъ въ цілій Європі, основати новий, справедливий, такъ интересамъ народівъ, якъ интересамъ владітелівъ зарівно відповідаючий порядокъ политичній! Та не такъ воно сталося: начало законитости ще разъ взяло верхъ надъ началомъ народнімъ. Змаганія Німцівъ до народнєго зъєдочення не найшли 1815. року у кабинетівъ ніякої уваги, и Німцямъ достався тоді такий ладъ политичній, которий зовсімъ противився їхъ народнєму духові: замість держави союзної достався імъ державній союзъ. Сербамъ и Грекамъ ще довелось вибороти свою народню волю и зъєднати для неї признанне въ кабинетівъ, которі, уступаючи передъ напоромъ ворошнєї гадки — се-бъ-то шестої потуги — примушені були на сей разъ, и то лишъ супротивъ Туреччини, відректиса начала законитости. Царъ Олександръ І., що водивъ тоді рей въ Європі, почувши про грецьку революцію, вгнівався було на Греківъ дуже, що вони не хотіли ждати до сєго часу, покіль Россія не возьметца за їхъ визволенне зъ турецького ярма; та вже нічого було робити. Не такий кінець взяла революція Ляхівъ зъ 1830. року; вона мусіла розбитися на спільному интересі трєхъ великихъ державъ, що подиктували було Європі такий порядокъ политичній. въ которімъ вимазана була самостайно сть Польщи.

Прийшовъ же рікъ 1848., и — ажъ теперъ зачало світати въ кабинетахъ: вони второпали де-що о доносности начала народнєго, которе зъ одної сторони затрясло де-якими державами до самого споду, зъ другої-жъ ратувало їхъ відъ упадку; вони второпали именно те, що начало народнє уважати належить те-жъ яко чинникъ въ розвиттю обчества державнєго.

Нічого розказувати, який кінець взяли народні змаганія въ Німеччині, Італії, Угорщині и Польщі заразъ після 1848. року; для насъ сей рікъ важніший тому, що тоді въ Австрії, де стільки вироделося питаній народніхъ, по-разъ перший заявленося и питанне руське; після довгої остановки по-разъ перший народность руська заявила своє значенне политичне.

Неприятна бувальщина довела народъ руський туди, що въ тімъ часі, коли одній єго частині надарилася способность станути впятъ до діла на поприщі политичнєму, вже объ єму не стало й тямки въ другихъ

народів європейських, а в братів-Славянъ були тільки не зовсімъ ясні поняття о стосункахъ ёго до Польщи и Россіи.

Причина сёго некористного становища Русі вь ворошній думці європейській єсть именно та, що не довелось народові руському, виборовши своє увільнення відъ звязку зь республікою ляцькою, хочби якийсь часъ удержати за собою совершенноу независимість, яко зовсімъ особна народно-политична семья вь громаді народівъ славянськихъ, або, коли вже доконче треба було вступити вь федераційні звязки зь панствомъ московськимъ, що не довелось вступити вь ті звязки всімъ увільненимъ себе відъ Польщи землямъ руськимъ, именно: обобічній Україні, Поділлю и Волині — зь виімкою одної тільки Галичини — вь-купі и за однимъ разомъ на якъ-найкористнійшихъ варункахъ, а тільки частинами, вь кількохъ опадахъ и більшою частю безварунково — яко воєнна здобича на Польщі.

Такимъ побитомъ потеряло народно-политичне право руського люду свою плястичну сторону вь исторії, а оставивсь тільки почорнілий, збиточною рукою помазаний образъ довговікової завірушливої жизни богатирського вірно-славянського народу, невідомий для чужого, а понятний тільки самимъ вибранцямъ того люду, которі готові нині всіхъ силъ ужити, щобъ ёго просвітити, відслонити передъ ёго очами образъ ёго великої бувальщини и показати ёму зь сумної теперішности вхідъ до щасливійшої будущини, которий вороги ёго загородити стараютьця.

Ляцькі и московські историки позваляли собі иноді робити зь картинами нашої руської исторії те саме, що зробила разъ Катерина II. вь одному готелі берлинському съ картинами, на которихъ намадѣвані були побіди Прусаківъ надъ Москалями: вона вь почи замалювала зелені мундирі побитихъ Москалівъ синєю, и сині унIFORMи стоячихъ Прусаківъ зеленою краскою, и побіди Москалівъ надъ Прусаками були готові. Отже не диво, що Європа, знаючи діяння Русі тільки зь оповіданій историківъ ляцькихъ або московськихъ и прирівнявши до того теперішній незavidний битъ руського народу, не оставила ёму ніякого місця вь своїй опинії. Та сподіватися, що историчні праці такихъ великихъ талантівъ, якъ Костомарівъ и Кулішъ, зьуміють направити се, що чужі зь тенденції поспували *)

*) Великої користі сподіваємося відъ историчнёго оповідання п. Куліша, підъ написомъ „Руїна,“ которого початокъ надрукований вь 2-му номері „Мети;“ про те звертаємо на неї увагу такъ шановнихъ земляківъ, якъ и братівъ-Славянъ. Жаль тільки, що вь 3-му Н-рі не можемо помістити продовження „Руїни;“ черезъ затрудненне комуникації иноді рукописі зь Россіи не вь пору достаютьця. — Ред.

Знаємо з нашої історії, що московська політика не допустила сього, щоби такий гуртъ вольного люду, — люду съ такими традиціями, якъ увільнивши себе відъ Польщі Україна, — ввійшовъ въ федераційний союзъ зъ державою московського царя. Причина ясна: Русь могла колись за нешанування своєї народнєї самостайности и своєї політичнєї автономії зробити таке саме зъ Московщиною, якъ отсе вона зробила зъ Польщею, а тоді миссійний плянъ московського царату, подібний до миссійного пляну Польщі, -- се-бъ то: зцентралізованне Русі, сцентралізованне всеї Славянщини въ одинъ народъ и въ одну державу славянсько-московську, — плянъ, которого такъ політика царська, якъ и політика акційної ляцької партії въ Галичині до нинішнєго дня зглядомъ Русі не покидаєця, — тоді, кажемо, сей плянъ мігъ бути въ самому зароді задушений. Народъ руський мігъ-було заграти ту саму штуку, що малий Геркулесъ въ колісці.

Далеко лучше було для Русі, визволвшись відъ ляцької республіки, розправитись зъ нею до остатку и, основавши свою самостайну козацько-руську республіку, заключити договоръ и оставатьця й далше цілимъ складомъ своїхъ земель въ федералістичнєму союзі — не яко автономична провінція, а яко республіка зъ республікою — съ Польщею, ніжъ дозволити Москві знищити велике діло кривавої праці и добровільне пристати на розшарпанне політичнєї цілости рідного краю. Та не було въ насъ тоді політиківъ добрихъ, хочъ були й славні вояки. Гетьманъ Хмельницький, не вмiючи відгадати пляну московської політики, за-надто велику вагу приписувавъ своєму досвідченню віроломности Польщі въ дохованню уговорівъ заключаємихъ зъ народомъ руськимъ, а за-надто мало мавъ довір'я въ способность народу руського до насильного переконання Польщі, що її діло не буде мати ніякого спіху, якъ-що тільки народъ руський зъєднаними силами схоче и далше провадити війну съ Польщею самою, — війну, котору вінъ потому примушений бувъ роздвоєними силами провадити противъ двохъ уже ворогівъ: Польщі и Москви. Та, сказано, не второпала сєго наша кошова політика. Козаки, зненавидівши Польщу и справедливо їй недовіряючи, завірили Москві и дозволили їй заключити съ Польщею Андрусівський уговоръ, ведля которого більшу часть визволеної Русі впятъ при Польщі оставлено, щоби такимъ побитомъ Русь, неперестанно и безъуспішно воюючи, ослабила зовсімъ и себе и Польщу, а потімъ достались би обоє, яко легка и певна здобичъ, въ руки московські. Такъ воно и сталося.

Звичайно говорять досі тільки о поділахъ Польщі, наче-бъ то лишъ їй одній изъ Славянъ приклучилася така халепа народня. Міжъ-тимъ навчає насъ історія, що далеко назадъ передъ 1772 рокомъ бувъ ще

инший народно-политичній поділ, о котрімъ світъ якъ-би нічого не знавъ, именно: поділ української республіки, — поділ увільнившої себе зъ-під ляхського пановання Русі. Нова українська республіка находилася тоді межі Польщею и Москвою въ такімъ достотне положенню, якъ опісля Польща межі Москвою и державами німецькими. Польща не хотіла відректись своїх претенсій до пановання надъ руськимъ, силоміццю увільнившимъ себе народомъ, и причинилася сама всіма силами до виконання московського плану, ведля которого Москва не бачила въ сѣму ніякої користи, щоби вся вольна Русь досталась на-разъ підъ її панованне. Мачоха — Польща и новий опікунь — царь заключили Андрусівський уговоръ (1667. р.), котримъ роздерли Русь, и всі руські землі на правому березі Дніпра осталися зъ давнѣго титулу пановання ще якийсь часъ при Польщі. Пізнійший поділ Польщи єсть актъ поганій, однакже не безпримірний въ исторіі; Польща сама участвовала въ подібному ділі, якъ те, що потому їй приключилось.

Поділомъ Русі нарушено святе незмінне право народівъ до политичнѣй самостайности, отже й не диво, що Москва одважилась по му, зъєднавшись зъ державами німецькими, слідувати тій самій ділежній политичі супротивъ Польщи, якої отся-жъ допустилась-була зъ нею супротивъ Русі. Позорне право єсть по-просту те саме, що безправье. Польща, заключаючи Андрусівський уговоръ, руководилась тільки позорнимъ правомъ супротивъ Русі, именно титуломъ свого, хоча й не давнѣго, пановання (1569—1648), зъ-під которого ця-жъ Русь себе визволила силою оружжя, — силою, котра знищила всі давнійші звязки. Бо що-жъ єсть чорнило уніонистичнѣх трактатівъ, супротивъ крови народу, розлиті власне для увольнення відъ такої унії? Такого-жъ позорного права ужила потімъ и Москва зъ державами німецькими, щоби розірвати Польщу. Позорне право Москви основувалось на тімъ, що, по-перше, підъ панованнемъ ляхськимъ находились ті землі, котрі за часівъ Рюриковичівъ належали до одной державнѣй системи, зъ котрої наконецъ вийшла держава московська; по-друге, що підъ панованнемъ ляхськимъ оставалася земля руська, колись-то увільнившася себе відъ Польщи и заявивша тоді свою готовость, вступити въ политичній союзъ зъ державою московською, зъ котрою навіть одна часть зъєдначилась; по-третє, що власне ся правобічня Русь, оставшись після Андрусівського уговора підъ Польщею, неперестанно зъ нею воювала, що було найсильнішимъ протестомъ противъ помянутого уговора и найвимовнійшимъ доказомъ, що Русь вічне прямувала до зъєднання народнѣго. Зъ другої и третєї точки мігъ впливати для Россіі титулъ до зъєднання правобічнѣй Русі зъ ліво-

бічнєю, хоча й ніколи до безусловного з'єднання з самою московською державою; но з сього не впливало ще для Росії ані навіть позорне право до відобрання від Польщи краю литовської, а потімъ и до розібрання самого краю ляхького. Розбіръ Польщи єсть діло не по правді, такъ само, якъ бувъ розбіръ Русі; єсть вінъ вь дальшому наслідку исторична кара за попередній уділъ Польщи вь неправому ділі. Знатя, що не тільки Русь, а то и Польща не руководилась вь тодішню пору розумомъ политичнімъ. Це бувъ вікъ молодости, вікъ страстей; простивши вину предкамъ нашимъ, не пам'ятаймо її и давній Польщі: та-жъ обоє ми, Русини и Ляхи, покутуємо теперъ однако.

Виною однихъ и другихъ довелось нарешті политиці московській доконати невеликимъ трудомъ першу часть свого плану: розірвавши зъ Польщею Русь, розірвала вона потімъ зъ німецькими державами и саму Польщу. Більша часть правобічнихъ руськихъ краївъ досталась Москві, и то безъусловно, звичайно, якъ „забранный край,“ а сама західня часть именно теперішня Галичина, досталась підъ панованне Австрії. Другою частю московського, ще не виконаного пляну єсть: загориути такимъ самимъ способомъ и решту Славянъ; но закимъ їй до сего діла взятись би можна, треба було перше омоскалити Русь, Литву и Польщу.

Москва таки взялась за отсе заданне дуже пильно, зачинаючи від Литви и Русі. Вже Петро I. обдумавъ той великий плянъ зцентрализовання и омоскалення „всіхъ Росій,“ щобъ уторувати дорогу до зцентрализовання „всєї Славянщини,“ а єго наслідники повели се діло дальше, та такъ удачно, що зъ народно-политичнихъ правъ нашої Русі ні сліду не осталося.

Вь лівобережній Україні, де не було треті народности, зробило омоскалення Русі такі поступи, якъ колись вь правобічнихъ краяхъ колонизація; бо московський урядъ умівъ підкопати автономію українську и зробити зъ козацькихъ старшинъ такихъ нікчемнихъ рабівъ свої системи, якъ колись-то Польща зробила зъ руськихъ вельможъ и боярь, що за егоістичні привелеї ляхької шляхти запродали свою самостайность, одреклись народности и пожертвували найсвятійші права свого народу. Московський урядъ роздарувавъ заможнимъ козакамъ полкові маетки на власность, а простихъ козаківъ по більшій часті, весь же вольний людъ зовсімъ закріпостивши, оддавъ їхъ вь роботу симъ новимъ панамъ, которі, получивши всі привилеї московської, Петромъ I. на взіръ западноєвропейський зъ боярства утвореної шляхти, чи тамъ дворянства, зъ вдячності за теє омоскалились, и можуть нині, ведля тенденційного розуму „славянофилівъ московськихъ“ або „москвофилівъ славянськихъ“ (вони собі ріднісенькі браття), служити такимъ самимъ доказомъ о народнєму єдин-

стві руського и московського народу, який ведля звісної аристократичної логіки галицьких полонизаторів достаточний єсть, щоби затвердити истину о народній тотожності Польщі и Русі.

Така сама система москалізації була вже на правому березі Дніпра, се-бъ то въ „забранихъ краяхъ“, неможевна, бо тамъ складалася заможніща верства майже зовсімъ зъ ляхцького (колись руського, а потімъ переполяченого) елементу и не потребувала приймати ані привелеїв московського дворянства, маючи свої ляхцько шляхецькі, ані європейської цивілізації зъ другої руки, одібравши її просто зъ рукъ першихъ. Ходило отже московському урядові о те, щобъ бодай середню верству, міщанство, омоскалити, а ні, то бодай дальшій полонизації загату поставити, а до того показалося найліпшимъ способомъ знищення церковної унії. То правда, що унія була великимъ нещастємъ для Русі, и то правда, що народъ руський ненавидівъ унію до остатнього часу; про те річъ абсолютно взявши, уважати належить знищення унії яко діло, підняте зовсімъ по думці народу, а не противъ ёго волі, якъ отсе передъ Європою заявляють оратори ляхцькі. Но зъ другої сторони знищення унії, релятивно взявши, а властиво тільки наслідокъ ёго, се-бъ то нове православне, ведля московської семинарської системи образоване, отже зовсімъ московське и центральній духовній власти московській підчинене духовенство зробилося найсильнішимъ факторомъ москочення Русі. Се второпав всякий, хто знає сей стосунокъ, въ якому стоить священникъ восточного обряду до народу; но чога-жъ сподіватися можна одъ священника необразованого, а до того здеморалізованого и змоскоченого? Очеvidно, що вінъ замість учителя народнього, буде самъ деморалізаторомъ и москалізаторомъ ёго, а се тимъ білше, коли такому священникові буде препоручена освіта люду, якъ отсе нині дієтця на Україні, де народні школи зробило правительство новимъ жереломъ доходівъ для головного централізаційного фактора, се-бъ то для московського на Русі духовенства.

Ієрархія, бюрократія, армія и література — то все фактори москалізації. Вони-бъ довели-було вже нині своє діло на шкоду руської народности ажъ геть-то, якъ-що на правому березі Дніпра не було-бъ фактора противного, — фактора полонизаційного. Сімъ факторомъ єсть до нинішнього дня елементъ ляхцькій по правому березі Дніпра, складаючийся то зъ шляхти, то трохи зъ середньої верстви. Правда, що тамошня ляхцька шляхта погана, и що народъ руський багато лиха терпить відъ неї. Такъ що-жъ бо? Нині на всій нашій Русі єсть шляхта, — не ляхцька, то московська, а знаємо добре, що лівобочня московська ані трохи не краща відъ правобочної ляхцької. Стосунокъ, въ якому зоставала

шляхта до народу, єсть собі такий, що полонизація народу не могла відь шляхти самої загрозити великимъ небезпеченствомъ. За те єсть тамъ ще між середнєю верствою елементъ ляхцький, єсть и пролетариятъ, котрий служить шляхті. Такъ що-жъ бо? Ёго нема и вь половину стільки, що вь Галичині, — однимъ словомъ: ёго за-надто мало, щобъ якъ небудь удачно провадити мисію полонизації, тимъ білше, коли московське правительство одібрало їй всі способности вь порядкахъ публичнїї жинї, которі тамъ теперъ такъ ушиковані, щобъ зовсімъ служили пропаганді москализацийнїї. Але-жъ бо и московська централизацийна робота не йшла вже такъ споро якъ треба, по-перше тому, що самъ великий гуртъ народу не такъ-то швидко винародовляєтця, а по-друге тому, що власне ті верстви, которі до винародовлення спосібнїші відь самого люду, склалися по сімъ-боці Дніпра зь елементу ляхцького. Звістне діло антагонизмъ Ляхівъ до Москалівъ, а до сєго прилучаєтця и те, що обі ці сторони уважають руську народность якъ частину своєї власної народности. Такимъ побитомъ руська народность показуєтця суперечнимъ добромъ, а притенсіонисти одні и другі виділись не-разъ примушені, що-бъ ослабити аргументацію противника, ужити иноді сєго крайнєго способу, т. є. самої неперечнїї правди: що народность руська єсть таки самостайня. Ні Ляхи, ні Москалі не признали-бъ тієї правди супротивъ Русинівъ сампхъ, но одні супротивъ другихъ уживають її частенько, и навіть самі побужали Русинівъ єдночитися зь ними, Москалі противъ ляхцької пропаганди, Ляхи противъ московської централизаций, вь інтересі самої руської народности. Молодше поколінне Ляхівъ, що живуть вь руськихъ краяхъ на правому березі Дніпра, образоване вь Київському універзитеті, зачинає вже навіть пізнавати невдячність и неможєбність полонизованія Русі, и заявляє навіть вь найновїшихъ часахъ для руської народности, для руської мови и литиратури свої справдешні симпатї, предвістуючи сю недалеку пору, коли ёму, вже для власного интересу, не можна буде оставатися дальше окремішнєю народнєю кастою на Русі. Сказано, таке прямованне молодого образованого ляхцького покоління на правімъ березі Дніпра ще не конче давнє, про те и не можна односити ёго досі невеликихъ skutківъ до пори давнїйшої; вони покажутця виразнїше ажъ за якихъ літъ кільканадцять. До-теперъ служивъ ляхцький елементъ правобічній Русі тільки тою прислугою, що зь антагонизма противъ Москви не дозволивъ розширитись москализованню, такъ-якъ отсе стадося вь Задніпровщині, а народность руська вспїла тимчасомъ поставити своїхъ таки власнихъ оборонцівъ и зь суперечнєго питання зробити питанне самостайнє.

Такъ стояла справа руської народности до 1848. року підь панованнємъ московськимъ; теперъ побачимо, якъ вона до сєго-жъ року по-

казувалася в Австрії, де руська народність після довгої перепинки заявила опять своє значення політичне.

(Дальше буде.)

Значення Київського Университету для Українського Народу.

Гірко и сумно робитця, дивлячись и думаючи про бить и долю нашого народу. Пробудившись із довгого сну, він далеко був опережений в розвитку народньому и державньому сусідніми славянськими народами. Сьогодні, коли нам ще де-котрі не признають и права на народне розвитте, а ми самі ще до-того слабі, щоб із ними помірятись, — коли нам ще тільки елементів бракує, щоб грати пристойну ролю серед Славян и Європи народів, п'ятнадцять мільонів людей лічущому, — коли наші щоденні треби народнього життя не вдовольнені, а в арені війни о права народні воюють сусіди за право самостайности — сьогодні дуже пильно мусим роздивлятися в наших краю и поміж собою, и все питаємся: де-то зацвіте нове життя народне, и де люде, котрі повели-бь народь до назначеної ёму Богомь и исторією мети?

Піддані двомь урядамь, але исторією розділені на три часті, котрихь єдність ми чуємо, але нам її не хочуть признати, неспокойні не знаємь, до котрої-бь то найліпше було всімь прилучитись, котора має вь собі силу и виробила таке прямування, що вдовольнила би потреби всього народу. Політичні интереси сусідніх державь довели нас до того, що дві рідні часті одного народу ледве можуть зь собою зноситись; що коли одні прийняли внять греко-руську віру, другі унію исповідують; що вже різнимось теперь и законами, вь соціальнімь биту, а маємь тільки невеличку громаду людеї, правдивихь народолобцівь, котримь приходитця боротись із апатією и егоїзмомь панівь и темнотою простого люду, и тимь-то вишукуємь такь пильно місця, которе, злучивши всі народні сили, сталось би огнищемь народнього розвитку — бо для нас народня єдність значить більшь, якь частичні реформи, бо ми знаємь, що єдність — то намь порука и будучности, и сили, и народнього биту.

Всякий народь и всяка держава, на якому би ступеневі розвитку не стояла, має такий пункть, де життя народне ёго являєтця виразнійше и чистійше. Французи мають Парижь; Італіянци не дармо такь за Римь стараютьця — вони знають, що тамь їхь народня и політична єдність найясніше заявитця.

Вь давній Русі по 1320. рікь не було такого пункту, була удільна (аллодіяльна) система політична, а старо-руське громадське право не-

дозволяло на таку централизацію. Київъ бувъ столицею Великого-князя, але нічимъ більше, хочъ при тому бувъ столицею духовної управи, яко городъ, де живъ митрополитъ, и, що тоді йшло въ парі, розсадникомъ науки. Коли князі Суздальскі задумали собі про централизацію, то вибрались надъ береги Волги, бо ані нашъ народъ руський, ані городъ стародавній не видавався імъ добримъ на підставу єдино-владства. Те саме повторилось, коли царямъ и Москва вже була назбитъ народня — и винеслись на финській берігъ, а заклавши болота трупами людськими, збудовали Петербурхъ. Всяка грядъ має свою форму, такъ само всяка система политичня мусить мати свою точку опори.

Чи розумомъ судячи за справи и потреби народу руського, чи братнімъ серцемъ їхъ оціняючи, на село зайдемъ и тамъ будемъ ознакомлятися съ потребами и бажаннями народніми — такъ що можна сказати? Що край нашъ весь буде та точка опори, а природні потреби и права народні будуть правами и потребами народу нашого, але все таки, разъ перейшовши за ті перші потреби, мусимо шукати огнища, де-бъ працівники, учені и верховодці народнєго розвитку могли ліпше злучитись, и де-бъ яснійше можна було оцінити и ознакомитись зъ важними потребами народніми. Де-жъ би найти таке огнище? Воно мусить бути чисто-народнє, а потімъ таке, щобъ, скупляючи интереси всіхъ частинъ Русі, скупляло и людей. Де-жъ воно? Пам'ятаймо, що не середъ багатихъ и роскоши шукали апостолівъ правди и добра, але середъ угнетенихъ и біднихъ.

Такимъ пунктомъ може бути Київъ. Київъ має чисто народні перекази (традиції). Вінъ не московський, и московська помазка сєгодняшня Києва тільки більшъ Москалівъ ненавистними робить, и Київъ, що найважнійше, є въ положенні, де народні интереси и потреби найліпше можна оцінити, бо лежить на ріці, въ округъ которі складався, заселяючи околицю, народъ руський — сей найпершій*) народъ славянський — а по обі сторони її дві часті — одна підъ впливомъ держави московської, друга підъ впливомъ Поляківъ, которі, підъ різними впливами складавшись и виробляючись на зовсімъ супротивнихъ підставахъ, представляють супротивні думки розвитку соціального и политичнєго и завсєгди межі собою борютьця о игемонію во всій Славянщині. Київъ має Лавру — се може бути огнищемъ релігійнимъ, має университетъ — огнище наук и культури народнєї. —

Знаємъ, що намъ відкажуть: чому-бъ не шукати пункту такого въ Австрії: чому не має бути Львівъ такимъ огнищемъ? Та-жъ Австрія

*) Найпершій, кажемо, тимъ, що вінъ найчистіше заховавъ звичаї и обичаї славянські, и що кранеологія показує, що вінъ найчистіший. Авт.

сёгодня одна признає права политичні народу руського, а Львів чи-ж не справдешній городь Русі? Та-ж ліпше и розвиватись въ краю, де урядь конституційний, толерує, де вільности більше. Не тільки признаємъ правду тимъ увагамъ, але гріхъ би було не віддати заслуженої похвали братамъ Галичанамъ за їх праці на народній ниві, котору будучність и край колись оцінять. Галичина може бути перовзоромъ для всеї Русі, а своєю літературою повинна и може вспомагати и простувати розвиттє и культуру народню. Але Галичина має не більшъ, якъ три мільонівъ Русинівъ*), вони різнятця вірою, наріччємъ. Львів на кінці Русі — такъ що Галичина сама по собі не може злучити коло себе другихъ частинъ Русі. — А може вся Австрія? Австрія ще досі не славянська, — а чи буде коли, того не знаємъ, не скажемъ — побачимо.

Згодившись вже разъ на те, що Київъ повиненъ бути огнищемъ життя Русі, роздивімся ліпше у тому, чимъ вінъ може служити своєму народові, и чимъ вже служить. А найпершъ хочъ трохи вияснимо, чого бажає нашъ народъ руський — потімъ оцінимо, чи прямуваннє Київлянъ правдиве народнє. Скажемо корстенько, що Русь потребує такої политичнєї форми, де-бъ на підставі своєї давнини (традиції) могла розвиватись народність, а всякий Русинъ, маючи признані права народні и державні громадянина въ їх теперешнімъ європейськимъ значенні, мігъ би користувати зъ цивілізації європейської для розвитку своєї особи - народа и держави.

Ми вже поділили значеннє Києва на три часті — релігійнє, политичнє и науковє. Перше залежить на попахъ, которі въ нашімъ краю живуть зовсімъ окроме одъ другихъ громадянъ, становлячи касту; другє и третє у насъ, де зовсімъ нема свічнєї верстви народнєї, въ такому змислі, якъ вона є въ иншихъ народівъ, залежить відъ одної інтелігенції и скупляєтця въ университеті.

Попа у насъ, де не виробилась свічнєя верства народня, повинні-бъ, якъ и у всіхъ другихъ народівъ, взяти на себе верховодство въ ділі народнєї освіти и культури, але вони зовсімъ не розуміють того великого и красного задання и тільки служать своєму урядові, которий здавна вже посвящає, для сили и значення у чужихъ, добро и вільність підданихъ и ніколи не думавъ сердешно про добро простого люду. Реформи и увольненнє сільского люду, що повинні-бъ далеко посунути нашъ народъ, не встановляютьця безъ заднєї думки: держати завсїгди народъ въ неволі въ урядниківъ, а перешкажаннє правительства народній освіті и вся поліційна система управи незгодні зъ признаннємъ Русинамъ їх народніхъ

*) Уже зъ Буковиною и Угорщиною въ-купі. —

правъ А якъ коли Москалі и попуєть Русинамъ волі, то певно тоді, якъ хочуть їхъ противъ Поляківъ підъяудити и противъ тамтихъ поставити — а у всёму тому попи найвірнійше помагають урядові. Підъ впливомъ семинарського фанатизму и відъ шляхти польської відсунуті її аристократичніми манерами и шляхецькими думками, вона зовсімъ не поправляютьця — и народові своєму ніякого добра не роблять; и не маємо надії, щобъ скоро схаменулись. Правда, що не такі ваші попи уницькі. Міжъ ними є люде, которі готові сильно працювати для народа, хоть є и панські ксєндзи и покїрні слуги уряду. Та де вже ми въ Європі пайдемо край, де-бъ духовні верховодили надъ народомъ? Праці попівъ уницькихъ для народнєго розвитку діють не якъ відъ попівъ, не зъ їхъ релігійного становища, а зъ становища наукового и политичнєго — ученихъ, професорівъ, сеймовихъ послівъ и. т. п. Тескратія упала и не вернетця. Такъ що релігійне значенне Кїва? Те, що вінъ може, при іншихъ политичнихъ варунахъ, бути огнищемъ релігійнимъ Русі, бо и протестъ Кївського духовенства противъ установки св. Синоду въ Петербурсі, залежного відъ царівъ, и традиції Лаври и Софійського Собору дають права, которихъ не затьмить ні Константинополь, ні Москва. А сєгодня, на нещастє, треба признати, що Кївъ зъ релігійного значення користувати не може, бо прямуванне духовенства зовсімъ не народнє.

Вернімся до университету. Тамъ впливъ освіти, котору не дармо такъ проклинавъ покїйникъ Миколай І.; тамъ молодїжъ, що завсїгда готова до чеснихъ дїл; може тамъ отряслись зъ фанатизму, просвітились, и може пайдемо тамъ людей, що можуть повести народъ по прямуванню народнєму до историчнєї мети, самостайнєї будучности. — Але-жъ то ми загнались. Зъ простої статті журналу ми перейшли до того, що пишемо министеряльну програму народнєго биту. Але сказавши напередъ, що тутъ списуємъ тільки наші думки, и що програми розвитку ані можемо, ані хочемо насильно присвоїти руському народові, будемо кінчити свою працю и дамо її на судъ просвіщеної братті. Скажемо тутъ тільки те, яке було прямуванне Кївського университету, чи воно було народнє, чи ні — бо вже-жъ кількохъ молодїжи не могло сповнити програми министрївъ, не маючи потому ані сили лічебної, ані вольнихъ институцій.

Кївський*) университетъ, поставлений хутко по завоєванню польского повстання зъ 1831-го року съ тією думкою, щобъ, переносючи зъ Вильна и Крємїнца (Волинська губернія) головні школи и зовсімъ пе-

*) Мусимо зробити увагу, що при прямуванні университету будемо говорити за прямуванне студентівъ университету — и то якъ латинської, такъ и грецької віри, але живущихъ на Русі и чующихъ свої для сєго краю повинності. Професори тамъ Німці або Москалі; Русинівъ дуже мало, и то ледве не всі запродані урядові.

реробляючи ихъ на московський ладъ,*) очистити изъ революційного духу, которимъ тамті були насякнуті. Въ тому повстанні думки старошляхецькі забили край. Якби тамъ хочъ трохи було більше поступової партії, не були-бъ вже Поляки підъ ярмомъ — але вони убили и себе, бо вже відъ-тоді нігде не бачимъ старошляхецькихъ думокъ у людей, що брались за управу народомъ. А Миколай I. „усмиреніємъ збунтованихся Поляковъ“ и різнями на Празі и въ Ошмяні утвердивъ свою политику, московщити весь всхідъ Європи и збільшати силу и значенне у чужихъ ціною вольності и добра підданихъ, которій то політиці ледве въ 1855-мъ року трохи крилля підтяди. Чи служивъ ёму университетъ? Сміло скажемъ, що ні. Бо вже коли въ 1838-мъ**) року завязалась конспірація, що за кладала собі зробити дуже потрібні реформи соціяльні, надаючи вольність панськимъ підданямъ — вже межи конспіраторами було багацько студентівъ.

Після невеликого перестанку, бо 8 літъ після того,***) зновъ коло университету згромадились люде, що до соціяльнихъ реформъ не брались, бо не чулися сильні на те, але підъ впливомъ горячої и чесної души народнёго генія Шевченка почали працю надъ самостайнімъ розвиттемъ руськочо народу. Праці їхъ заявили не въ великихъ творахъ, але мали найчистішу народню підставу и сердешне кохали свій людъ. Прямуманне и мета працівниківъ зъ 1838-го року було більше политичне, бо вони соціяльними реформами хотіли дійти до ворохобні и запевнити народові всі права ёго, міжъ тимъ коли въ 1846 мъ року самостайне розвитте народне уважали метою особистої праці и підставою будучності.

Але и однихъ и другихъ винесла залізна рука Миколая I. на Сибір, въ роти Оренбурські, въ холодні краї, бо вінъ добре знавъ, що ёго азіяцький варварський деспотизмъ не згодитця зъ розвиттемъ народнімъ, бо развитий народъ схаменетця и забажає иншихъ правъ своїхъ.

Не пройшло два роки, а вже голосъ революції всієї західної Європи почуяли и въ нашімъ университеті. За далеко відъ місця революції и всею Польщею, що (окроме Познаня) не відозвалась въ тій ворохобні, одділений, вінъ не зворушився, але спокій бувъ, якби на вулкані.

*) Споминаємъ, що въ Вильні дозволено було ще професорамъ академії медичної (въ универс. Вилельськімъ и лицей Кременецькімъ, що їхъ замкнули по повстанні, научали по польски) научати по латинськи, и ажъ въ Києві постановили, що тільки въ російськімъ (московськімъ) язичі можна буде научати всі науки.

**) Говоримо тутъ за конспірацію, котору провадивъ утікший зъ Польщи и вернувшийся для того самого Семень Конарський. —

***) Се було товариство, що зложили ПП. Шевченко, Кулішъ, професоръ Костомарівъ и др. для помочи людові въ ёго освіті. Авт.

Потім знов перестанокъ, и зновъ ажъ въ 1860-мъ року начались ясніші заявки прямування и ті не скінчилися досі. Цей часъ менше до історії, якъ до насъ належить, то мусимо бути осторожні и замовчати не одинъ цікавий фактъ, щобъ не послужити урядові въ каранню тихъ працівниківъ, що ще въ ёго підъ рукою. —

Але сперша скажемъ кілька слівъ про філософію історії Русі.

Історія руського народу не різнитця багацько відъ історії сусідніхъ славянськихъ племенъ, Поляківъ и Россіянъ, а навіть и злучена то зъ одною и зъ другою ажъ доти, доки (въ другій половині XVI. віку) перші підъ впливомъ західней цивілізації не зложились въ шляхецько-демократичню річъ-просполиту, а другі підъ впливомъ всходу не зложились въ одну державу, посвящающу внутренній битъ и свободу силі и пануванню надъ другими. — Народъ руський, те найчестіше славянське племя, бувъ випереженъ сусідами и, не маючи самостайнёго биту вже відъ покорення Галицько-Володимирської Русі Казимиромъ Великимъ, королемъ польскимъ (р. 1340), не мавъ и чисто-народней цивілізації и черезъ отсе-то має народъ нашъ тільки перекинчиківъ польськихъ и московськихъ; черезъ те, що не мігъ зжитись зъ Поляками и їхъ битомъ соціально-политичнімъ, мали ми війни козацькі, а далі віддалися Москві — на зневаженне всіхъ правъ народніхъ и политичніхъ руського народу, котрихъ не можна було згодити зъ централизацією и деспотичнею управою Москви. Дальші поділи Русі діялись безъ відома народу.

Ми думаемъ, що заданнемъ народу руського є злучити свої права, народній характеръ и громадянські звичаї зъ одними або зъ другими *). То правдиво кажуть, що борба Поляківъ и Москалівъ є борба за игемонією въ Славянщині, але ніхто инший, тільки Русь переважить межі ни-

*) Такъ думати ніякъ не годитця. Свої права, свій народній характеръ, свої громадянські звичаї — то власне варунки, на котрихъ оснуетця внутрішня конечність самостайнёго политичнёго биту. Конечність до политичнёго звязку зъ другимъ народомъ залежить на тімъ, що иншому народові не стають варунки внішні для самостайнёго политичнёго биту, а головне зъ тихъ варунківъ єсть: сила физична и користне географичне положенне. Русь має и ці варунки; Польща — ні! Отже для Польщи, а зновъ таки не для Русі, впливає конечність з'єднотити свій политичній битъ зъ битомъ иншого народу. Польща, чуючи въ собі варунки до политичней самостайности, не схоче певне вступати въ федерацію зъ другимъ народомъ, положімъ зъ московськимъ, — яко автономична провінція, тільки хіба яко держава зъ державою. Такъ само и Русь не схоче теперъ вступити въ звязки съ Польщею яко провінція, тільки хіба якъ держава. Для Польщи треба звязку, а не для Русі, такъ нехайже Польща роздумає, що тутъ їй робити треба. Ми скажемъ тільки одно слово: де не буде самостайности, тамъ не буде й федерації. А досі перечила Польща самостайность Русі. — Ред.

ми. Що будуть Поляки зь помочю и симпатіями всіхъ другихъ Славянъ, якъ не будуть мати сили державної и того географично-политичного положення, яке імъ може дати Русь? Що Москві изъ симпатіі Рігерівъ и Палацькихъ, якъ вони будуть відъ всіхъ їхъ одгорожені сильною державою, якою була-бъ Польша зь Руссю?

Коди такъ піймемъ заданіе Русі, то въ 1838. року конспірація хотіла погодити Русь зь Польщею, поступовою, не такою, якъ була въ XVII. віку; а въ 1846. старалися згодити народне прямуванне зь Московщиною и її паризомъ.

Яке-жъ прямуванне сегоднішнє тієї інтелігенції Русі, що скуплялась у Києві, и куди вернуть вони тєє питанне? Куди Русь переважить? Отсе було грядстью спорівъ въ журналахъ и устнихъ, які Русини завязали зь Поляками и Москалями відъ 1860. року. ---

Роздивімся въ остатніхъ чотирѣхъ літахъ. Чи не зайшло що, що могло-бъ поєднати которі небудь сторони, и хто те зробивъ?

Підъ впливомъ „увольненія крестьянъ во всей Россіи“ и уставы зъ 8/20. Жовтня 1860. р. въ Австріі народъ руській, але тутъ ліпше буде сказати інтелігенція народу, бо вона разъ-у-разъ за ёго виступає, зачала сердешнійше думати надъ собою и народомъ. Такъ само, якъ въ 1848. році. Заявилось тєє въ цілімъ краю и въ Київськімъ университеті спорами журналськими — якъ спіръ ученого професора Костомарова съ п. Тадеушомъ Падалицею въ „Современнику“ и „Виленськімъ Вістнику“, въ де-котрихъ статтяхъ „Основи“ и въ другихъ письменнихъ и устнихъ. Во всіхъ тихъ спорахъ, навіть въ семьяхъ, що колись буди руські, университетъ сміло виступавъ за права народу и признаннемъ руської народності.

Прямуванне студентівъ университету виявилось во всякімъ громадськімъ ділі, але найясніше виразилось въ закладанні шкілъ народніхъ и відозвахъ ёго до краю. Писанне книжокъ елементарнихъ була праця шира, але не доведена до кінця, такъ що воно більше заявка прямування, якъ користь. Міжъ школами ті, що найдовше, бо кілька роківъ, держалися то школа для хлопцівъ приїзжавшихъ зь села для услуги, котора була, роківъ 6, и школа 7-літня для 7 учнівъ, котору взяли Русини на себе и те-жъ не довели, бо урядъ заборонивъ. Въ недільнихъ школахъ, заложенихъ підъ впливомъ професора Павлова, учили мало не самі студенти усякихъ народностей. Підъ впливомъ однакожъ университету закладались менші школи и на селі, помагали тамъ насланнямъ книжокъ руськихъ зь Києва, и такий бувъ вже звичай, що студенти, ідучи на святки, куповали на села до шкілъ книжки людові — звичай пристойний огнищу науки.

Зъ відозвъ то не можем не спомянути відозви друкованої въ „Вил. Вѣстнику“ въ другій половині 1860. р., де Поляки зъ университету заявляли думку, що прямуваннє їхъ різне відъ прямуваннє всенької шляхти, бо вони поступова часть народу и мають підставу, відъ которой не одступлять, а далій зъ ¹⁵/₂₇ Цвітня 1861. р., де, зазнавши за пролиту кровъ въ Варшаві и сподіючись повстаннє, домагалися подаруваннє землі сельскому людови.

Вона зісталась безъ skutku, а университетъ не хотівъ вже більше відзиватись до неслухаючихъ ёго голосу панівъ и задумавъ за видаваннє газети, котора би була власнимъ органомъ. Се було въ Січні 1862. р. Не дойшло до того, бо урядъ зловивъ друкарню и примусивъ головного редактора втікати, а далій зновъ спромоглися зъ силами, та не було часу на газету, бо скоро готовилася ворохобня, и писати не часъ. — Спомянемъ ще и за ті писані газети, що виходили для самихъ студентівъ. И ті газети були органами партий, которі вироблялись межі самими студентами. Зъ разу въ нихъ тільки висмівалось загальнє ще тоді (въ 54, 55, 56 літахъ) зло — якъ карти, п'янство и т. п., але далій вони були розвитємъ жизненої идеї. Скажемъ тутъ тільки заглавія — „Уличникъ“, „Публицистъ“, „Плебей“ — вони вже показують прямуваннє. Зъ руськихъ найліпше було „Самостайнє Слово.“ Чи треба більше говорити за їхъ грьастъ, коли вона видна зъ їхъ заглавій.

Якъ тільки зачалась та праця, якъ вже историчнє питаннє Русі стало посередъ ними, тоді одні забажали єдности зъ Польщею, другі воліли чекати реформъ відъ Олександра II., якъ залежати відъ польської шляхти. Се було причиною розділу и розладу міжъ працівниками, которе однакжъ послужило для яснїшого зрозуміннє правъ Русі и историчнєго її питаннє.

Київський университетъ, у которому такъ Поляки, якъ Русини десь вже почуяли въ собі право представляти народню интеллигенцію, а може колись и верховодити надъ народомъ, зъ дуже великимъ стараннемъ и працею віддався тому питанню. Далій хочачи приготовитись до будучної политичнєї ролі, установили собі організацію громадянську, *) котора скоро розкинулася по краю, признаючи завсїгди университетъ своїмъ осередкомъ и огнищемъ. Та організація, въ которій сміло розбирались найважнїші питання народні, мала ту важну користь, що не тільки єднала всі гадки, але заводила порядокъ у всякімъ такімъ поязі, которий би при

*) Громади були по народностямъ, а потімъ ділились на губернияльні, такъ що до громади Української, Подольської и т. д. належали студенти изъ Київської, Подольської и т. д. губерній.

инших варунахъ грозивъ сваркою и смутними skutkami. Споманімъ фактъ зъ професоромъ Ставровськимъ. Научаючи про историографію Россії, вінъ все дотикався вопросу польского такимъ робомъ, що обіцавъ чувство народнєї думи. Не сподобалося теє Полякамъ и свистомъ разъ и другий се оказали. Що таке професоръ Ставровський научавъ, можете знати зъ того, що теперъ про ёго жъ пишуть Українці до „Мети“, але тоді ще досить було ляяти Поляківъ, щобъ сподобатися Русинамъ. Думали Русини, що супротивничествомъ Полякамъ заслужать собі въ уряду віру и дозволенне народнєго розвитку — ошукалися такъ само, якъ народъ, котрий сподівався землі! — и вони давали професорові браво. Старшини громадъ польскихъ пішли до Ставровського и, представляючи ёму недобрі skutki, жадали, щобъ вінъ покинувъ свої фанатичні підюжування; юридичнєго права не мали, але професоръ послухавъ, бо не посмівъ противитись спокійній грозьбі старшинъ.

Громади мають ще досі стілько членівъ живущихъ и стілько свідківъ, що нема що споминати за житге и працю, зъ якимъ тамъ говорили про все, що дотикалось руського народу и ёго права. Дісно різнячись въ сумліннихъ думкахъ и не зложившись до такої полеміки, не-разъ и одні и другі заганялись въ своїмъ прямуванні, але все таки, коли на двохъ краяхъ ще потомки шляхти не признавали правъ народніхъ Русинамъ, а mezi Русинами появилась дивна думка, щобъ Полякамъ не признавати правъ гражданства на Русі, — въ громадахъ польскихъ (университетськихъ и за-университетськихъ) вироблялась и утверждалась думка, що Русинамъ народність признати треба зо всіми тими правами, які логично съ того впливатимуть, а mezi Русинами та, що Поляки за надто сильно вросли середъ руського народу, щобъ підъ чужимъ натискомъ не належалося ліпше зійтись зъ собою, якъ зоставати въ вічнімъ спорі. — Діло було въ гваранціяхъ.

Треба однакожъ тутъ признати, що и ті криві думки не вийшли ніколи зъ нечистої совісти, або поєдинчихъ ингересівъ, але швидче зъ ярости партий, котрої и ми, якъ и всі, мали до волі.

Діяння ворохобні въ Варшаві и всіхъ таки Поляківъ, а и сама форма організації, підносячи значенне университету въ краю, все дальше и дальше посували те питання, але за-разомъ и силовали морально верховодцівъ не тільки розъяснитись, але и згодитись. Зъ-разу образъ вчорашніхъ другівъ, що завтра вже мали розійтись зъ жалець въ серцю и слёзами въ очахъ, нарікаючи, що різність думокъ ставляє їхъ въ супротивнихъ обозахъ, споминавъ образи зъ великої французької революції 1793. р., и про згону не було що думати. *)

*) Уживаємъ сєго прикладу, бо вінъ бувъ уживаний и въ университеті, де дві партіи поступовихъ Русинівъ и Поляківъ прозивались монтанрами и жирондистами.

Потім задумали поєднати громади університетські хочъ такъ, щобъ загально — студентські діла розбирались спільно, але сього не можна було довести до пуття, бо фанатизмъ Русинівъ не угасъ, а міжъ Поляками ще те-жъ не було одномисля и згоди.

Передъ ворохобнею Січневою ажъ, коли всі польські партії злучились въ одну, признаючи право постановки за народнімъ урядомъ, а руські отряслись зъ фанатизму, були вони близчі згоди, ніжъ самимъ верховодцямъ здавалося.

Почалася ворохобня.

Хто облічить skutки революції, а що-жъ вже недокінченої? о цімъ тутъ и говорити не будемо. Але підставою ворохобні на Русі, въ котрій, якъ звісно, зновъ університетъ гравъ важну ролю, були „Золоті Грамоти. Той актъ, списаний підъ впливомъ партії, що назвалася „Тимчасовимъ Урядомъ,“ але въ згоді зъ народомъ польскимъ, не може не зістатись и зістане якъ до головної мисли, такъ и до меншихъ підставою, на котрій Поляки будуть ставати у всіхъ справахъ на Русі. Свідчитимуть вони во віки, що Поляки признали народність Русинівъ и всі її права, и що людові руському давали права соціальні и політичні, за котрі вінъ боровся віки.

Чи „Грамоти Золоті“ будуть мати більше значення, чи ні, чи вони будуть підставою будучности Русі, чи тільки актомъ историчнимъ, — то покажетця. *) Будемъ жити, будемъ бачити. Тутъ тільки сміло скажемъ, що

*) Отсе зовсімъ справедливо, коли ви приписуєте „Золотимъ Грамотамъ“ велике значення про будучину. Вони справді мають се значення, тільки не для Русинівъ, а для Поляківъ. Нині бачуть и Поляки: що „Золоті Грамоти,“ надані въ ту хвилину, коли їмъ треба було помочи руського люду, показалися недостаточні; що шматкомъ паперу не можна від-разу направити шкоду, яка відъ ляцької шляхти, на перекиръ прогресистамъ ляцькимъ зъ київського університету, діялася людові руському до найновішого часу; що „Золоті Грамоти“ треба було видати по крайній мірі черезъ тридцять літъ назадъ и справді поступати супротивъ руського народу такъ, якъ въ „Золотихъ Грамотахъ“ обіцяно — вже поминувши сю околичность, що польський урядъ народній посмівъ одізнатись до люду руського якби до своїхъ підданихъ, не вважаючи на ёго рідну, руську таки, интелегенцію и видераючи ёго зъ-підъ її проводу приманкою матеріалістичнєю, а не яко до самостайнєго народу, которого хочъ-би тільки альянсъ позискати, въ нинішню пору, т. є. при дотеперішнімъ поступованню Поляківъ супротивъ Русі, могла-бъ Польша вже великимъ щастемъ уважати. Коли-жъ поставимо таке правило, що не досить на тімъ, пізнати свій блудъ, а що, пізнавши ёго, треба - бъ и поправитись, то власне отся нескуточность „Золотихъ Грамотъ,“ яка недавно показалася, повинна Полякамъ принести велику користь: повинна отворити їмъ очи и керувати їхъ дальшими ділами. Ступити на дорогу праву, не єсть въ житні особи моральної, якою єсть народъ, ніколи за пізно. Не пізно

вони були skutкомъ впливу кївського університету, котрий не перестававъ відъ самого свого заложення старатись и жертвувати себе за права соціалні и политичні для руського люду.

Левко Гончаренко.

Київ, 1863. року, въ Листопадї.

Де-що до становища Русі супротивъ ляцько - московської борби.

Се єсть неперечня правда, що всякий народъ, хоча-бъ вінъ и бувъ би въ найсумнійшихъ околичностяхъ народно-политичнєго биту, хоча-бъ єго й перестали вже уважати яко самостайній факторъ въ розвитку людського товариства, скоро вінъ тільки заявить себе народомъ самостайнимъ, прямуючимъ до органичнєго розвитку тої житні, яку вінъ въ собі и чує и знає, — заразъ єднає собі честь и симпатію въ народівъ иншихъ, и кривнихъ и чужихъ а то цавить и въ тихъ, которі до єго якісь тамъ народно-политичні права собі присвоювати звикли. Де єсть заявка самостайности, тамъ єсть жизнь, а де єсть жизнь, тамъ єсть и сила, або вже розвита або ще свого розвитку гядаюча. Сила народня, звичайно якъ сила органичня, способна єсть розвиватися тільки зъ розвиттемъ организма-народу, а чимъ більше развиті сили поединчі, тимъ лучше для сєго организма силъ, котрий зовєтця людськостъ. Такимъ діломъ интересъ самостайности якого небудь народу єсть интересомъ всеї людськості, або вразнійше сказавши, интересомъ всіхъ организмівъ, складаючихъ разомъ сю органичну цілостъ, т. є. интересомъ всіхъ народівъ, по-за-кілько вони стоятимуть на засаді загальної справедливості, се-бъ то заступатимуть право, а не привилею, — принципъ свободи, а не пановання. Дивлячись зъ такого становища на интереси народівъ, буде намъ зовсімъ понятна спільностъ тихъ интересівъ, якої міжъ интересами державъ и вла-

отже й народівъ польскому станути на справедливій засаді супротивъ народу руського, а то тимъ більше, що въ теперішню пору, чи то на бовищу, чи столі дипломатичнєму, ледве щобъ питанне польске такъ розвязалося, якъ сєго. Поляки собі бажають, або инакше сказавши: зъ нинішнєї пори ще багато оставитця до роботи часамъ будущимъ, — оставитця питанне руське, для которого въ Московщині гаразду немає. Яке-жъ тоді становище повинні зайняти Поляки на Русі? Зоставляємо одвітъ Полякамъ самимъ! — Отъ, по якій причині „Золоті Грамоти“, здаєтця, повинні-бъ мати велику користь для Поляківъ, а релятивно и для Русі. — Р е д.

дітелів не було и не буде, а туди-жъ и симпатіи народівъ нашихъ для всякого народу, заявляючого прямованне до самостайности, опертою на фактичнихъ варункахъ.

Те саме сказати можна объ органі, заступаючій самостайне прямованне народу. Скоро тільки такий органъ поставитця на становищу справді народній, т. є. скоро вінъ займе свою точку опори въ самій истоті и самій праві того народу, которого интересъ вінъ заступає, не вважаючи на те, чи оборона сього интересу власними народніми силами єсть діло легке, чи може такими перепонами заставлене, що переборенне тихже на перший поглядъ здаєтця неможобностю, — завше, а въ послідньому случаю тимъ більшъ, зєднає вінъ собі поважанне у своїхъ и чужихъ, а навіть у чеснихъ противниківъ. Найближчимъ сього приміромъ єсть журналъ „Мета.“ Зъ огляду на некористні околнності, въ якихъ до-теперъ наша Русь находитьця, именно же зъ недостатку способностей до взаімого порозуміння всіхъ частинъ руського народу, побачилась редакція сього журналу, хотівши зробити зъ єго справдешній органъ народній, въ тимъ незвичайнімъ положенню, що не могла виступити зъ виразною, зъ гори висказаною програмою своєї политичнїй часті, т. є. означеннємъ засадъ политичнихъ, якихъ вона що до внутрішніхъ и внїшніхъ стосунківъ руського народу держатись буде, оставляючи таке виложенне програми часамъ пізнійшимъ, въ міру того, якъ-що, скільки можъ, найбільше число своєї народности широприхильнихъ и для її добра працювати готовихъ Русинівъ свої думки по сему предметові въ „Меті“ заявляти стануть, и ограничаючись тільки на сю кардинальну засаду, що органъ посвящаєтця интересамъ руської народнїй самостайности, зъ оглядомъ на политичній станъ, въ якому Русь теперъ находитьця. Пишучи статтю „Становище и т. д.,“ поміщену въ 1-му Н. „Меті“ ми держались тої головної засади, т. є. ми виступали рішительно въ интересі самостайности руського народу, а не маючи програми, ведля котрої можна-бъ було взяти підъ критику справедливість або несправедливість нашої думки о стосунку руського народу до тихъ народівъ, міжъ которими нині борба также и за нашу Русь ведетця, руководились ми тільки особистимъ поглядомъ на интересъ руського народу, которий-то поглядъ, признаємось, не допускавъ сього, щобъ ми о котрімъ небудь изъ борющихся народівъ симпатично могли виразитись. Ми не помидували ні Ляхівъ, ні Москалівъ, а прецінь тее не стануло на заваді, щобъ одізвавсь до насъ чоловікъ одної зъ тихъ народностей, признаючи справедливість нашому прямованню въ загалі, а викидаючи намъ (хочъ сього й багато) те, що ми, по єго думці, не конче справедливо осудили; однимъ словомъ, мимо несимпатичнїго тону, якимъ помянута стаття о Ляхахъ одізваєтця, довелось намъ дістати сим-

патичній відзивъ одного „Ляха зъ України“ о заявці нашого незалежного відъ Польщи промовання.

Подаємо се письмо дословно и буквально такъ, якъ воно написано, щобъ узнали ті ш. читателі, которі зъ артикуломъ „Станов.“ оглащаютьця, який за те упрекъ відъ уміркованого Поляка імъ достатись може. Зъ нашої сторони причинимо такожъ короткій одвітъ, а тутъ тільки прибавляємо, що тільки заявленнемъ самостайнѣго народнѣго промовання потрапить Русь склонити инші народи до справедливої оцінки своєї народнѣї справи.

ДО РЕДАКТОРА „МЕТИ.“

Шановний Добродію! —

Розібравши перший випускъ вашої „Мети“, за місяць Вересень, а найбільшъ звернувши пильну увагу на статтю: „Становище Русі супротивъ ляцько-московської борби,“ винісь я переконання, що „Мета“ єсть и хоче бути самостайнимъ органомъ Русі, не вернушимъ ні въ сторону Москви, ні Польщи. Тимъ-то появъ такого журнала дуже мене обрадувавъ, и думаю, всякий чесний и розумний чоловікъ, чи то Русинъ, чи навіть Москаль або Ляхъ, буде радъ відкликнутися на Васъ и показати несправедливі бажання и претензії однихъ, якъ и другихъ на нарідъ руський, бо Русь починає думати сама за себе.

Що досі не було такого органа на Україні, се не диво: тамъ мусіли вистерегатися цензури, та й то нічого не помогло, бо якъ знаєте, теперъ вийшовъ заперть одъ правительства московського, найневинніші книжки по українськи друковати; але що Галичина не спромоглася досі на такий журналъ, се диво.

„Слово“ ні формою, ні грядю не могло назватись самостайнимъ, то й не въ-дивовижу, що Ляхи перестали єго слухати, кажучи, може й не зовсімъ справедливо, що се органъ московський.

Вашъ поглядъ на Русь, на її становище въ семі славянській, на її право до самостайности має велику вагу, бо є чесний и опертий на правді; але висказані Вами думки о ляцькій акційній верстві въ стосунку до народу руського, здається мині, не зовсімъ справедливі; отже позвольте мині, шановний редакторе, поговорити трохи о сімъ ділі и зробити де-котрі уваги.

За підставу погляду свого на сю верству Ви взяли відозву ворохобного ляцького уряду зъ 30. Липця, де говориться, що Польщи безъ Литви и Русі навіть подумати не можна, и зъ того вбачаєте тенденцію

Польщі до пановання надъ Руссю, до гноблення її народности и прямо-ванне до відтворення держави въ старихъ формахъ давнєї шляхецької республіки, которі давно віджили; — далій кажете, що всі загаломъ Ляхи нетолерантні такъ, „що поступова верства ляцького народу ще цілихъ столітій потребує, щоби затерти въ собі сліди єзуїцького виховання;“ що Ляхи не беруться за просвіту свого люду, и що въ тімъ ділі Русини випередили їхъ вже кількома гонами; що до руху ляцького Русинамъ нема діла, бо сей рухъ игемоничній, за-для-того Русини повинні навіть старатись душити той рухъ у себе; що відбудованне Польщи (въ границяхъ природніхъ) власними силами Ляхівъ єсть чиста неможобность, а братні племена у сєму ділі імъ помогти не можуть; але разомъ висказуєте думку, що якъ-би Ляхи хотіли тільки того, що імъ належитця, то тоді всі народи Славянщини вступились би за обиженного слабшого брата, и північний великанъ уступивъ би доконче передъ ворошнєю гадкою славянського гурту; въ рєшті, що міжъ поступовою партією ляцькою нема ще правдивихъ демократівъ.

Перше всєго рухъ ляцький поділимо на рухъ въ Конгресівці и на рухъ въ Лтві и на Україні. Тутъ ограничимось увагами надъ рухомъ чисто-ляцькимъ и руськимъ (се-бъ то ляцькимъ на Русі).

Рухъ оружній попередивъ рухъ манифестацій и демонстрацій, визваний не панами, а людомъ міщанськимъ въ Варшаві, за которий учепились поступові люде ляцького народу. Побачили вони, що кровъ безоружного люду, пролита въ Варшаві и въ другихъ містахъ, визове колись оружню опору. Знали вони добре, що мало мають сили, що зъ народомъ сільськимъ не мають спільности, що до єго освіти треба цілого віку. Завязали вони тоді центральний комитетъ, стараючись удержати міщанство відъ оружнєї оборони, до чого Москалі підбурювали народъ, якъ ге Ви самі знаєте, коли слідили за всіма фазами сєго руху.

Тимъ часомъ, на случай ворохобні, стали розглядатись про-міжъ власними силами и шукати собі союзниківъ и помічниківъ якъ у Славянъ, такъ и въ другихъ, навіть у Москалівъ. Мали вони міцне переконанє, що вся сила лежить въ сільськимъ люді, що для того люду дуже мало зроблено, що поміщики (шляхта) стояли на заваді въ тому ділі або не хотіли помагати; правительство те-жъ не дуже дозволяло навчати людей, бо єму того не треба. Змусити панівъ, щобъ віддали землю людові, котора єму належитця, не можна було, не маючи сили, а рухъ міщанський разъ-у-разъ збільшався и йшовъ впередъ; ворохобники хотіли єго задержати, але, якъ показалося, не могли. Въ тімъ поступовці не винні. — Думали вони, що будуть мати людь за собою, даруючи імъ землю и порівнявши їхъ въ правахъ зъ другими верствами народу. Що вони щиро думали се зробити, не воятпимо; що мало вдіяли, не їхъ вина.

Зь передовою верствою московського народу, именно зь людьми, которихъ Ви въ своїй розправі поставили, по справедливости, яко свічниківъ, либералівъ правдивихъ, и которі достойні сієї шаноби, заключили Ляхи умову о спільности руху, котора всть надрукована въ „Колоколи,“ не памятаю вже, за який місяць, 1862. року. — Отже бачите, що и передові Москалі дивились на рухъ ляцький, якъ на спільню працю противъ царського деспотизму. Але легко бути либераломъ на слові — на ділі треба надставити голову. Не диво, що „Молодая Россія“ кричала, якъ на пудъ, въ своїхъ нѣга-комуністичнихъ відозвахъ — нехай сховаютця и Прудони! — Але якъ прийшлося до діла, то ті свічники московські ошукались: їхъ парідь не такъ хутко зрозуміє потребу переімени — тимъ-то та умова не принесла Ляхамъ ніякої користи. Зь того видко, що Ляхи не мали въ засаді свого руху игемоничнихъ забаганій: хотіли свободи, чого імъ ніхто чесний відказати не може. Якъ-би після показалося, що Ляхи справді зробили найбільшъ для свободи Славянъ своєю кров'ю, якъ-би Славяне бачили въ нихъ своїхъ заступниківъ, то игемонія належалась би імъ, але-жъ про таку игемонію можуть всі старатись. Нехай и Русини поставлять нову, висчу думку, нехай постараютця ввести її въ житте и Русинамъ всі Славяне признають игемонію, хочай би вони того и не добивались. Чому Франція стоїть на чолі західній Європи? бо вона найбільшъ проливала крови за свободу. — А може Ви розуміли підъ словомъ игемонія охоту Ляхівъ папувати надъ Русинами и душили сей народъ? На те ось-що Вамъ скажу. Въ тій же самій умові зь Москалями сказано: Польщу розібрали 1772. року; противъ того вона протестувала и теперъ протестуватиме; а якъ Русь не схоче бути зь Польщею, то вибере собі, після війни, що сама схоче. Скажете, що Ляхи зь Москалями безъ Русинівъ не мали права говорити про Русь. — Се правда. Але Русь якъ теперъ, такъ тимъ більшъ тоді не мала сили, не хотіла до нічого мішатись; хотіла спокійно працювати надъ освітою свого люду. — Въ-решті не гнівалась би за те, якъ-би людові справді полегшало. Оставити Русь зь боку и навіть не дозволити тамтешнімъ Ляхамъ мішатись въ свій рухъ, ворохообна верства не могла, бо у себе бачила мало сили, а при удачі думала, що потрапить винадгородити историчню кривду руського народу и завяже підставу, тимчасомъ зь трѣхъ народівъ, будучий федерації. — Що се не моя видумка, то ясно видитця зь того, що відъ початку оружній ворохобні ні одна ватага зь Польщи не перейшла на руську землю, чекаючи на місцевий рухъ; видитця зь першої (здаецця, зь 22. Січня) відозви ляцького уряду, котора прикликає на братерську помічь и народи руський и литовський. Въ тимъ и лежить думка федерації, хочай сѣго слова, здаецця, не було. — За-для того не можна зрозуміти відозви зь 30. Липця, котора, правду сказавши,

коли се зроблено для Європи, нічого на ділі не помогла, ані зашкодила, бо надія Ляхів на Русь їх ошукала. —

Теперь вже перейдемо до руху ляхів на Русі (на Україні).

Того руху не хотіла дуже вельможная шляхта, поміщики, кажучи, що Польща друге діло, а вони мають свої місцеві інтереси (чи не обдирати людъ та тратити на бенкети та заграничні видумки сю людську кривавицю). Зробила сей рухъ академична кїївська молодіжъ и декотрі чеснійші люде. Підстава сего руху єсть „Золота Грамота,“ протївъ котрої, не знаю, чи можна що сказати; хїба тільки те, що нема зъ неї ще ніякої користи, але вь тїмъ ворохобної верстви виновати не можна — хотіла добра для людю, не змогла доконати. Вона не тільки вь теорїї кохала людъ и хотіла для єго працювати, але любовъ показала на ділі, запечатала кровью. — Знаєте певно фактъ зъ-підъ Соловївки, на Україні. Чому двадцять и кілька студентівъ зъ кїївського університету поскладали ружжя передъ людомъ и позволили себе замучити? Такий фактъ не одинь! Ніхто тутъ людю не думає виноватити, але про-те нічого и на ворохобнихъ Ляхівъ болотомъ кидати, коли вони, оголошаючи народові „Золоту Грамоту“ — власність землі и підставу найобширнійшого розвитку народніхъ силъ — потрапили вмерти по-геройськи для чесної думки. Якъ собі хочете, але сего не можна назвати єзуїтвомъ, швидче єсть то правдиве зрозумінне Христової науки. Якъ-би ви закидали єзуїтвомъ темній масі народу або сфанатизованій шляхті, найбільшъ вь Галичині, се правда, але о поступовій верстві того сказати не можна. Чи-жъ навіть просте міщанство не вішало запроданихъ своїхъ бискупівъ вь Варшаві? Чи може Ви се вичитали вь свічникахъ и учителяхъ цілого теперішнього ляхівського покоління — вь поеті Словацькімъ, або вь историкахъ Морачевськімъ и Лелевелі, которі, якъ самі знаєте, не дуже полюблювали єзуїтівъ? Чи може Ви се заключили о нетолерантности Ляхівъ зъ того, що діялось зъ жидами вь Варшаві? . . .

Кажете, що Ляхи не беруться за освіту свого людю, а що Русини випередили їхъ вь тому ділі кількома гонами. Якъ-би се було такъ — треба-бъ, пожаловавши Ляхівъ, обрадоватись цілою душею зъ поступу Русинівъ. Але придивімось ближче до сего.

Чи Ви говорите про Галичину, чи про цілу Русь? Тутъ вь Галичині освіта людю находить підъ покровительствомъ уряду; однаковожъ число грамотнихъ найменше вь Галичині, стосунково до другихъ земель австрійської держави. Хто и чого вчать по школахъ? Урядъ завівъ препаранду для сільськихъ учителівъ, которі, скінчивши сю препаранду, идуть заробляти на хлїбъ — се-бъ-то вчити дітей селськихъ. Такий учитель, безъ висшого погляду на високий свій обовязокъ, безъ переконання вь

святость свого діла, занедбаний паномъ и священникомъ, зістаєця самъ и робитця наймитомъ ненависного ёму діла. — Тутъ Русини не багато роблять. Навіть добрихъ книжокъ для дітей не написали. Скажіть, будьте ласкаві, що за користь зъ граматики ніби-то руської, а справді скороченої московської Востокова съ взятою живцемъ терминологією? що зъ книжокъ написанихъ давнімъ макаронизмомъ? Навчать также дітей der Vater — батько, die Mutter — мати — и т. д. чортъ-зна на-що, и більшъ, надійсь, нічого, бо й самъ учитель не дуже-то учений. А про историю свого краю, про землепись ані чутки. Священникъ або не має коли довідоватця до школи, або не хоче, хочай такъ ратоборствує за народъ; про пана нічого згадувати — на со сілорові наука? А може Ви гадали за Русинівъ українськихъ? Добре, побачимо! Не кажучи про Куліша и кількохъ иншихъ заслужившихся своїми граматками и читанками людяхъ; решта дуже недавно взялась за освіту, да й теперъ нічого не вдіє, бо правительство не дозволить. — Найбільшъ взялась була за освіту люду молодіжъ київська ляцького походження. Коли ще Русини київського университету не знали, хто вони є, тоді Ляхи завели въ тайні одъ правительства школу и вчили хлопцівъ по руськи, а Ляхівъ и по ляцьки; робили складчини и заводили школи по селахъ, въ которихъ, кидаючи университетъ и забуваючи свою карьеру, самі учили за кусокъ хліба, не думаючи о заплаці; далій професоръ Павловъ, Москаль, випросивъ у правительства позволенне завести школи воскресні (недільні), которі по року скасували. А на першу семилітню школу для кільканадцятіохъ хлопцівъ зъ сільского люду зложилися Ляхи-жъ, запросивши Русинівъ, щобъ ті їхъ не помовляли о зляшанне народу; и ту школу правительство заборонило. О школахъ, які теперъ правительство позаводило, нічого казати, бо й самі знаєте. — О нинішніхъ працяхъ українськихъ Русинівъ надъ видаваннемъ книжокъ для люду не говорю: вони справді ширі и великі, — нехай імъ Богъ допомагає, та правительство нешкодить; але-жъ сиихъ спієке: коли и Ляхъ що доброго зробить, то про те воно не перестає бути добромъ. — Що теперъ Ляхи про освіту свого люду не стараютьця, се не диво: імъ не до того; а що після візьмутця міцно до неї, коли правительство дозволить, то певно, бо теперъ переконаютьця, що вся сила въ люді. —

На помічъ славянськихъ народівъ Ляхи сподіватись не можуть, якъ Ви кажете, бо Славяне сили не мають — та якъ же вони вступляця за слабшого брата? хиба словомъ. Але чи-жъ московське правительство засоромитця відъ того крику Славянъ? не вірте тому, добродію!

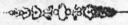
Нарешті що до унії, то поступові Ляхи знають добре, що упадокъ їхъ держави зачався відъ часу взуітівъ и унії; коли-жъ їхъ урядъ зга-

давъ про унію, то мавъ ту причину, що на Литві, вже за Александра П., була парафія (приходъ) Здерновичі, де катували людъ за те, що хотіли зістатись при унії, — хочай згаджаюся зъ Вами, що на Україні людъ унії не терпить.

Таке маю переконання о поступовій верстві ляцького народу. Вона добуває решти силъ и зъ закрівавленимъ серцемъ бачить, що ще нічого не вдіяла. Чи-жъ можна сміятись зъ неї? ...

Тимчасомъ, заявляючи Вамъ високу шанобу и бажаючи благополуччя въ чесному Вашому ділі, прошу надруковати, коли Ваша ласка и коли можна, сі мої уваги.

Ляхъ зъ України.

ЛІСТЪ ДО ГРОМАДИ

IV.

ПИСЬМО ДО ГРОМАДИ.

Славні Галичане!

Пишучи оцей мій громадський окликъ, не знаю, чи у щасливу годину я ёго підъ вашъ судъ пускаю та й чи дістанеться ёму відъ васъ, славні Галичане, ласкаве та щире вітання. — Не въ такихъ бо нормахъ чи формахъ, — чи якъ те міні назвати — привикли ви діставати підъ вашъ судъ „предложенія общій“ (на чудо бо! и до насъ добрались уже якісь засади конвенансу и комфортабельні звичаї!). На тихъ предложеніяхъ и имя славно виписане, и зъ висока вони толкують, и самі-жъ автори їх то люде авторитету, чи то-бъ такі, що ви самі їх на той високий тронъ авторитету своїми власними руками підняли, чи й такі, що імъ та повага відъ кого иншого, а часомъ може й нечесно дісталася (въ насъ бо, звісно, де-хто и такимъ низенько кланяється!); — а мое вбоге письмо зо-всімъ не того ладу: и не підписане воно, и сь проста заходить, и самъ я таки чоловікъ безъ всякого авторитету, хібань отъ що: маю любовъ у щирої нашої молодіжи, и правду сказавши, більш нею горджусь, ніжъ який лисоглавий авторитетъ своєю запоरोшеною славою!

Но не гадайте, славні Галичане, що ось-то я прийшовъ на ледачу думку, вести широку річъ передъ вами про авторитети та й толкувати та розводитись надъ тимъ, чи то всякому таки безумовно и вірити и голову нахилати и піддаватись належить, у кого або ковніръ золотий, або ордеръ який, мовъ зізда, ссяє, або у кого шумне та величне титло (отъ

знаєте, якъ би неспричкомъ римського графа); чи ліпше триматись цього: „не лізь въ воду не спитавши броду.“ Ні, славні Галичане, я на-теперъ сеї думки не маю: але отъ такъ підъ весну, якъ надъ нашими головами хмари розійдуться та й всякому зъ васъ та й міні відъ весняного сонця веселіше стане, тоді може й сю проважу казку. — Но теперъ підъ ту многозначню для насъ пору, коли важніші для насъ важуться питання, теперъ, кажу, ніколи. А я вибравшись до писання цього листу до громади, напімнувъ тільки про ті авторитети, щобъ ви, славні Галичане, відъ-разу дізнались, що справу, про котру я громадну річъ веду, уважаю я за най-святішу, а заразомъ и найяснішу, котра не потребує авторитету, котру оставляю саму за себе передъ вами говорити, додавши хібань тільки, якъ вона у моему серці прийнялась, якъ горячо її чую и якъ нетерпиво и несказанно її узнання у васъ виждаю. —

А такъ об'яснившись по-трохи, виступаю изъ-за гурту напередъ и оглашаю :

Настигъ часъ и для насъ, славні Галичане, великого порання и єднання народнєго; настигъ часъ, и це остатній. Не такъ-то я розумію остатній, щобъ ми, залишивши теперъ ті громадські роботи, про котрі я толкую, мусіли конечно и загинати, — бо справді, коли віришь серцемъ у якусь безсмертню Русь, що тільки настрадалась а не перевелася, коли віришь у якогось генія народнєго, то не скажешъ, що наше бутте тільки відъ хвилі одної, відъ пори залежить; але отъ-що я міркую: коли надобляється найприхильніша хвиля до діяння, треба-жъ зъ неї и користати, треба вбезпечити собі найблизче наше будуще; а то може довго ждатимемъ другої. —

Бо озернітця тільки навкруги себе, славні Галичане, поведіть окомъ по настоящихъ діянняхъ світа! Чи не видите, якъ скрізь по світу боретця сліпа власть изъ добуваючимися на волю, мовъ би съ-підъ землі, народніми правами; якъ у світі важитця питання: чи давня тьма, чи вольний духъ народній має панувати на землі? Чи не вбачаєте, якъ у сусідстві коло насъ борутця оба томителі наші, якъ Ляхи підняли розпачливо оружжє напротивъ царату? Чи не дочуваєтесь ридаючого голосу відъ братні нашої: Москаль насъ немилосерне катує, славна Україна відъ Москаля гине? — Чи не добачаєте дальшъ ту завірюху предстоящу? чи не зважаєте, якъ горячкове та незносне положення теперішнє тільки черезъ конгресь, а якъ ні, то черезъ війну європейську поладити даєтця? Чи не проглядаєте наконецъ смутнє становиско Австрії такъ при конгресі, якъ и въ війні? А все це, зміркуйте, домагаєтця и відъ насъ голосного одозвання: маємъ показати, що ми народъ вольний и милуючий волю; маємъ виявити, що ми не вбачаємъ для себе добра ні зъ Ляхомъ, ні зъ

Москалемъ, а що въ своїй хаті знаємъ и свою правду; маємъ довести появно цілому світові, що ми справді народъ великий, знаючий себе, перелічивши свої голови, народъ дозрілий говорити за себе; а такъ об'явившись виждати спокійно безъ ляку хочъ-би якихъ перетворівъ політичнихъ. А заступить усе те одинъ актъ, величній, поважній, а то: помічъ наша духовна, яку занесемъ несправедливо и безвинно відъ Москаля катованимъ браттямъ нашимъ. Це буде документъ правдивий, незбитий, невідмовний нашого повноліття. Нехай мині ніхто не дорікає, що справді я виджу якусь подію ближче, ніжъ вона єсть, виджу якеє небезпеченство, якого нема. Невбачливе тільки око не довиджує важность настоящей хвилі; неохайний тільки духъ не видить, що оттугъ-то, може незабаромъ, доведеться и наше забуте имя на якій теці парламентарській розложено видіти. А по моєму розуму ліпше вправившись и з'єднавшись заявитись поважнимъ чиномъ передъ світомъ и такъ вбезпечити собі недалеке будуще, якъ запізно обглянувшись нарікати на шербату долю. —

Отже-жъ не даромъ я провіщаю: Славні Галичане, це многозначній для насъ часъ, це хвиля народнєго порання и єднання.

Но якби то спорядити хату нашу, яке це нечисте сміттє у ній залежало, нехай толкує всякий по-своєму, нехай дорозумівається, на скільки єго сили. Я-жъ тільки знаю, що мині кожний чесний землякъ мій дарує сю вину, що залишаю розбїрати річъ такъ многозначню, на котру таку вагу самъ положивъ, якъ тільки подумає, що у насъ єсть: и конкордати, и якась релігія панства, є и сусіди гнівливі, а міжъ тими найбільше ті голени та штемплєвані освітителі; якъ спогадає на ті ласкаві привіти, на ті солодкі слова (оттакъ виходить латинське *benevolentia* по нашому), що де-кому лучилось чути на Ватикані; якъ наконецъ и припімне собі тихъ добродієвъ, що то високо, знаєте, сидять та *vinum viduam et orphanorum* попивають. Се все заставляє мене мовчати, не допускає широко розвистись надъ тимъ святимъ вкраденимъ добромъ, за котре діди мої довгими віками терпіли, за яке козацькі батьки мої трупами кладовились.

По неволі приходиться мині пристати на розсвіченню другої нашої треби т. є. єднання народнєго. Тутъ достається мині уже вольний голосъ. Це бо справа чисто-народня, для котрої найвисчий судъ — трибуналъ народній, до котрого и я відношусь, не узнаваючи въ чисто-народніхъ питанняхъ надъ громаду ніякого висшого суддю.

И отъ при вступі належить мині об'яснитись, яке народнє єднання я розумію. до якої спільности я васъ, славні Галичане, визиваю, щобъ де-якихъ полохливихъ людей охоронити відъ всякої непотрібної боязні.

Єднання народнє, за яке серцемъ вступаюсь, єсть спокоханне надъ усе добра народнєго, замишлюючи всяку особистість, це єсть звязокъ не-премінний зъ нашою закордонською ріднею въ литературнєму и всякому духовному згляді, а такъ односерде прямовање усього руського народу до спільнєї мети, т. є. освіти и добра убогого нашого люду. Єднання таке єсть для насъ конечностю; не зъєднавшись, не полічившись, кілько насъ є одного роду и одной крови на Божому світі, не маємъ що и виглядати, не маємъ що и рахувати на якесь щасливе будуще, на якесь становище въ сембі народівъ, а особливе коли збірутця такі холодно-крові судді, що судитимуть не по правді, а по проявахъ, по конечности. А порою до него діла єсть теперішня хвиля, коли оттеперъ недавно почули ми страшний голосъ відъ братії нашої: Послухайте, рідні браття Галичане, нашої нужди; довідайтесь, кілько терпить Україна відъ Москаля, якъ убогі діти її катуютця, якъ її орли-сини зъ рідної домівки у далекий Сибірць проганяютьця; навіть ріднимъ словомъ їй обізватись и рідню пісню проспівати лютий Москаль не дозволяє, що ніхто зъ попередущихъ катівъ їй не боронивъ. — Справді, коли єтакі хвилі въ життю народнімъ, де вінъ єднаєтця, де приходить до пізнання своєї особистости и своєї цілости, то настигла для насъ така хвиля изъ тимъ страшнимъ одзивомъ братівъ нашихъ. Оттеперъ-то намъ єднатись, а єднаючись голосно обявити: Знайте наррди! и ми народъ великий, и насъ є не абикілько, а мільони; ви на насъ забули, а ми перелічили свої голови, порахували наші скарби народні; такъ якъ и ви вмємо боліти, коли братівъ нашихъ катують, бо ми чуємъ, що ми одного роду, одной крови, що їх недоля то наша недоля. — А обявитись маємъ не словомъ, а діломъ, а першою проявою нашого єднання и самопізнання має бути, по мовьму розуму, помічъ наша духовна, яку занесемъ братії нашої.

Но поки-що обясяюсь изъ тимъ способомъ, въ який ми браттямъ нашимъ помогти маємъ, а такъ обявити нашу любовъ *) и передъ світомъ виступити якъ народъ повнолітній, — перелечу нашу недавно розбуджену Галицьку народню жизнь, перейду всі її фази, доберусь до самої основи нашої народнєї жизни, а звідси озирнусь и виявлю: чи працювали ми се для нашихъ унуківъ, чи тільки для себе и для хвилі? а наконєць добавлю: якъ убігалась Україна, а якъ наша Галичина, аби спровадити односерду єдностъ, и якъ-то де-не-взялась у насъ купка людей злої волі, зъ мизерною душею, що супротивлялась всякому порозумінню и прямо-

*) Не симпатію, бо це виразъ дуже проблематичний; и ті зминосерді дипломати толкують частенько про якісь симпатії, що въ нихъ справді нічого иншого не є, якъ холодно облічена користь изъ цієї або тієї події. — Авт.

ванню до єдності. Правда розсвітка нашої житні становитця для насъ конечностю, бо тільки обрахувавшись добре изъ нашими ділами, зъувидимъ, на чімъ ми до-теперъ стояли, и обявитця намъ потреба цілковитого перетвору нашої житні.

Роскажу я усе це ясно, безъ добавокъ, безъ досади, такъ ясно, якъ воно передъ моєю душею одкриваетця, та такъ щиро, якъ щиро виглядаю добра убогій моїй ненці, святій Русі, и добра моему п'ятнадцять-миліоновому народові, котрого синомъ признаюсь, за котрого добро и головою мині наложити тяжко не приходилось би. Не закрию я передъ вами, славні Галичане, ніякого ледачого вчинку, який мині тільки відомий, не забуду я сказати и спасибі всякому, хто щиримъ діломъ або словомъ прислуживсь народові. — Буду осторожно стерегтися відъ всякихъ найменованій, щобъ всяке знало, що тутъ не злість або прихильність до кого своє діло робить, а добро народне, котре ясно вбачаю, и щобъ всяке довідалось, що мині такъ тяжко приходилось писати таку річъ, якъ тяжко справді прийдецца де-кому її читати. — А якъ вирветця мині тутъ яке гірке слово, то нехай це буде тільки виявомъ души мові, що тяжко їй дивитися, якъ руйнуютьця дорогі скарби народні . . . Знаю, що изъ всеї души простять мині сі дорогі земляки, що по моему на народъ нашъ споглядають, бо не до їхъ воно відноситця; дарують мині и ті, що необачно и зъ добримъ наміромъ приймали всякий обявъ житні, що здавався їмъ бути нашимъ власнимъ, ріднимъ; а ті добродії нехай вибачають, що надівши на себе маску невинности гадали укритися изъ своїми думками . . . (чи то и передъ Богомъ?). *) Чи вони може не вбачали того, що мусить прийти такий часъ, що-бъ всяке діло стояло ясно передъ обличчямъ народу, коли справді є якийсь руський народъ?

П'ятнадцять літъ уже, славні Галичане, якъ розбудилась, по довгому лихоліттю, наша народня житнь, а три літъ, якъ вона скріпилась и розвелася. Правда, за короткйй це часъ, аби дійти до безконечного идеалу досконалости, але досить довгий, аби зъувидіти поступъ и розвій у житні народній, коли справді це житнь, а не дихання тільки.

Чи такъ-то и вь насъ вийшло? чи появились и вь нашій народній житні хочъ-би маленькі такі зароди, що, невгомно виробляючись и розвиваючись, обіцували-бъ на світле будуще?

Першою проявою змагаючоїся правдивої народнеї житні єсть прямовање до єдності, оце певно перший її розвій и поступъ. Де ні взбу-

*) Я відмагаюсь надати имя такому поступкові; охрестіть ви самі ёго, — може по вашому буде це тільки „политичній розумъ!“ — Авт.

джається свіжа народня жизнь, всюди видно таке громаждення, таке поспішання до гурту : тоді бо кожда пробуркана людина, що ні отворила серце своє для справи народнєї, спішить підь той ново-розпятий народній коруговъ, єднається зь братами своїми, працю їх уважає за свою, бо у ній видить блага народнє. Чимъ більше такій громаді достается робітниківъ, тимъ сильніша вона становиться, тимъ більше въ ній єдности (бо праця тутъ добре розділена), тимъ більше и користи для народу, бо тутъ кожний трудиться по своїхъ силахъ, аби єму прислужитися.

Чи й наше розвиттє тимъ ладомъ пішло ?

Гляньмо !

Коли въ 48. році була нась невеличка купка, чи не було міжъ нами більше єдности и щирости, якъ теперъ ? Хто ні запам'ятає діяння наші того памятного року, всякий скаже, що вони були недоспілми, що вони не могли називатись и об'явами правдивого життя народнєго, а споминка про нихъ останеться кождому щирому Русинові дорогою, такъ якъ дорого переходять у памяти приснопам'ятні дні дитинства ! Спогадайте тільки на всі ті ради, на той збїздъ ніби то ученихъ руськихъ, чи не були-то невинні забавки добрихъ дітей руськихъ, що позбїгались радити, якби то піднести Русь, та не знали, въ який це спосібъ почати. Переверніть тільки, коли ласка, Очеркъ Матиці ! Чи не видите, якъ тутъ на тімъ зборі ученихъ всяке рветця за річчю, всяке допрошується голосу, щобъ тільки об'явити свою думку ; які тутъ щирі, невинні даютьца чути слова !

Такъ-то заявилась наша жизнь въ 48. році.

Коли-жъ при кінці 60. року розбудилось на-ново життя конституційне въ Австрії, а наша громада значне побільшилась, здавалось, що наша жизнь народня такъ-то розведеться чудно та красно, що їй подібної не надіблешь, що народъ такъ страшно гартований въ крові и въ біді, знати буде, якъ єму жити. Такъ воно здавалося, та не такъ сталося.

Замість єдности роздробилось наше товариство на частини, на партії ; замість добра народнєго вийшли у нась особисті згляди та користи. *) Хто виб'ється у нась въ-гору, кому дістанеться більше сили чи власти, той не обертає її на користь народню, ні ! вінъ старається, аби коштомъ народнімъ добратися ще висче, а на-конець вже такъ-то високо, щобъ остатоць єго убогої братії до тої високости и очи взнести не мігъ. Но якъ-же це діється ?

*) Хто хоч трохи розглянувся по исторії, всякий знає, що коли роздробляється товариство на части, це все певно не силу, а безсилля та упадокъ заявляє. Коли зачалися війни домашні у Римлянъ ? чи не тоді, коли Річч Громадська Римська хилилась къ упадкові ? — Авт.

Послухайте, ви сільські кохані мої земляки, бо це таємниця столиця (отъ видите, и ми вже маємъ свої таємниці столицні — Господи! чого-то вже въ насъ нема! Уживаєтця всякихъ можливихъ способівъ, неразъ такъ мизернихъ, щобъ-то зъєднати собі купку поклонниківъ — найбільшъ тутъ турбуєтця молодіжъ, — а за їхъ помочю щобъ добитися до поваги, звідси прямо до авторитету *), а тутъ уже отверта дорога до достоїнности... (ненароднєї!) **) Нагрівъ би собі чоловікъ чола, якъ загадавъ-би перелічити тихъ людей, що добиваютьця у насъ авторитету, не полинаючи уже тихъ прославленихъ! Не хочу я тутъ вамъ, славні Галичане, на доказ наводити незбиті факти, письма приватні, виявляти ріжні коверзні діла, бо не хочу задавати болю, кроїти серця собі и всякому моему патріотичному, люблячому надъ усе народъ свій землякові, тимъ більше, коли мій голосъ у тій справі не перший, а були и передъ мною люде, що виступили изъ справедливими та щирими жалобами. Я и такъ радъ би бувъ затаїти переминутий цей смутний проявъ зъ нашої жизни, коли-бъ не гадавъ, що може хочъ трохи відъ мого голосу ті добродії схаменутця, та може імъ хочъ ві сні приснитця, що вони святощами торгують.

Но запитаете, славні Галичане, відъ чого це у насъ походить и та незгода и те убігання о повагу? Чи воно може оттакъ злучаєне? Ні, мої славні брати; у самій основі нашої народнєї жизни лежить розв'язанне загадки! А яка-жъ то та основа нашої жизни? Чи не єсть-то поверховність погляду, недостатокъ прозору въ саму жизнь народню и ті її умовки, підъ якими вона тільки взнестись може? Оттуть, и нігде инше спочиває перешкода до правдивого розвитку нашої народнєї жизни. Те контентованнєся самимъ видомъ и позоромъ, те невходженне до ґрунту, що прямує всіми нашими ділами, — оце наша біда! Розглянімся тільки по нашихъ литературнихъ працяхъ, по нашихъ громадськихъ роботахъ та порядкованняхъ, а увидимъ усе це ясно. Подивімся на нашу литературу. — Чи не такъ тутъ дієтця, що ось: всякі книжки безъ розбору друкуютця, не входячи въ те, чи ось та книжка принесе справді яку-таку користь душевну народові, для якого вона написана, чи станетця вона хочъ би трохи оздобою народу, такого бідного, що справді ёму, окрімъ ріднєго слова та святої віри та тихъ високихъ могилъ нічого по батькахъ не лишилось; безъ того глибошого пізнання, чи справді оця книжка буде

*) Даруйте, шановні читателі! я по неволі зустрівся знову изъ авторитетами!

**) Коли-жъ говорити маю святу правду, а не брехню, то слідъ мій замічати, що не всі такі убігання о повагу носять плятню користи. Єсть справді люде, що імъ більшъ нічого не захочетця, якъ щобъ їхъ имя було голосне та поважане. Авт.

хочь маленькою копиею, хочь маленькимъ образомъ того найдорожчого скарбу народнёго, т. е. души ёго. Щобь ні видумалось відь кого небудь, хочь-би такъ невартного та ледачого, друкуетця и виходить підь назвою нового значного литературнёго плоду; а такъ обьявившись друкомъ дістає всяка книжка свою похвалу *) Такъ-то що до поезіи де-не-взялись у насъ такі поети, що рівняютья великимъ инноземнімъ творцямъ слова. Які наші повісти? чи не грає въ нихъ тенденція, и це та найнизча, найбільшу ролю? Якъ же-жъ дітця зъ тими нашими историчними нібито дільцями? чи не називаютьця у насъ люде, що не мають ніякого историчнёго суду, люде безъ всякого погляду на историю и її дії, люде, що тільки перевернули кілька книжокъ историчнихъ и звідси де-що повитягали, великими историками?! **) Такій поверховній судъ верховодящихъ стався власністю одної частини нашої публки ***). Діставши книжку въ руки, находять вони въ ній такі вартости, якихъ вона не має (хочь знову не можна заперечити, щобь и у насъ не появились де-які справді хороші, хочь невеличкі твори — звісно и міжъ половою надиблетця зерно!) Чи не ясно отже всякому, що у нашій литературі панує поверховність. Поступаймо дальше! Такій поглядъ поверховній посунувся и до самого язика. Кілько-то у насъ надиблетця людей, що імъ всяка книжка буде руською, яка-бъ ні написана слявянською буквою; приймають вони и щиро-московські річи, аби тільки не було въ нихъ тихъ яркихъ москвитизмівъ ****)

*) Де-хто скаже, що черезъ гострі критики відстрашуютья молоді писателі відь праці; але-жъ, добродіі, чи иде тутъ річъ, аби не писати, не обробляти письменне наше слово? Я кажу тільки, що не треба нікому приписувати того, що вінъ не має; а то справді чоловік, що мігъ би съ часомъ, коли-бъ пильнувався, де-що путнёго утворити, ледащій и нівечіє, бо тутъ треба уже сильного духа и твердої волі, щобъ, не уважаючи на всі похвали, чути свої хиби и недатки, и усуваючи їхъ, взбиватись невгомно висче и висче! — Авт.

**) Крий Боже! щобь я хотівъ, такъ якъ той нікчемний Москаль, якийсь панъ Кулжинський, у верховодящихъ нашихъ Українцівъ зъувидівъ, видіти и въ нашихъ шановнихъ видавцівъ книжокъ тільки обраховану користь зъ захвалювання. Могму вольному слову не дістанетця така нечесть. — Авт.

***) Знаю це певне, що єсть у насъ такихъ багато: вони присяглися-бъ тобі, що въ тихъ-то чуднихъ письмахъ найчистіша Русчина; а коли зайдешъ зъ ними въ розмову, то видишь, якъ вони московщини, мовъ того злого духа, лякаютьця. Сироти!

****) Но не вся наша публка, здаетця, однако судить. Єсть и въ насъ люде, що по всякій книжці більше домагаютьця и не вдовольняютьця навіть її вартостю на хвилю. Уважаю це по тімъ, що книжки у насъ не дожидаютьця другого видання, а це не дітця по недостатку охочихъ читателівъ. Чому-жъ бо надруковався въ друге „Widok przemożny“, коли цікаві події розбудили у всякого охоту до читання и посідання цього дорогого памятника. Кажуть, що Ляхи наші куповали та падали. Де-бъ то такъ хутко ні взыдася та всиддивість у нашихъ Ляхівъ! Та-жъ вони

(ть, єто, какъ, что); хочъ, у кого витравность добра, той приймає їхъ и зъ ними. Коли-жъ такъ дієтця, прийшло де-кому на думку изъ чужої невинности покористовати. Но, поки-що заглянемо глибше въ душу симъ добродіямъ; поступаймо дальше по проявахъ нашої жизни.

Поверховність прямує всіми нашими народними роботами и порядкованьями. —

Хто працює основно, хто хоче, щобъ ёго праця мала вартость довговічну, той беретця за найпотребніше, за найважніше, вінъ — оттакъ сказавши — кладе фундаментъ підъ дальші свої діяння.

Чи й ми тимъ способомъ будувемъ нашъ дімъ народній? Нехай розумний чоловікъ розміркує собі тільки де-які наші, неразъ такъ-то вже чудні „предложенія“ та „желанія“ (хочъ треба признати, що часомъ ширі и розумні думки виявляютьця), що такъ часто у насъ появляютьця, той справді здивуетця, на чімъ би-то по чиему розуму те спасенне та благо народне залежало. Або нехай згадає ті потреби народні, що-то такъ конечні виставляютьця, а вони, коли зовсімъ для насъ не конечні, то дуже далекі! —

Видимъ, що заводятьця у насъ касина, построяютьця театри, виготовляютьця балі *); а спитаймо, чи маємъ ми добрий букварь для руської дитини, чи є въ насъ хочъ-би одна добра школа сільска, чи маємъ ми такий закладъ, де убога молодіжъ знаходила-бъ притулокъ? Скажете: та-жъ намъ треба передъ людьми показатись, що и ми вже щось маємъ, **) а тамте сь часомъ буде! Но, ласкаві панове, питаюся, чи потрібніший для насъ театръ, чи закладъ для убогої молодіжи, особливо для тої, що приходить изъ провінції до столиці на університецькі науки, котра, не маючи знаємихъ, не знаючи, де обернутись, не рахуючи на заповогу (бо це звісно совзъка річъ!), а хочъ би й зъ нею, примушена, коли такъ явно даєтця чути потреба світськихъ заступниківъ народніхъ, ити до семінарій, або, у котрої не такий ще сильний и вироблений духъ руський,

---

нівроку здавна такі собі проворненькі, що їмъ всякий документъ буде відразу підробленимъ, а всяка нечесна картина зъ їхъ исторії їхъ язикомъ обернетця въ славу. — Авт.

*) Балі вимовляютьця у насъ звичайне доброю цілею! Але чи це не застаріла засада? Хто мавъ би ширю волю офірувати на народню ціль, той давъ би певно и безъ баю. А згадайте тільки, кілько-то протратитця даремне грошей черезъ дорогу, кілько за часъ побиту въ місті, кілько піде на убранне? Но послухайте, найшлася ще одна причина, аби виготовляти балі, а це справді дитинна: се-бъ то, аби Дяхамъ показати, що ми не тримаємъ зъ Варшавською жалобою! Господи! оце спосібъ показатись самостайнімъ народомъ?! — Авт.

**) Чи не найбільша-то вже поверховність, де робитця щось тільки про око людське?!
Авт.

затягнути рогачку, якъ те неразъ діялося и дієтця; чи, питаюсь, не могло-бъ на тїмъ самїмъ місці, де построюєтця велика зала для театру, бути кілька тепляхъ хатъ для вбогої молодїжи? Тутъ належить мнї сказати „спасибї“ тому щирому серцю, що недавно (въ „Слові“) обїзвалось за нашою молодїжжю! Но идїмъ далше. Ми тїшимся и вдовольняємся чимъ небудь: Квить або прозьба славянською буквою написанї, почути яке-то руське слово зъ устъ хитрого Нїмця-урядника, становитця у насъ найбільшимъ щастємъ — це у насъ називаєтця „Русь підноситця.“ Ми радуємся, що у де-якій низчїй гимназїї традують по руськи, а не прийде намъ на думку, що тамъ, на тїй руській гимназїї, не почує нашъ хлопець ані словечка про те: де-то ті божї Русини на світі живуть? кілько-то їхъ є? що-то зъ ними діялось? яка була їхъ доля та й яка надїя? Намъ навіть и не приснитця, що засївъ тамъ професоръ на катедрі зъ нїмецькою книжкою въ рукахъ и живцемъ її віддає по руськи. (Скажіть, якъ міркуєте: чи буций вимоклий, виголений Нїмець у нашїмъ сіраку — чи це не дивоглядь?) Не почувши нїгде въ школахъ ані словечка зъ нашої рїдної исторїї, чи не постарались ми перше, щобъ були на университетї якїсь тамъ права по руськи, якъ катедра рїдної исторїї, хочъ би й по нїмецьки? *) А що дієтця зъ сїлькими нашими школами? Чи не по бїльшїй частї вони тїлько на паперї? А якъ и єсть де-яка шкїлка, чи не переходить бїльша половиця часу на писанню каталогївъ, що треба відсилати до декана и де-тамъ ще, якъ на науці? — Це дії, що самї за себе якъ найяснїше говорять! —

Поглянїмъ на наші інститути и товариства! Яка користь зъ народнїго дому? чи та, що ще недокінчений? Яке добро зъ Ставропїгїї? чи те, що кілька хлопцївъ навчатця добре бїдувати та й якось тамъ зъ часомъ задякувати, та й що вийшовъ сего року Мїсяцословъ? Що-жъ наконець касино изъ своїми вечерами та „прийдїте поклонїмося“? чи це те огнище, при якому розгрївалось-би правдиве и свїже життє народнє?

Що у насъ дієтця, то вее тїлько на хвилью або для хвилї, по конечности, а не по потребї. Не добро народнє, котре ми глибоко и ясно

*) Хутко зможе всякий урядникъ, тїмъ бїльше щирий синъ народнїй, самъ на стїлько виробитись, аби мїгъ партї дати одвїгъ по руськи та й переіпроводити який протоколъ (бо, звїстно, цїла манипуляція йде ще по старому, по нїмецьки) — але чи то такъ хутко зможе всякий поучитися и нашої исторїї, котра цїлковито відъ нікого не написана, а тїлько частинами? Тутъ треба особного труду та посвячення, треба пильно переходити старї акти та намятники, осторожно студїювати ученї инновязичнї дїла, щобъ такъ збїраючи одно до другого довідатись, якъ батьки наші бїдували. А чи всякий має на те часу и способности, а наконець сили?! — Авт.

проглянули, визиває насъ до діяння и прямує нашими ділами, а конечність. Розсудить : якъ завязалось у насъ питання обрядове? чи не стояло у першій розсвітці такъ: „Мы принужденны сдѣлати сей вопросъ общимъ?“

Проглянімъ на додатокъ, славні Галичане, ще одинъ обявъ нашої житні народнєї, а то нашу офірливість. Знаємъ ми, славні Галичане, на всяку народню ціль, яка-бъ ні навинулась, давати и давати щедро, тільки не вміємъ позбіраного добра доглядати. Намъ досить, аби ми тільки дали, а далі и не турбуємся, що тамъ зъ тими нашими датками станеться. Ми дамо неразъ остатній, вдовиний грішъ, а не дивимся, що за ті гроші вибудує собі хтось тамъ що инше, — зъ нашого фонду, зъ нашої складки не буде користувати той, хто справді потребує, для кого ми офіруючи призначили, а той, хто вміє низенько склонитись и підобратись до чвєї ласки...

Подивімся, славні Галичане, на той образъ житні нашої народнєї, на той образъ правдивий такъ, якъ вінъ єсть, — несфальшований, незбогиджений для якої нікчемної, мизерної думки, — а ясно и щиро проглянений; прозирнімъ всі обяви тої житні нашої разомъ и розсудімъ: Чи представляємъ ми, що розділились одинъ відъ другого особистими користями и интересами, таке товариство, котре проникнула-бъ одна, поважна, органична мисль, — котре жило-бъ и працювало-бъ не для себе тільки, но и для дальшихъ поколіній? Чи діяння наші, що сповняютьця тільки для хвилі и по конечности, мають таку довговічну вартость, що становили-бъ тверду підставу підъ нашу будучність и вбезпечняли-бъ намъ наше буттє народнє? — Чи такъ воно? Ні, славні Галичане! — А чимъ же єсть така жизнь народня? Єсть-то безмовне блуканнє по якімсь недоходнімъ шляху, де ми тільки тоді обзиваємся, якъ насъ хто зачепить! — И чого жъ то ми блукаючи шукаємъ? Ой чи не вгадавъ я, чи не шукаємъ ми нашої народнєї мети? Такъ воно! ми шукаємъ мети, бо ми не знаємъ, яка наша мета, не знаємъ, де намъ ити, до чого намъ прямувати. *) Бо добра не хочемъ нашій Русі, коли нівечимо ті животні умовки, підъ якими тільки отта Русь наша взнестись може, якъ те ясніше далі збувидимъ. Доїї не хочемъ, бо не чуємъ, де наша доля. То здається: ми хочемъ слави, але не тої щирої, праведної ми хочемъ, але тої шумної; ми хочемъ, здається, перенести всю зледащіду западню освіту до себе, щобъ у насъ бувъ свій Парижъ, свої палати, свої салони, —

*) Коли-бъ хотівъ хто у насъ порівняти всі ті гадки, що то про будучність, про долю нашу обявляютьця, не знайшовъ би справді ані одного пункту міжъ ними, у котрімъ вони сходились би — хібанъ тільки, що слово „Русь“ по тисячъ рази повторяється! — Авт.

щобъ за нами, мовъ за тими графами, походжали лакеї, — щобъ наші жіночки та донечки, прибравши всі цяцьки на себе, задерши носики, походжали, мовъ ті пави надуті; щобъ для нашихъ дамъ переведено усі романи зъ французького, кільки їхъ тамъ ність; — щобъ наші дами, вивчившись гарненько перебірати своїми нетиканими, ніжненькими пальчиками по фортеяні, вигривали намъ що-дня по смачному обіді при чорній каві де-що зъ Don-Jouana або Rigoletto; — щобъ ми забравшись зъ фамилією виїхали до столиці, де власне представляно-бъ нову зъ французького на руське переведенну комедію, — а наші люде, пріючи при роботі, дивились та пальцемъ показували: „онъ дивись, Йвасю, новий панъ іде.“ — Ой чи не такої бажаємъ ми слави? Чи не за тимъ ми вздыхаємъ? — А духъ нашъ руський, геній нашъ народній, той, знаєте, обдертий, голодний, той въ латаній свитині, що блукає по селахъ, — чи и вінъ того домагаєця? — Обглянімся: чи тутъ на святій Русі місце на нові палати, де навкруги тебе розложились неперелічені убогі хати? чи тутъ місце на ті шовки та убрання коштовні, де видишъ тільки лати, де самъ боресся зъ бідю? чи не проведе тутъ яка ефемерчня италіянська арія найдивнішу дисгармонію, побіч тихъ ревнихъ смутнихъ пісень, що зачуєшъ въ сусідній убогій хаті? чи тутъ місце на французьку комедію, де историчня біда наша грає відъ тисячи літъ непроривну трагедію? — Славні Галичане! ой не для насъ це! не для насъ сі цяцьки, сказавши за старимъ Хмельницькимъ! —

Боярщина минулась, перевелась и буйна козаччина, а може — и славити Бога! — Навкруги насъ тільки гробовища. — Изъ бучного Галича що видите? руїну. — А знайте, славні Галичане, нема сліду въ исторії, щобъ на великихъ руїнахъ будувались нові твердині и замки, — рука хлібороба засіває тутъ зерно Боже! —

Нема-жъ и зачимъ, жалуючи серцемъ, туди озиратись, бо не рай ми втратили. Рай той щастливий скоріше передъ нами, тільки не вміємъ ёго найти. Супокійно и цілою громадою добиватись того найдорошого скарбу, це єсть волі, якого ледачі батьки изъ шаблею въ рукахъ невміли намъ вбезпечити — це красча праця відъ всіхъ їхъ кривавихъ бучъ, що вони неразъ ні-знають за-що піднімали; — а тиха громадська жизнь изъ супокійнимъ уживаннемъ нашого добра, це красча доля надъ усі їхъ састи та бенкети та ту пусту їхъ славу, котру вони такъ дорого окуплювали! — Тільки згляньмося, покохаймо ширимъ серцемъ велику руїну, якъ каже Тарасъ; не шукаймо десь далеко по-за себе та за світами того корму для души нашої, якого маємъ підъ достатокъ дома; тільки зъ вірою зглянімъ на насъ самихъ, увійдімъ до сусідней убогої хати, зазирнімъ душею въ душу нашого селянина; розберімъ всяке чувство,

яке-бъ у пій ні заворушилось; роздумаймо: відъ чого це мати, колишучи новонароджене дитя и піснею засипляючи, слізьми заливаєця? чому це батько и мати, коли віддають їхъ сина у рекрути, мовъ по вмерлому заводять? відъ чого це у насъ при найвеселішімъ святі т. в. весіллю не радість а смутокъ пробиваєця? відъ чого це половниця нашого люду до смерти запиваючись відъ ледащиці у коршні гине? відъ чого це вінъ такъ недовірчиво на всяке панство споглядає и пікому не виявляєця, хто ёму першъ свого серця до ґрунту не отворивъ? — Скиньмо луду зъ очей нашихъ, а споглянімъ на оце все ясно, щиро, не зъ горда, мовъ той другий сусідъ нашъ, що по панськи (се-бъ то по ляцьки) шваргоче! — а тоді може намъ и одкритця, що щось незвичайного изъ тимъ людомъ діялось, якісь страшні дії въ ёго память вблясь, коли чудний вінъ такий вийшовъ. — А коли споглянемъ на все те окозь яснимъ и не зъ горда, то й не станемъ шукати того, „що немає ні на небі, ні за небомъ, ні за синімъ моремъ“ (Шевченко); просте поранне въ нашій селянській хаті — и одностайній, незначній здаєця, тікъ жиці нашого селянина видадутця намъ такими-то поважними та значніми діями, що и бистроглядному філософу не соромъ тутъ надъ ними заґлублятись! —

Зрозуміла це Україна, у чімъ її сила, якимъ скарбомъ вона овладає; зрозуміла, що нічого їй при розвою жиці своєї на іншихъ народівъ оглядатись — и взялась за спасенну працю! А наша Галичина чи те-жъ? Чи не віддаляютьця и відчужаютьця відъ народу більшъ ті верховодителі, *) що теперъ до ёго повертають, коли духъ руський пробудився, ніжъ першъ, коли вінъ мовчавъ? Оце найостатніще доскональство поверховности нашого погляду на жиці и її умовки! — Тутъ вона зачалася; тутъ вона и кічаєця!

Страшно дивитись на народъ, коли цей своєвільно руйнує ті основи, які тільки ёго спасти можуть; страшніше, коли це народъ, котрий що-тілько зачавъ або відновивъ свою жиці народню! —

Одна підстава, на котрій опертись можемо, єсть нашъ людъ. Утративши ту підставу, будемъ, мовъ ті баньки мільянні, що хвилину літають по повітрі та оттакъ и зникають! Чи може ми гадаємъ, що отта невеличка горстка нашої інтелігенції сама зможе удержати народній рухъ, и що імъ, мовъ тимъ шляхтичамъ польскимъ, що самі для себе тільки имя „*narodu polskiego*“ заґарбали, — принадлежить имя „*народу руського*“? А коли такъ, то запитаймося: хто удержавъ намъ те дороге имя, чи ми, що то недавно Ляхами величались, чи нашъ людъ? — Чи

*) Всяке дорозумієця, кому я це имя верховодителя народнёго приписую! Авт

може, правда, хочемо ми ту німу масу (такъ вона по-нашому виходить) піднести не отворивши їй серця, до тої високости, на котрій ми ніби-то стоїмо? Ой якъ же-жъ то дивно намъ все видається! -- Чи може зновъ гадаємо ми, що людъ той оставшийся безъ нашої затули, загибъ би посередъ миру божого, мовъ би ёго й не було? И тутъ не по-нашому виходить. Народъ нашъ и безъ насъ бувъ и буде окремішнімъ народомъ по мові, звичаяхъ, и исторіи! Коли не переробився вінъ відъ инноземнихъ захожихъ Варягівъ, коли не перевівся вінъ підъ Татарську руїну, коли устоявся вінъ після шляхецького польского панування; не загибе вінъ и теперъ, а зеленіє и зеленітиме, мовъ той свіжий барвінокъ на Карпатахъ, міжъ славянською братією! — Але наконець, славі Галичане, чи не хочемо ми найскорше на рідній землі статись такими чуженицями для того люду, якъ отті величні сусіди наші, що-то до недавна папами тієї землі величались, а оттутъ найновішимъ поступкомъ призналися, що їхъ забаги ажъ геть-то були собі дивненькі? *) —

Не одно прийшлося би тутъ виявити, навіть було-бъ моїмъ обовязкомъ, коли-бъ не доходило до личности; по я осторожно стримуюсь відъ всякихъ напменованій. — Наведу тутъ одинъ тільки фактъ. Славі Галичане! подаю підъ вашъ судъ: чи це, що въ однімъ ніби-то найпатриотичнішимъ для Рущини околі, то єсть Коломійськимъ, при остатньому виборі до сейму кравого не вибравъ народъ нашъ ані одного верховодителя народнёго на депутованого — чи це сталося зъ любови?

Такий розірваний **) стосунокъ изъ нашимъ людомъ — це не хороша подяка ёму за те, що вінъ зберігъ намъ наше добро святе. А знівечити той стосунокъ, спровадити новий, у котрімъ вінъ повидівъ би, що у насъ, це єсть у интелігенції, справді шира думка, що ми нічого иншого не бажаємо, якъ ёго добра, — щобъ зъувидівъ въ насъ своїхъ

*) „Золота Грамота“ и підмога руськихъ часописей для Русі, декретовані відъ Rządu rewolucyjnego polskiego, це найголосніщий и найвимовніщий актъ, на віки незбитий документъ, якимъ признали Ляхи свої претензії до насъ найслабшими. А по журналистичному розуму нашихъ публицистівъ ляцькихъ виходить, що це „sprzyżanie“ и любовь до Русі! Ой! якъ же то вона пізно вибралась, та любовь-небога! — Авт.

**) Коли-жъ я говорю „розірваний“, то не розумію, щобъ то вже такъ страшно було, якъ міжъ сусідомъ Ляхомъ а нашимъ братомъ! Але чи це плідъ нашої праці? Тутъ конечність своє діло робила, діяній нашихъ не видко! Скажіть бо, чи багато найдеться такихъ місць, щобъ намъ народъ безумовно віривъ, удавався въ всякихъ потребахъ тільки до насъ, виявлявся передъ нами изъ своїми думками до грунту?! — Авт.

старших братів и добродіїв; у котрім вінъ дознавсь би, що не ко-
нечність спільнєго життя, а народня єдність вяже насъ ізъ собою — це
наша теперішня робота. Не тратьмо хвилі, а то виждатиме вінъ нищихъ
робітниківъ, що виростуть ёму може ізъ нашими силами та впуками...

На такихъ слабихъ основахъ спочиває наша народня жизнь у Га-
личині, на такихъ фундаментахъ будуетця нашъ дімъ народній! —

Ніхто-жъ теперъ и не здивуетця, що ми, не маючи єдности у се-
бе, нівечачи самі животні, конечні умовки до нашої жизни, роблячи все
для хвилі та й по конечности, не сягали окомъ по-за нашу країну, не
допитувались, чи живе ще хочъ-би одна людина такого якъ и ми роду,
такої якъ и ми крови, що ми не шукали, хочъ-би тільки въ литератур-
нєму згляді єдности-зъ нашими забордонськими братами, котрихъ тамъ
щось въ трое більше якъ насъ проживає! Намъ здавалось, що ми и безъ
нихъ у всякімъ згляді можемъ якъ найкрасніше розжитись и ущасли-
вити и вславити Русь, — звістно гордия найщирший обявль всякого
поверховного духа. — Ми мовъ би не хотіли знати того, що найбільше
щастє для родини, та й ще такої вбогої, якъ наша, єсть, коли всі її
діти заробленимъ добромъ пожиткуютьця. —

Ми навіть и не добачали, що кожлий народъ найбільше стараєтця,
щобъ всяке діло було відъ всіхъ и для всіхъ зроблене, бо ажъ тод
має воно значенне обяву народнєго. Ми и не виділи наконецъ того
найяснішого, що якъ-то трудно въ світі виробити цілому народові якесь
становиско, а не то-що частині! Отъ якъ ми то страшно мусіли спо-
кохати те „наше“, що для него руйнуємъ всенародне добро! — Роз-
думайте, славні Галичане: якъ приймались у насъ ті дописі зъ України,
ті щирі слова, що браття наші, виголубивши їхъ у своїмъ серці, до насъ
заслали? якъ прийнялась та остатня допись, що розкрила намъ той
страшний образъ недолі братнєї? Розберіть ще разъ ті слова, якими во-
на въ світъ пущена, та й те чувство, яке по прочитанню її въ де-когось
взбудилось, та й скажіть: чи це голось милуючого брата? чи не єсть
це таке офіційальне чувство, зъ якимъ приходять ті підвладні до свого
наставника въ день ёго именинъ або на новий рікъ? *) — Згадайте:
якъ ми пошанували Тараса, того Тараса, що передъ нимъ и вороги по-
клоняютьця, того Тараса, що певно и для насъ співавъ? Чи не заборо-
нили ми тій щирій молодіжі навіть невинного вечера деклямаційного въ

*) И тутъ я не розтягаю мого суду до всіхъ моїхъ земляківъ! Знаю, що не одинъ
надібався, у котрого серце заболіло щиро по братерськи, тільки не всякий, що
чує, то й пише, а тутъ найбільше річъ ведетця про тихъ, що письмомъ заявля-
ютьця! — Авт.

нашимъ касні вь честь та память великого поета? Чи не викидався вь тїмъ самїмъ касні по кілька рази портретъ ёго, и тїлько по неволї, коли молодїжъ на те взбурилася, назадъ на давнє мїсце вїшався? Оце братня любовъ у насъ! Чи така-то и у братїв нашихъ?

Коли тамъ дїстанетця яка звїстка відъ насъ, яке письмо (хочъ приватне), то переходить изъ рукъ до рукъ... Проста завїстка Богослуження вь день смерти Тараса, що у насъ одбулось, перелетїла цілу Україну... Поєдинчий стишокъ, який написавъ ш. Гушалевиць — спасибї ёму — стався для нихъ мовъ би дорогимъ документомъ... Славний Кудїшъ у всякимъ своїмъ листї заявляє: що все, що дїетця вь Галичинї, рївно ёго обходить, якъ те, що на Україні... Наконєць всі тї дописї, все воно разомъ доводить, якъ горячо вони люблять цілий руський народъ, якъ несказанно бажають єдности! Знає Україна, кїлько насъ єсть, тихъ Русинївъ, на божїмъ свїтї; та не знає цего наша Галичина!

Но тутъ ведетця рїчь найбільше про литературу.

Славні Галичане! чи памятали ми на те, що всяка країна має свої дорогї и коштовні особности, що всі вони мають у литературї, вь тому найширшому образї души народнїї, появитись, а що до того дїла треба спїльности, спїльнєго злучення всіхъ силъ? А зъ язикомъ нашимъ що ми вдїяли? Ви нагадуєте собі, якъ-то запекло ми Ляхамъ боронили, якъ вони стали нашу рїчь яко „*pażeczce*“ до польскої мови причислювати: що ось-то ми маємъ свій особний малоруський язикъ, якимъ говорить 15 милїонївъ и перевертали на доказъ цего и Миклосича и всю славянську филологію! А чи стояли ми за цю правду и дїломъ? Чи не прибрали ми собі якийсь нововидуманий язикъ, що не бувъ ані язикомъ памятникївъ, ані церковнимъ, та й у котрїмъ не було ані одної прикмети малорущини, и назвали ёго виробленимъ? Ми и не турбувались за те, що браття наші обрабляють чистий язикъ народнїй руський! А якъ прийшлось відповісти, коли намъ хтє закинувъ, що ми, маючи такий чудний язикъ, котримъ и наші браття пишуть, ёго залишаємъ, то ми казали, чи не те, що ось-то ми маємъ свій особний Галицький язикъ и нимъ пишємъ, або що ми маємъ свій на підставї церковщини вироблений язикъ? А, знаєте, свїтъ який? Ти пусти тїлько яке слово, а тутъ вже ёго и підхопили, розїбрали и випровалили такі рїчи, що и не сподївався. Чи не такъ же то й вийшло? — Переверніть, будьте ласкаві, тї картки „*Prze-glądu*“, де єсть переведений изъ „Современника“ артикуль: *Brak taktu politycznego*, та й читайте! Чи не дорїкає намъ той Москаль справедливо (хочъ багато вінъ тамъ наговоривъ нерозумного, бо щось, на чудо, не-бога зляшений): що ми одриваємся відъ спїльности зъ нашими братами на Україні, не обрабляємъ разомъ изъ ними письменне наше слово, що

тамъ у тільки чуднихъ псьмахъ виявилось и въ устахъ незвичайнихъ писателівъ такъ споважило, а хочемъ заводити для себе окремішню літературу, не маючи за собою ані одного поважного голосу? Но не такі-то річи випровадивъ инший Москаль (Русскій Вѣстникъ). Підъ безпечнимъ криломъ „всероссійского батюшки“ давай на нашихъ братівъ репетувати: „Що ви, Українці, загадали за мрію, особну малоруську словесность виробляти? чи ви не видите, якъ намагаютьця ваші браття Галичане, щобъ-то все зближатись до письменного языка московського.“ А тоді що осталося нашимъ браттямъ — звісно нерівні сили — говорити, якъ не те: „що ось Галичане добиваютьця теперъ до тої мети, до котрої вони вже прийшли, т. є. до єдности полвтичної ізъ Москвою, а імъ (Українцямъ) нема вже ніякої перешкоди оброблювати своє окремішне слово“ (гл. Основу II. томъ 1861.) — Но тутъ найшлась ще инша вимовка: Українці пишуть иншою правописсю, не такою, якъ ми! Господи святий! правописі мають вівечити те добро святе, що Ти народові подарувавъ, це єсть: спільню ёго мову! — Но якъ же видаєтця наконецъ ся химерна видумка: „що ми зъ нашими братами на одній дорозі; тільки въ однімъ тїмъ розходимся, що вони синтезую, а ми аналізую гадаємъ доходити єдинства літературнєго.“ Чи справді на тихъ основахъ, що ми прийняли до вироблення нашого языка, прийшла-бъ та єдность за тисячу літъ? *)

Оттакъ то ми упірливо засїлися надъ тїмъ „нашимъ“; та й не видимъ, що ми въ повітрі.

Але підімъ дальше. — Не всякого вдовольняла така поверховна жизнь. Де-не-взялась купка людей, невеличка, але розумна нівроку, зачавшись, прибрала одєжу щирости и покористувала ізъ нашої невинности. Оце залага Москалівъ въ нашій Галичині. Мігъ би я їхъ наименоувати; але стережусь відъ всякихъ именъ, остаю при моїй думці: не ходить о лица, але о справу народню. Спостерігши нашъ недоглядъ, загадала и насъ провадити туди, куди давно серцемъ прихилилась.

Давно вже вони, ті добродії, відвернулись відъ тої живої Русі, що стояла на мільонахъ убогого люду, що говорила, співала, страдала, на панщині въ Ляха конала, а найшли другу, мертву, той камяний исту-

*) Ми звикли у всімъ задивлятися на иншихъ народівъ; тільки тутъ забули. Всі народи виробляють тїмъ способомъ свої язики, що беруть за основу одно найкрасче, найплодїще нарїччє, котре приймаючи засоби и відъ иншихъ нарїчій въ устахъ писателівъ поважнїє и ставтця письменнимъ языкомъ народу. Такъ виробили Французи свій языкъ на підставі сїверного, такъ Німці на підставі саксонського нарїччя. А намъ такъ трудно приходитця прияти языкъ Шевченка, Вовчка, Куліша, це єсть Чигринсько-Полтавське нарїччє! — Авт.

кавъ, — Русь, що виписана була въ документахъ ! Спогордили вони всею красою свіжою, невинною рідної землі — бо тутъ виділи тільки саме мужицтво, таку чернь безъ документівъ, що по їхъ у нічімъ не одрзнялась відъ вищої ґрунтової черні; — а спокохали Москву, бо та, по їхъ розуму, провадила діло документової Русі, бо тутъ, а нігде, шанувалась папірянна древність *); залізли, мовъ ті черваки нечисті, поміжъ акти та архиви московськихъ бібліотекъ и міжъ ними собі подумали: „оттуть, руські діти, ваша слава, тутъ ваше спасенне.“ **)

Коли вони такъ задумали, дібрали собі такі-то добрі покривала, що черезъ нихъ ніхто и дознатись не мігъ, що въ їхъ годові якась погана думка вертілась. ***) — А покривала ті були: величання колишніє, щасливої Русі підъ князями ****), бо відъ тої політичній єдності підъ Варягами виводили и ми и Москалі нашъ историчній початокъ; — ими

*) Якъ вони то привязались до тої папіряної древности, дознається всякий, якъ тільки прочитає ту розсвітку, яку вони написали до одної поезії української, у котрій образъ бувъ взятий зъ далекої старини (хто схоче її найти, найде її певно!). Коли попалась вона ш. авторіві сего поетичнєго твору, то мусівъ доволі пасміятись зъ їхъ розумовання! — Авт.

**) Я нікого не відстрашую заглублятись въ старі памятники! Тільки нехай беретця той до сеї праці, хто міркує, що за ними не занастить души живої! Однакі памятники читали и Зубрицький и Костомаровъ, та не однаке изъ нихъ вичитали ... А кому зъ нихъ дістанеться имя историка-чоловіка, историка праведного?! — Авт.

***) Справді кажу, що свято вірила и вірить ще й досі велика часть нашої громади въ щирість та чесні народні думки тихъ добродіївъ! Ой та якъ же то помилилась!

Авт. —

****) Славна була та Русь підъ Варягами, але зъ чого славна? изъ тихъ розбоївъ та розбишацтвъ, якими вдовольняли ті хищники варязькі свою дику натуру — славна була изъ тихъ осліплюваній, зъ тихъ тюрмъ, въ які всаджавъ братъ брата, славна була изъ того, що братъ ишовъ „вои“ на брата, отець на сина, синъ на отця — славна була изъ тихъ наводівъ Татаръ, що прикликувавъ одинъ князь на другого, а ті награвившись убогі оселі, зъ великимъ лупомъ вертали до-дому. Трудно розглядаючись по исторії надибати такихъ дикихъ та жорстокихъ людей, якъ ті наші князі були. Нічого казати, що міжъ сусідніми Пястовичами були бучи; але певно що не втерпіла польска земля відъ нихъ тільки, що відъ набігівъ Литовців! У насъ же хто обрахувавъ, що наша родина натерпілась більше відъ Печенігівъ и Татаръ, якъ відъ межиусобиць князівъ? Кілько бо здиблетця міжъ тими сотками князівъ такихъ Мономахівъ, що хотіли миру и добра руській землі?! Збувиділи ті наші добродії, що було на верху, що блищало, що гарцювало, та не збувиділи того, що користуючи громадськимъ добромъ тихесенько розвивалось. Правда не говорить за те ан Карамзинъ, ані Татцщевъ, ані той историкъ словесности, що дримаючи надъ старими памятниками сививъ про велике „назначеніє Россіи.“ — Авт.

„русській,“ що власне вийшло із того політичного звязку, до якого признавався и наш брат и Москаль (въ дуже деликатнихъ тільки питанняхъ причіплювалось до русскій „мало“); — языкъ, якимъ вони писали, бувъ мішаннемъ языка церковного и памятниківъ, а тимъ прихилився до мосвовського (которий и въ нинішнімъ прямованню до народнього не е ще зовсімъ чужий відъ елементівъ церковщини); не треба було великої праці, щобъ зъ него при добрій волі зробити широко-московську річъ; — накопець славянська правопись їхъ така, що Москаль мігъ ті їхъ чудні писма читати зовсімъ по-своєму, додаючи тільки де-що та переміняючи. — Тутъ ишла імъ ще підъ руку и поверховністьъ суду одної часті нашої громади, що не багато розрзняла по-міжъ языкомъ памятниківъ, церковнимъ и народнімъ. Такъ-то все імъ гарно ладналось; и не треба було вже багато часу, щобъ вся московська литература прийнялася въ нашій Галичині . . . Коли-жъ на біду вся їхъ робота однимъ замахомъ знівечилась.

Но ви, добродіі, може скажете, що ви справді нічого иншого на думці не мали, якъ стояти за тою древністю, що по вашому „сокровищами“ виходить? Но, коли такъ, то чому-жъ, коли справді щира була ваша думка, переховати ті сокровища, чому, питаюся, ви при ній не оставали, а пішли дальше по дорозі, яку самі знали? Чому ви виявлялись зъ московською річчю навіть тамъ, де цього конечність не вимагала (бо пишучи до московськихъ журналівъ нехай буде! — треба по московськи писати), -- въ Австрії, въ Прагъ (читай Праге)? Що скажете на противъ цього? Чи боронивъ вамъ тутъ хто писати языкомъ, якимъ самі хотіли? Ні, ніхто вамъ цього не боронивъ, а ви хотіли разъ навтішитися, нагодувати душу чистою московською мовою, що для васъ такъ роскошна мусить бути, всіми тими: какъ, это, что, къ! — скажіть, чи по вашому, чи по мовму виходить? Де ви надибали, у якимъ памятнику, въ якій церковній книзі сі московські кінчики? Але я знаю, якъ ви гадали! Ви думали, що воно утаїтця, книжка не хутко де-кому въ руки попадетця, бо не про насъ говорить, а тутъ въ нашихъ газетахъ казали заявити титло зъ руськими кінчиками (бо встидались; но теперъ вона безъ стыду въ Ставропигійській книгарні виставлена), та й ще міркували, що де-хто зъ нашихъ нерозбірчивихъ цмоктаючи языкомъ скаже: „отъ дивить, вже въ Празі руські книжки друкуютця.“ Отъ, добродіі, ваша тайна думка стоить явна.

• Коли-жъ не досить доводу де-кому зъ васъ, славні Галичане, то послушайте дальше! ---

Питаюся я тихъ добродіівъ, чому вони ті дорогі скарби изъ побиту нашого народнього (се естъ пісні и слова), що вони за молодихъ

своїх міль, коли инший ще здавався їм світ і инший руський народ, з ширим трудом повинаходили, чому, питаюся я, де так явно дається чути потреба подібних збірок, а особливе доброго руського словарця, не друкують їх тут, а засилають у Петербурх, щоб там якесь обчество благоволило їх ва світ видати під пониженою назвою „изъ Галицкой отрасли“? Чи не хотять вони тим явно признати, що наш по суду найбільших славянських філологів (отъ якъ Маклошица) самостайній языкъ, есть, по їх, тільки „говоръ“ або нарічче московської мови? Чи не міркують вони, що оттуть найдеться Москаль, що чварячись гукне: „Сматрі, Европа, какъ разнаобразной русской языкъ!“ Скажіть, може не такъ?!

Але опустімъ наші виводи, довідаймося їх думки від них самихъ — власними їх словами!

Якъ завязалась разъ розмова міжъ тими добродіями а однимъ иншого духу чоловікомъ, освідчили вони появно: „ми не хочемъ“ — присягаюся на Бога, що говорю святу правду! — „политичного единства изъ Москвою; будьмо підъ якимъ небудь рядомъ, але ми хочемъ единства литературного“ . . . Це фактъ готовий! *).

Иншого разу коли поспитався зъ иронії одинъ чоловікъ такого добродія, чому не друкуютьця у насъ московські річи изъ всіма ознаками своїми, обявивъ цей добродій: „ще не пора.“ Такъ! не пора ще, але ви її вижидаете! Вижидайте-жъ собі; вижидайте може в тої, коли-бъ насъ катували, мучили, виганяли за рідне слово у Сибір, вислали на села наші салдатів, коли-бъ грабили и мордували людей убогихъ, такъ якъ теперъ братівъ нашихъ; я-жъ знаю, що далеко більша половина нашої громади за мною вижидатиме другої . . . Тільки одно ще роздумайте, добродіі: чи легко буде вамъ лежати въ землі тоді, коли гроби ваші, якъ по вашій смерті не надиблетця въ Галицькій країні ні одної души зъ вашою думкою, будуть стояти не то що забуті, но спогоржені!.. Гляньте бо, чи не видите, якъ тутъ при вашихъ очахъ розвелись розсадники нового духа, ті громади молоді, ті цвіти пахучі, що ви засадили їх у вашихъ теплицяхъ . . . а вони де зійшли? Імъ було душно въ ва-

*) Щобъ де-кому изъ тихъ добродіівъ не хотілось у мой ширій, правдивій річи видіти яку денунціяцію (бо вони видять всюди денунціяцію, коли тільки хто закине їмъ їх московське прамованне), освідчаю: не діло нікчемної денунціяції тутъ, коли обернувъ я мій голось до громади рідної, котру тримаю за одного правного суддю у всіхъ народніхъ справахъ, коли говорю до земляківъ ріднихъ, коли не виявляюсь въ якихъ ляцькихъ або німецькихъ часописахъ, а въ ріднімъ руськимъ письмі! — Авт.

шому штучи́му возду́сі, вони спокохали вольне небо, те небо роскошне, що розпростерлось по-надъ нашими горами, що розложилось по-надъ степомъ українськимъ . . . И якъ же ви думаєте, чи при нихъ, чи при васъ будучность?! *)).

Оттакъ то вони, ті добродії, у насъ господарювали, та й були-бъ що небудь и виладнали . . . ажъ гулькть! завіявъ вітеръ відъ козацького степу до нашої Галичини, принісъ смутокъ и надію . . . и об'є прийнялись! . . .

Бувъ то часъ, коли гарячими слізьми заридали українські наші браття по утраті великого батька, дорогого кобзаря Тараса Шевченка, коли вони мовъ посиротілі діти згорнулись тимъ кріпче до себе и по-присягали на ёго могилі провадити дальше зачатє нимъ діло розбуженого українського слова и духа . . . Добилась ся звістка и до нашої Галичини . . . Мало хто изъ нашихъ старшихъ голівъ показавъ, що ёго та утрата обходила, бо справді дуже маленько хто и знавъ, що це бувъ за Тарасъ Шевченко! Одна тільки молодіжъ, чудомъ Божи́мъ, приняла щирій уді́ль у тімъ жалю та болю братівъ своїхъ ріднихъ . . .

И отуть то — довідайтесь, славні Галичане, бо це уже картина изъ недавної нашої історії! — бере свій початокъ та друга горстка въ нашімъ товаристві, що, невдовольнена поверховнімъ духомъ жи́зні нашої народнєї, шукає глїбшихъ основъ и знаходить їхъ въ єднанню и спільній праці зъ Україною, та горстка, що вирвавшись изъ нашого товариства, прямує теперъ такъ-то явно особнімъ путемъ!

Но не знала тоді ше та молодіжъ пічогісі́нко про те, що дієця міжъ її братнєю за кордономъ! Отъ вона зачала теперъ всіми силами убігати, щобъ тільки де дізнатись: якъ стоїть изъ духомъ руськимъ на Україні, якъ тамъ працюють, що пишуть? Захоплена книжка українська літала зъ рукъ до рукъ; а вість яка, що заблукалась до насъ, приймалась съ щиримъ и праведнимъ запаломъ . . . Той духъ взроставъ чимъ разъ сильніше, такъ, що указалась потреба сировадити книжки українські до насъ . . .

Наші добродії — отті-то, що ми про їхъ недавнєчко говорили — дивились на той рухъ молодіжи нашої съ початку необачно; вони приписували ёго новости, що такъ незабаромъ минетця, надруковали навіть, якъ проїзджавъ крізь Львівъ одинъ Українець, донись ёго . Ажъ коли

*) Коли хто хоче довідатись, якъ молоді толкують про волю, про идею руську, якъ знаменують себе Апостолами нового слова, синами великої України, нехай попросить ш. редактора „Мети,“ а вінъ покаже Вамъ цілі вязки подобнихъ листівъ, а тоді довідається. — Авт. —

дізналися, що за тимъ щось небудь инше вертитця, що їх кохані думки марніють, — стали вони ёму противитися и зупиняти.

Коли одинъ чоловікъ, вдовольняючи частимъ попитуваннямъ модіжи нашої за українськими книжками, їх до насъ спровадивъ и удався въ згляді розпродажи їх до тихъ-то добродіївъ, негодовали вони дуже роботі ёго (довідався я це изъ устъ самого того чоловіка), объявили: що найпершъ треба — бѣ усі ті книжки переробити, передруковати и ажъ тоді можна-бѣ їх по-міжъ люде пустити! . . . Правда, вони друковали и дальшъ дописі зъ України, навіть и такі, що вольно говорили про всяку біду України, але друковали їх тому, що або тутъ при їх боці стоявъ який молодий чоловікъ, котрий дивився на те, чи вони її надрукують (а, звісно, такі люде боязливі), а якъ ні, то бувъ би донісъ авторамъ, що тутъ річъ иде зъ Москалемъ, — або вони дістали їх на такі руки, що імъ одмовити не можна було: такъ-то надруковалась и та остатня допись, що коли-бѣ вони самі про неї знали, не діждалася-бѣ повідіти праведного світу и до суду!

Скажете може, добродію, що ви приймали всяке письмо охочо, яке-бѣ ні попалося въ руки відъ братівъ нашихъ? А де ділася допись: „Одвігъ московськимъ и дяцькимъ публицистамъ Сторожа зъ-надъ Дніпра“? Скажете: затратилась! То десь великий неладъ у вашій хаті мусить бути, коли такі дорогі для насъ річі затрачуютьця! . . .

А чому, дальше, вийшла Кулішева допись напротивъ московських панславистівъ *) по упливі більшъ якъ одного року, и то тільки частиною? Чи ви може того не вбачали, що тоді, коли прислана вона була до васъ, найгорячіша була потреба її надруковати, було вимаганне братнєї любви (коли-бѣ яка була)? Чи ви того не знали, що тоді власне такъ уїдливо напали Ламанський и Аксаковъ у своїмъ „Дню“ напротивъ української літератури, напротивъ нашої народнєї самостайности? . . . А нашимъ братьямъ якъ було въ Росії зъ такими нерівними силами боротись? Тому-то дорогий землякъ приславъ свою допись до насъ, — бо тутъ у братівъ своїхъ, котримъ судилась більша свобода, сподівався на ласкавий її привітъ и на скорий виявъ. А ви якъ вдовольнили бажанню славного и дорогого намъ земляка? Що ви сказали, якъ поспитавъ васъ одинъ чоловікъ: Чому не друкуєте? тутъ нема ані словечка, про щобъ не можна друковати, — чи не те: „День“ насъ боронить. — А якъ же то той „День“ насъ боронить? Слухайте, славні Галичане! „День“ бравъ насъ въ

*) Коли хто хоче дізнатись, що це за праведні люде ті московські панслависти, нехай ласкаво собі прочитає статтю ш. Климковича въ „Меті“ (I. випускъ); довідаецця тамъ добре! — Авт.

опіку противъ Ляхівъ; а якъ зайшла річъ про нашу літературу, про самостайність народню; такъ вінъ и закричавъ, що се: „нелъпость“ або „ізобрвтеніє Українофиловъ!“

Шановні добродіі! перестаньте разъ насъ и себе дурити увірепнями: „я Малороссъ,“ що їх у ділахъ вашихъ нівечите! Повстаньте, скажіть, якъ московські панслависти: „по нашій думці нема особлого малоруського народу по мові, звичаяхъ и исторіі, а тільки одна Русь, відъ Сяну ажъ по Камчатку“ — и буде річъ готова! Збережете собі тимъ поступкомъ честь людей, коли закопали славу и честь праведнихъ Русинівъ! Тоді полічимося, и збувидимъ: кілька головъ буде по вашій стороні, а кілька по нашій! Я-жъ міркую, що тоді буде и по вашому авторитеті!..

Такі-то дві громадки людей виділились, славні Галичане, изъ нашого товариства, хочъ може вони ще зъ великими объявами не виступили, але бо и до того не настигъ бувъ часъ! Перша громадка приклонниківъ Москви — невеличка; друга, приклонниківъ єдности всенароднєй руської, далеко більша и взростає зъ дня на день... И котрій-то зъ нихъ судитця на Галицькій руській землі дожити Самсонської сили? Якъ уважаєте, чи не тій більшій и змагаючійся?!

И отъ поволі добився я краю въ розсвіченню нашої народнєй жизни и її основъ. Знаю, що багато подробиного мною пропущено, а може и не добачено, багато и не зовсімъ основно вияснено; — але чую серцемъ, рчуаясь цілою душею, що не похибився я въ правді!

Но тутъ не кінець ще моїй роботі! Моя дорога дальша! Бо я не прийнявся тутъ за діло историка критика, що вияснивши въ життю змерлого якогось народу всі єго поступки — тимъ и вдовольняється.

Я коли приладнавъ величній зазивъ влиньского божища „пізнай себе“ до насъ живихъ, — це єсть маючихъ у собі велику силу, аби якъ найкрасче розжитись, хочъ її не спожитковали досіль, — мавъ цілъ висчу: я загадавъ вамъ, славні Галичане, оказати конечну потребу цілковитого перетвору нашої жизни народнєй, по тій-то животній причині, що правила для розвою духа руського зовсімъ нові, неуживані, не практиковані въ світі!

*

*

*

Такъ дійшовъ я, славні Галичане, до того пункту, де спотикаютьця дві наші потреби: цілковитого перетвору нашої жизни и єднання народнєго. —

Роздивімся, чи не даютьця ті обі треби народні полагодити, звести въ одно и въ тій хвилі заступити однимъ актомъ? Такъ єсть воно, славні Галичане!

Намъ слідъ спровадити цілу жизнь нашу на такі основи, які конечні для її розвою; намъ слідъ поєднатись зъ нашою братією и такъ положити угольний камінь підъ будову щастливої Русі!

А въ чімъ же иншимъ маємъ ми з'єднатись зъ братами нашими, якъ не въ тімъ, щобъ однако розвивати жизнь нашу духовну, а такъ у — купити про будучність? Але! може браття наші мають відъ насъ повчитися, якъ правдиво по руськи жити, якъ працювати для добра Русі? — Славні Галичане! по нашій житні ми вже роздивились, пізнали її поверховність и нетрвалість! Позиріімъ теперъ хочъ на хвилину на розвиваючуся жизнь нашихъ братівъ (бо хочъ Москаль їхъ теперъ страшно придусивъ — та не убивъ вінъ тимъ генія України!), на той цвітъ степовий, що ще въ зелепочку, — та й довідаймося, чи вони нашимъ взоромъ мають бути — чи ми їмъ! —

Такъ, якъ наша Галичина, задрімала була и Україна, утомлена довгими огненними пробами, — тільки задрімала пізніше. И сонъ же въ неї не бувъ такий твердий та довгий, — відпочивши зірвалася до нової праці, ранше відъ насъ встала, бо величній духъ її не дававъ довго спочивати! И сонъ же то мусівъ бути якийсь чудний, коли по німъ вийшла вона така одмінена! Вона, що першъ обзивалася тільки кров'ю та шаблюкою, що жила тільки въ гарцяхъ на полі и на морі, зробилася тиха, мпролюбива, завіщающа любовъ всесвітню . . . . Вона, що неразъ мовъ той пеликанъ висисала свою власну кровъ, руйнувала власнихъ дітокъ — пригорнула їхъ всіхъ теперъ до себе, наказала любитись и працювати въ купі для спільного добра . . . Зрозуміли добрі діти матерній завітъ и прийнялись за працю, хто словомъ, а хто діломъ! Я-жъ тутъ на віки забувся, що не всяке кохаєтця у висчій мові, а любить тільки ті зимі та. якъ-то кажуть, практичні виводи; прийнявшись за писанне громадського оклику треба вдовольнити всякому жаданню. Які ні пробудились до життя розумні люде на Україні, всі вони збувиділи, яка їмъ предстоїть праця, въ чімъ їхъ сила та въ чімъ краса; а тяжка довголітня наука повчила їхъ всіхъ, що не тамъ щастє для родини, де одна частина гарцює и бенкетує, а більша половиця стогне и замірає, а тамъ, де ціла вона тихесенько и поволі, мовъ той цвітъ весняний, розвиваєтця. Обглянувшись по Україні збувиділи тільки простий, убогий людъ зъ величнєю душею та широкою историчнєю памяттяю, бо по шумнімъ козацтві остались тільки недобитки та могили; збувиділи ясно, що ні до кого їмъ горнутись, якъ до того люду, ні для кого працювати, якъ для него! На німъ довідались вони цієї глибокої философи, що не блистяча форма, а духъ безсмертній, це правдива величъ! Перенялись тимъ величнімъ, таємничимъ його духомъ, а на одмінъ подати йому те, що самі знали: отъ-що виділось бути для нихъ

обовязкомъ! . . . Проглянувши це все, взялись вони за таку основну працю, за яку беретця той, хто працює въ надії, и хто хоче, щобъ ёго праця устоялась . . . Таке високе практичне и народне п'ятно носило на собі всяке діло, яке-бъ ні зачато! Які-бъ то вже задушевні річи виспівувавъ Тарасъ, далекі вони відъ всякої грубої, низької тенденції, — такъ и тутъ була вибита практичність: співъ ёго бувъ голошений мовою цього люду и мавъ до него назадъ добратись, якъ відъ него бувъ перенятий. И тутъ - то показалося, що нова философія, видобута изъ цього люду, устоялась. Хочъ проста була форма всіхъ праць літературнихъ, — величній духъ тихъ творівъ придбавъ їмъ значенне у світа: кобзу Тараса почула вся Славянщина — а прості оповідання Вовчкові дожились кількохъ переводівъ. Такъ розвиваетця література на Україні! Нема тамъ двохъ літературъ: особної для ученихъ чи „образованихъ“, а особної для люду: надъ Тарасовою Катериною плаче и учений Українець и простий селянинъ, а світъ читаючи дивуетця. А намъ захотілось ажъ дві мати: „для образованихъ и для простонародія,“ — та хочъ и „образованна“ (чи якъ тамъ) наша література, не маємъ у ній ані одної картини, щобъ нею повеличатись могли передъ світомъ, ні! не маємъ навіть одної книжки, щобъ самі її охочо читали, коли въ друге її не друкуємъ. — Поглянімъ теперъ на громадські порядковання! Чи и Українці заходятьця построювати казина, виготовлювати балі? Ні, мої любі! — Вони всіми силами берутьця до шкілъ, аби добрі шкілки по селахъ були, у якихъ би діти не туману, а праведного світла до голови набрали, — о такі школи вони стараютьця, щобъ черезъ нихъ вони народъ, а народъ їхъ порозумівъ, щобъ їхъ спокохавъ, полюбивъ якъ братівъ старшихъ *). Такий славний та глибокоучений Кулішъ не встидаетця писати простого букваря, не встидаютьця писати молоді люде, академики — що звичайне гордливі! — Збираютьця тамъ гроші, не на театръ, не на конвиктъ який по французьки вистроєний, але на те, щобъ зъ нихъ друкувати всякого роду и у всякімъ предметі добрі книжки народні! — Тому и ставтьця тамъ, що розумніші Ляхи, панички, шляхтичі польські (отъ якъ Рильскій и Антоновичъ), вбачаючи живу силу тої нової идеї, вбачаючи за нею будучність світлу, покидають всю шляхетчину, горнутьця до люду, не цураютьця хлопської мови, не встидаютьця називатись хлопоманами . . . коротко: стаютьця ширими Русинами! Нехай би тільки судилась більша свобода Україні, здивувався-бъ цілий світъ, що-то за невидане товариство, що такъ глибоко перенялося одною гадкою спільного добра, збувидівъ

*) Що найсвятіша теперъ думка нашихъ братівъ школи народні „по громадському розуму,“ дізнаетця всякий вже изъ тихъ дописей зъ України, що у насъ надруковались. — Авт.

би, мовъ на папері, якъ основна, органична праця може спасти и увеличити народъ! —

Отъ, славні Галичане, той взір, по якому ми перетворити маємъ нашу жизнь! И нашъ скарбъ, наша краса, наша сила нігде, якъ у нашихъ люді, котрий такий самісінський, якъ на Україні *), хочъ може від довшої и тяжчої неволи підъ Ляхами трохи и потерявъ изъ питомої, чудної уроди. —

Порозуміймо це, славні Галичане, порозуміймо ширимъ серцемъ! — Коли хочемъ та виглядаємъ долі нашій неньці, святій Русі, коли хочемъ добра убогому нашому людові, коли хочемъ бути ёго правдивими братами и добродіями, то прихилімся тамъ душею, де видимъ, де вбачаємъ, що для добра и для щасливої будучности руського народу працюєтця; уважаймо велику працю України за свою власну; приближіймо до нашого люду, заберіймо широ до ёго освіти, до шкіль народніхъ; не відлучаймося відъ України въ литературі, приймімъ їхъ твори яко плідъ власного духа; уживаймо зъ ними одної письменної мови, котра вже тільки має за собою поваги; не допускаймо, щобъ були въ насъ поділи, щобъ молодіжъ, вилучаючися изъ нашого товариства, сама йшла дорогою, що веде до добра и до спасення Русі, щобъ вичікувала часу, коли їй прийде тця говорити та діяти! А якъ такъ перетворитця наша жизнь, тоді скажемъ сміло, що ми живемъ и працюємъ для щасливої будучности, — хочъ-би ажъ нашимъ внукамъ її діждати судилося!.. Правда, тяжко тутъ прийде тця розставатись де-кому изъ своїмъ авторитетомъ та коханими думками; бо тоді не буде становити авторитетомъ щось небудь похвального, позорливого, — а сила чеснихъ и праведнихъ заслугъ **)! — Але-жъ, добродіі, въ кого таке-то вже сильне привязанне до того авторитету, той буде старатись справедливимъ способомъ ёго доходити, а въ солодкімъ сні присягнєтця ёму ёго труди: великі, ёго добра поповнені.

Таке-то те ціле єднанне народне, до котрого я васъ, славні Галичане, завізвавъ. — Не тратьмо часу, — користаймо изъ свободи, яка намъ, жиючимъ въ конституційній Австрії, уділена, а якої зазбручеві браття наші не вживають! —

Але не забуваймо, славні Галичане, про найблизче будуще, памятаймо, що наші браття въ недолі! . . .

* * *

*

*) Цего не потрапить знівечити ніякий, хочъ-би такъ виправлений анатомъ! Авт.

**) Просимъ салдатомъ на кріпости бувъ Тарасъ; а прецінь ціла родина українська величала ёго „батькомъ“! — Авт.

Не здивуйтесь, славні Галичане, коли голос мій туть однітця ; коли слово моє, що здавалось до-теперь терике и недовірчиве — вийде мовь би надійне и прояснене ; коли я, що оттуть виказувавь у цілій жині нашій поверховность, недоглядь, нетрвалость — закличу вась на арену всесвітнього діяннєя ; коли я, що недавнечко доводивь конечность перетвору нашой жині и єднаннєя народнього зь нашими братами зазбручевими, завізву до акту, котрий мігь здавитись skutкомь перепровадженої єдностєи духовной ; коли я по тімь всімь голосно на всю Галицьку країну відзиваюсь : Дорогі земляки мої ! хвиля настигла до нашого всесвітнього заявленнєя ! Земляки мої ! браття наші страдають ! занесімь імь нашу помічь духовну ! — Не дивуйтесь, кажу, бо я не приступивь передь ваше обличче, мовь який перевертень безнадійно, ні ! я прийшовь, мовь щирій, рідний брать вашь, зь надією кріпкою, бо я вірую вь нашу способность до найкрасшого життєя, тільки що ми зь неї не користовали, такь вірую свято, якь вірую, що Русь не Стадіонами, а Богомь прикликана до життєя, що духь руський власною силою пробудився, а не є якесь реакційно заимпровизоване страшило на Ляхівь ; я піднісь мій голось, такь якь підноситця єго вь вольній громаді, — виявивь щиро всі наші хиби и недостатки, аби ми їхь пізнавши усунути старались ! Не чудуйтесь, що зазиваю вась, мовь — би неприбранихь до великого діла ! бо я знаю добре, що одинь акть, сповнений односерде відь всіхь, робить неразь найбільші перетвори вь громаді ; бо знаю и те, що є вь життєю народівь такі хвилі, що найприхильніші до перепровадженнєя єдностєи народней ! . . .

Конечність нашого вияву всесвітнього, або, що туть все одно, нашої помочи Україні, вже мною виложена на переді ; я теперь обьяснюсь изь способомь, вь який ми цей акть многозначній, сю помічь нашу, сповнити маємь.

Відложивши те, що ми власною силою громадською вь щирій любві для братівь страдаючихь здіяти можемь, наконець приступаю до того, до чого потреба намь сильнішої руки.

Не хочу я туть розказувати, якь обдурила Москва Україну, якь систиматичне заходилась затерти найменший слідь руського народу и руського духа, — бо воно вже сталось власністю исторії ! Ми перелетімь тільки допись „зь України,“ а спізнаємь того тирана зь найновішихь єго поступківь. Оть якь вінь славно на Україні господарює : словомь ріднимь обізватись не можна, ні то писати ; всі книжки руські вь друку затримано ; люде невинні безь всякого суду вь Сибірть виганяютця, а вишихь за границю висилають ; на села єсилають салдатівь, вбогихь людей мордують и катують ! Чи діялись де на світі страшніші тиран-

ства, та ще на народі, що нічого не провинив? Намъ тутъ не такъ кричати, якъ Ляхамъ, що, піднесши бучу, хотіли-бъ, щобъ їхъ щадити! Україна не виявилась ізъ ніякою революційною думкою — ні! українські селяне помагали Москві втихомирити польску бучу на Україні . . . и за те їхъ катують! Отъ нинішня Москва, славні Галичане! Отъ її господарство въ Україні! Отъ недоля братівъ нашихъ!

Виступити намъ треба! треба відозватись за кривдою, яка дієтя браттямъ нашимъ! Але противникъ за дужий, щобъ могли ми ёго самі въ ёго поступкахъ зупинити. Тутъ треба руки сильнішої, треба намъ помочника кріпшого одъ насъ. А буде це та поважна сила, яка приймалась теперъ въ світі боронити народи, вступатись за їхъ кривдами, т. є. дипломатія. Такъ за помоччю того посередника зможемъ ми улегчити браттямъ нашимъ недолю. А віднесемся по мовму розуму до неї въ той спосібъ.

Виготуймо адресу до ласкавого и прихильного намъ австрійського уряду — шановна редакція „Мети“ займетця охотно виготовленнемъ цієї адреси — підпишімся всі, припімимъ всі наші услуги для Австрії; припімимъ нашу вірність для неї, що такъ довго трівати буде, доки вона стоятиме; виявимъ нашу готовість, боронити її всюди грудьми нашихъ братівъ и синівъ; виложимъ ясно все, що до найменшого, що діє Москва ізъ нашою братією на Україні, якъ мордує, якъ катує, якъ наказує найсвятішого добра уживати, це єсть мови батьківъ своїхъ, якъ вона це все робить на народі, що їй у нічимъ не провинився, ніякихъ бучъ не піднімавъ, зъ ніякою революційною думкою не виявлявся, а хотівъ тільки супокійне рідне слово розвивати, коло освіти свого люду заходитися. Попросімъ нашого ласкавого уряду, щобъ поспитався у Москви, за якіто провини вона такъ страшно на Україні господарює, щобъ завізвавъ її въ имени святости вже не правъ народніхъ, але людськихъ, що позволяють всюди чоловікові такимъ словомъ говорити, якимъ самъ хоче, о зміну свого поступовання!

Знаю, не відмовить намъ цієї ласки прихильний и милостивий намъ урядъ, коли памятає ще зъ антенатівъ, що ми найвірніший народъ Австрії; коли спогадає на наші услуги, коли припімне собі, що ми Австрію боронили всюди, въ всякімъ небезпеченстві, не опускали її ніколи; якъ інші полки утікали, наші мовъ леви запекло боролись и въ пень їхъ вирубовано! Знаю и вірую, що прихильність и любовъ нашого уряду до насъ єсть теперъ, коли ми підросли, коли обрахувались ізъ всімъ, и тими головами (бо въ насъ всяка голова дорога!), що за спасенне ёго полягли, єсть така сама, якъ першъ, коли ми були дітьми. Не відмовить намъ вінъ цієї ласки тимъ певніше, що тутъ и для него добро впливає:

буде він міг тут виявитись, який він єсть, буде міг появно показати, що Австрія готова всюди не-то-що заступати и боронити святі чувства народів, але и розгрівати, коли тільки не йдетця річ тримати зь революцією; довідаеця світ, що конституційна Австрія стоїть на становиску чести и праведного розвою.

Такого-то поважного виступу домагаеця від нас братня любовь такого наше, може й найблизче, будуще.

Чи принесе намъ цей актъ увесь той спасенний скутокъ, якого по німъ вижидати належало-бъ . . . не знати! Але безъ успіху вінъ остати ніколи не може.

Спішімся, земляки мої! Не відмовляймося нічимъ, ні нашимъ неприбраннємъ, ні нашою невідомостю, ні переважною противною силою! Тільки рабъ той, що не має вь собі надії, лякаеця вступитись за своєю кривдою, коли видить переважну силу. Не лякаеця цього чоловікъ вольний! Спішімся! дорога вже вибита, підпомогла намъ ціла Славянщина, приймаючи вь свої газети допись „зъ України“ и виявляючи свої справедливі жалоби на Москву.

Знаю, підпишетця на ту адресу всякий Галицький Русинъ, у котрого є честь, єсть любляча душа, котрому дорога Русь, котрий для неї и ні для кого иншого живе . . . у котрого наконець ясний погляд на теперішні світові діяння!

Молодіжъ наша, ті орли наші молоді, занесе ту живу картину любви братнєї и народнєго повноліття до нашихъ хатъ руськихъ. Підпишемся, а стане голосний, праведний, незбитий документъ, котрого не важитця торкнути ніякий ляцький публицистъ, що Галицькі Русини не хочуть Москви, що свою знають правду, що уважаютця зь своїми закордонськими братами за одинъ великий, 15-мільоновий, окремішній, самостайний народъ. Це буде чинъ, що придбає намъ слави у світа, а история прийме єго и помістить по при иншихъ великихъ и поважнихъ чинахъ. Наконець буде це и подяка Україні за її колишні висвідчені намъ услуги *).

Тимъ актомъ буде наше всесвітній заявъ довершений, и забезпечене наше найблизче будуще; але наша помічъ духовна для братівъ страдаючихъ ще не закінчена!

Дорогий землякъ нашъ, глибокоученій и славний на цілу Славянщину историкъ Миколай Костомарівъ висилаецця Московою за границю —

*) Хочъ батько Хмельницький не зовсімъ по тверезому репетувавъ: „я хочу освободити цілий руський народъ ізъ ляцької неволі“ — все-жъ таки Берестецька гребля була помочена козацькими трупами и про нашу волю. — Авт.

якъ кажуть, теперъ вінъ въ Дрезні. Треба придбати поміжъ нами на рідній руській землі яке поважне місце для дорогого и славного брата!

Надобляється добра способность постаратись о катедру нашої історіі *) въ рідній мові для Львівського університету, и заразомъ, щобъ хто непокликаний за цей обовязокъ не принявся, віддати її шановному землякові, що тільки до розсвічення нашихъ історичнихъ подій причинився **). Перепровадити дається це знову адресою ***) , яку вислати намъ належить до министерства освіти. И тутъ не відкаже намъ своєї ласки милостивий урядъ; коли уважає насъ за рівноуправненихъ ізъ иншими народами Австрії, отъ якъ Поляками, Чехами, Уграми, котрі мають на своїхъ університетахъ такі катедри своєї історіі; коли уважає науку спільнимъ добромъ людей, такъ якъ инші панства, що прикликують на свої університети славнихъ ученихъ, Богъ знає звідки, бо видять честь у тімъ для держави, коли вона багато такихъ славнихъ наукою людей посідає. Щира наша молодіжъ академична підпишетця на цю адресу якъ найохотніше, бо знаю, що це найсвятіща її думка буде: почути яке слово ізъ рідної історіі хочъ на університеті (и то руськімъ), коли у низчихъ клясахъ цього не довелось, — и послухати на тій кафедрі такого славного земляка, котрого московське товариство у Петербурзі всюди зъ найщиршимъ запаломъ вітало, де-бъ вінъ ні виступивъ; але вона и постарается зробити зъ цієї адреси всенародній об'явъ, збираючи для неї по усіхъ куткахъ охочі підписи. Сподіваюсь, що ніхто зъ васъ, дорогі земляки, не відкажетця підписати своє имя на таке діло, зъ котрого народню користь вбачає; не відмовить це тимъ певніше и радіше, щобъ не дозволяти дорогому землякові десь тамъ блукатись по чужій землі, коли и на рідній, руській є ще, славити Бога, такий кутокъ, де зъ власної хати не виганяють! — А що славний землякъ нашъ прийметця радо такого народнього обовязку, знаю певно; — це давніше вінъ переказувавъ, що мавъ би охоту прийти на нашъ університетъ. Користаймо-жъ, милі браття, ізъ доброї пори!

Остається мені ще тільки об'яснити те, що ми самі для братіі нашої въ її нужді вдіяти можемо. —

Знаєте, славні Галичане, що Москва зупинила друкування всякихъ руськихъ книжокъ на Україні, навіть и тихъ невиннихъ, що така відъ

*) Потреба конечна такої катедри виложена мною вже на иншому місці. — Авт.

***) Якими працями славний Костомарівъ рідній нашій історіі прислужився, довідається, хто-бъ цього не знавъ, ізъ „Галичанина“, II. випускъ. — Авт.

***) И тутъ робота шановної редакції „Мети“! — Авт.

нихъ ждалася користь для освіти народнєї, що на нихъ зібрався особний кількотисячний фондъ! Не нагадуючи навіть на ту спільність народа, по якій літературні праці ёго друкуютья безъ згляду на місцевість, де вони утворились, у якімъ небудь кутку, де ні проживає той самий народъ, — скажу, що єсть вимагання братнєї любви: перенести фондъ літературній український на той часъ, якъ довго заказано буде руські книжки на Україні друковати, до насъ и видати зъ него всі праці літературні, які тамъ назбирались. И такъ, здавтя, у насъ друкъ дешевший буде, якъ де инде, и ліпше воно, щобъ гроші дістались въ руки нашихъ людей, якъ якихъ чужихъ; нова друкарня въ Коломиі могла-бъ відъ тихъ друкованъ піднестись. Но хто спровадженнямъ цього фонду и рукописей займетця — не місце тутъ говорити; але знаю, що певно надіблютця охочі люде! —

Такі-то діла чекають на насъ, славні Галичане! Не відмагаймося приложити до нихъ якъ найскорше нашої руки, коли такого маленького стоять вони для насъ труду. Подивімся на нашихъ Ляхівъ: якъ вони, коли браття їхъ підняли криваву бучу, не стримуютья спішити тамъ, де вижидає їхъ тільки смерть! Чи не мало-бъ въ руській Галичині бути на стілько руського патріотизму и любви до всего рідного, щобъ ми не принесли для братівъ страдаючихъ тоі помочи духовнєї, що коштує насъ тільки одного підпису? Ні! не дай Боже — воно такъ не станетья!

*

*

*

Моя робота закінчилась! Виявивъ я передъ вами, дорогі земляки, щиро все, що тяжило на серці, що здавалось мені обовязкомъ бути; ёго виявити. Вертаю назадъ невідомий до гурту, зъ якого виступивъ, аби огласитись изъ моїми думками. Теперъ потішає мене тільки надія, що судитця моему слову відъ васъ, дорогі земляки, праведне вітання; а якъ діждусь цілого того успіху, якого відъ мого письма сподіваюсь, зробить це мене щасливимъ, бо знатиму, що и я занісъ якусь цеголку до великої будови, бо довідаюсь, що справді мій окликъ бувъ у нашій Галичині тимъ голосомъ, зъ якого повіяло надією для щасливої Русі! Вертаючи назадъ до гурту, відзиваюсь тільки ще разъ: простіть дорогі земляки, що зболіле серце відъ споминки братнєї недолі не виявилось всюди ввічливо та любо, а часомъ гірко усміхнувшись заговорило словомъ терпкимъ и гостримъ; порозумійте ласкаво, що пишучи цей одзивъ мавъ я на думці добро наше святе! . . .

Иди-жъ собі, вбоге письмо мое, до нашихъ хатъ руськихъ, нехай тебе прочитають всі ширі діти Русі та привітають; а якъ збірутця вони

въ тихъ своїхъ хатахъ, та засядуть зъ своїми семъями та зъ Богомъ до вечери святої въ память того великого дня, коли Спасъ мира народився, розбуди въ їхъ серцяхъ и мысль найкрасчого відродження цілої духомъ зъєднавшоїся Русі! — А коли доведеться тобі заблукатись и на Україну, то скажи тамъ нашимъ браттямъ, що и підъ зеленими Карпатами найшлись такі братні, люблячі души, що за їхъ кривдою вступились; принеси їмъ надію, що недоля їхъ мусить скінчитись, а на віраду відозвись до нихъ словами великого мученика:

„Свою Україну любіть —

Любіть її, бо время лютє...!

Въ останню тяжкую минуту

За неї Господа моліть!“ —

Невідомий зъ-по-міжъ гурту.

Въ день святого Пророка Авакума.

Литературні вісті.

Съ початкомъ 1860-го року заявився живий рухъ на поля само-стайнїї руської літератури у братівъ нашихъ на Україні. У Києві, въ Харькові, а навіть на чужині — въ городі Москві, де живе численна громада українська, а найбільшъ таки въ сіверній столиці московської держави, у Петербурсі, де найбільше згуртувався сей рухъ літературній, вийшло за тихъ минулахъ чотири роки стільки книжокъ руськихъ, скільки не вийшло їхъ въ цю пору въ Галиччині, ні за цілихъ передущихъ 60 літъ на Україні.

Ми подамо пізнійше ш. читателямъ систематичний озиркъ руської літератури на Україні, особливе відъ 1856-го року, а теперъ спінемемо коротенько про ті книжки зъ 1862. и 1863. року, про котрі въ нашихъ галицькихъ часописахъ споминки не було, нехай би наші земляки побачили, що наша література на Україні не спить, а таки робітливо працює, — дарма, що не доводиться намъ сихъ книжокъ купити въ жадній львівській книгарні, ані побачити їхъ навіть въ якій небудь чужій бібліотеці, коли въ Домі Народнєму руської бібліотеки не маємо.

„Сільської Бібліотеки“ вийшло 1862. р. 16 новихъ книжечокъ. — Въ 1860. р. вийшло їхъ 13, а въ 1861. р. 10. — Всі ті сорокъ безъ одной книжечки „Сільської Бібліотеки“ складають зъ деякихъ поезій Шевченка, перепечатанихъ зъ „Кобзаря“, и повістокъ та „Листівъ зъ хутора“, перепечатанихъ то зъ більшихъ виданій, то зъ „Основи.“ — Окрімъ сє-

го вийшли 1862 року: „Побрехеньки и придумки“ въ стихахъ, А. Гарновського (Москва); „Арихметика“ Д. Мороза (Київ); „Українські прописі“ О. Кониського (Полтава); „Слово дідача до земляківъ,“ (Житомир); „Опытъ южнорусскаго словаря“ въ IV т., К. Шейковського (Київ); „Великодна українська посполита пісня на віковічнославний 19. день м. Февраля 1861.,“ а въ додатокъ 8 руськихъ народніхъ танцівъ и козакъ (композиція) „Полька-Малороссъ“, передне слово и портретъ автора, Г. Карпенка (Петербурхъ). — Сюди-жъ належать 12 книжокъ журнала „Основи,“ та ще де-які инші видання, про которі иводі въ нашихъ галицькихъ письмахъ споминалося.

Бігцемъ 1863-го року вийшли: „Українські Оповідання“ Олександра Стороженка, два томи (Петербурхъ) Томъ I. (263 стор.) містить въ собі 18 меншихъ повістокъ, а томъ II. (279 стор.) 4 більші оповідання и одну драму въ 3. діяхъ: „Гаркуша“ (славний український розбійникъ). — Пригадуємо тутъ, що въ попередніхъ рокахъ вийшли такожъ більші видання, а то: 2 томи повістей Основяненка, 2 томи повістей Марка Вовчка, всі писання Котляревського, и т. д. — Де-які оповідання Стороженка передруковані такожъ въ окремішніхъ 10 книжечкахъ, яко продовженне „Сільскої Бібліотеки.“ —

Товариство для видавання руськихъ учебнихъ книжокъ, підъ проводомъ М. Костомарова, видало: „Оповідання зъ святаго писання“ С. Опатовича; I. Випускъ: „Церковъ божа патріархальна въ сембі“ (Петербурхъ), и „Арихметика або шотниця для українськихъ шкілъ,“ О. Кониського (Петерб.). — Якъ звісно, вже вийшовъ заперть відъ московського уряду, щобъ дальшихъ учебниківъ не друговати. — „Українські сказки для дітей,“ Данилевського, (Петерб., третє виданне, V и 133 стор.). -- Въ Харькові вийшли: „Проповіді О. Івана Бабченка“ (VIII и 133 стор.) и „Доля,“ драма у 5. діяхъ, Стеценка (51. ст.). „Запорожець за Дунаємъ,“ оригинальна опера въ 3 діяхъ, съ хорами и танцями; музика и либретто С. Артемовського (Петерб.). — „Українські пісні“ зъ голосами (Петерб.). Сей збірникъ пісень коштовний для народнєй музики тому, що ноти вірно писані ведля напівівъ народніхъ.